

159625

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YAKINÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

20. YÜZYIL BAŞLARINDA İNGİLTERE’NİN ORTADOĞU
POLİTİKASI

Master Tezi

Hazırlayan: Şenay KARAÇAM

Danışman: PROF. DR. Hale ŞIVGIN

Ankara 2005

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

Şenay Karaçam'a ait 20. Yüzyıl Başlarında İngiltere'nin Ortadoğu Politikası adlı çalışma, jürimiz tarafından Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

Başkan Prof. Dr. Hale ŞİVGİN

(İmza)

Üye Prof. Dr. Mustafa TURAN

(İmza)

Üye Yard. Doç. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa no
İÇİNDEKİLER.....	i
ÖNSÖZ.....	iii
GİRİŞ.....	1

I. İNGİLTERE’NİN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ ORTADOĞU POLİTİKASI

1.1. İngiltere’nin Osmanlı Devleti’ni Parçalama Politikasının Başlaması

1.1.1. İngiltere’nin Kıbrıs’a Yerleşmesi.....	15
1.1.2. İngiltere’nin Mısır’a Yerleşmesi.....	19

1.2. Almanya’nın Osmanlı Devleti Üzerinde Nüfuzunun Artması

1.2.1. Almanya’nın Osmanlı Devleti ile İlk Temasları ve İngiltere.....	21
1.2.2. Basra Körfezinde Mücadele.....	27

1.3. İngiltere’nin Almanya’ya Karşı İttifak Çemberi ve Sömürge Paylaşımları.....

1.3.1. İngiliz-Fransız Anlaşması.....	36
1.3.2. İngiliz-Rus Anlaşması.....	37

II. İNGİLTERE’NİN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE ORTADOĞU POLİTİKASI.....

2.1. İngiltere’nin Kıbrıs’taki Geçici Yönetimi ve Adayı İlhakı.....	41
2.2. Kuveyt’in Ayrılması.....	42
2.3. Mısır Üzerinde İngiliz Himayesi’nin Kurulması.....	44
2.4. Asirli Sabya Şeyhi Seyyid İdris’le İngiltere Arasında Akdedilen Anlaşma.....	45

2.5. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı-İngiliz Savaşları.....	46
2.6. Birinci Dünya Savaşı Esnasında Yapılan Gizli Anlaşmalar.....	48
2.7. Birinci Dünya Savaşı Döneminde Osmanlı Azınlıkları ve İngiltere.....	54
2.7.1. Arap Ulusçuluk Hareketi ve İngiltere.....	54
2.7.2. Ermeni Meselesi ve İngiltere.....	72
2.7.3. Filistin Meselesi ve İngiltere ve Siyonizm.....	84
2.7.4. İngiltere ve Kürtler.....	95
2.8. İngiltere'nin Savaş Döneminde Osmanlı ile Ayrı Barış	
Çabaları(1917-1918).....	101

III. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUNDA ORTADOĞU ve İNGİLTERE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

3.1. Birinci Dünya Savaşı Sonunda Ortadoğu.....	109
3.2. Birinci Dünya Savaşı Sonunda İngiltere'nin Ortadoğu Politikası.....	110
3.2.1. Ortadoğu'da İngiliz İşgalleri.....	110
3.2.2. İngiliz Manda Yönetimleri.....	115
a) Filistin.....	114
b) Irak.....	115
c) Mısır.....	117
d) Ürdün.....	118
e) İran.....	118
SONUÇ.....	120
KAYNAKÇA.....	126
ÖZET.....	136
EKLER.....	138

ÖNSÖZ

Tezin konusunu teşkil eden hususlarda, Ortadoğu bölgesinde, dolayısıyla Osmanlı toprakları üzerinde İngiltere'nin emelleri doğrultusunda yaptığı faaliyetleri ile uyguladıkları uluslar arası politikaları ele alınmaktadır. Aynı zamanda Ortadoğu'da İngiltere'nin uygulemiş olduğu politikaları etkileyen diğer devletlerin de bu coğrafyadaki faaliyetlerine zaman zaman yer verilmiştir.

İngiltere uzun yıllar boyunca Ortadoğu'da çeşitli araştırmalar yapmış, bu topraklarda çeşitli azınlıkları kullanarak emellerine ulaşmak istemiştir. Tarih boyunca yabancı devletlerin bölge üzerindeki mücadeleleri, ülke ve nüfuz kazanmak, doğal kaynaklara sahip olmak gibi sebeplerle bugüne kadar devam etmiştir.

İngiltere, en önemli sömürgesi Hindistan'ı ele geçirdikten sonra burayı savunmak için, İngiliz adalarından Hint Okyanusu'na giden yollar üzerinde stratejik üsler ele geçirmenin hayati bir önem taşıdığına inanmıştır. Bunun dışında İngiltere, Doğu siyasetinde, Hindistan yolu üzerinde bulunan Irak ve Arabistan'a da büyük bir stratejik önem vermiştir. İngiltere Irak'ı, zengin petrol yataklarının varlığı, İran Körfezi'ni Irak'a bağlayan yolların geçişi, toprağın verimliliği sebeplerinden dolayı istiyordu. Arabistan'la ise bu iki ülkeyi iki yandan dolaşan büyük yolların mevcudiyeti nedeniyle ilgileniyordu. Bu yollardan bir tanesi, Hint Okyanusu'nu, İran Körfezi ve Şattü'l Arap vasıtasıyla İran ve Irak'a bağlıyor, diğeri de yine Hint Okyanusu'nu Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı yolu ile Akdeniz'e bağlıyordu.

Bu yolların elde edilmesi 19. yüzyılda İngiltere için birinci planda stratejik önem taşıyordu. Bu bölgedeki İngiliz faaliyetleri Mısır'dan İran Körfezi'ne uzanan ve Araplar ile meskun bütün memleketleri İngiliz hakimiyeti altına almak amacını güdüyordu.

Bunun için İngiltere, önce Fransa ve Rusya ile sonra da Almanya ile çıkar mücadelesi içerisinde girmiş, Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa ile Sykes-Picot Antlaşması'nı yaparak Ortadoğu'ya kesin olarak yerleşmenin planlarını yapmıştır. Bunun için İngiltere, çok yönlü bir siyaset izleyerek Ermeni, Arap, Kürt ve Yahudi unsurlara aynı topraklar üzerinde vaadlerde bulunarak kendi tarafına çekmiş ve Osmanlı Devleti'nin böylece Ortadoğu'dan tasfiyesini sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise İngiltere ve Fransa hızla Sykes-Picot'u uygulamaya başlamışlar, Ortadoğu'da manda yönetimlerini tesis ederek Ortadoğu'yu sömürmeye devam etmişlerdir. Ortadoğu böylece önemini günümüze kadar korumuş ve üzerinde büyük güçlerin çıkar çatışmalarına girdiği bir alan olmaya devam etmiştir. Bu tezde anlatılmak istenen de İngiltere'nin Ortadoğu'nun bugünkü şeklini almasındaki etkileri olmuştur. Bu tezin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen hocam Prof. Dr. Hale ŞIVGIN'a teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Ortadoğu, sınırları bugün bile tam olarak netlik kazanmayan bir coğrafyayı belirtmektedir.

Ortadoğu'ya zaman içerisinde Ön Asya, Güneybatı Asya, Batı Asya gibi adlar verilmiştir¹. Ortadoğu tanımı İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde Avrupalı coğrafyacılar tarafından ortaya atılmıştır. Ortadoğu deyimini özellikle İngilizlerin dünya üzerindeki kontrol ve egemenlikleriyle ilgili olarak, Avrupa' dan Asya doğusuna kadar olan uzaklıkları, belirli bölümlere ayırmak suretiyle, bölgesel olarak tanımlama ihtiyacından doğmuştur. Bu bölümlenmede Avrupa esas olmak üzere, doğuya doğru bazı coğrafi özellikler esas alınmıştır. Bunlardan biri Fırat ve Dicle nehirlerinin vadilerinden geçen hat, ikincisi İngiliz İmparatorluğunun zenginlik kaynağı Hindistan'ın doğu kıyılarından (Seylan- Burma) geçen hattır. Avrupalı coğrafyacılar Fırat-Dicle nehirleri vadilerinin belirlediği hattın batısında kalan toprakları "Yakındoğu" bu hatla Seylan-Burma hattı arasında kalan toprakları "Ortadoğu", bu hattın daha doğusundaki coğrafi alanları da "Uzakdoğu" olarak kabul ediyorlardı. Bu ayrıma göre Osmanlı Devleti egemenliğinde bulunan Balkanlar, Anadolu, Arabistan ve Mısır gibi bitişik alanlar Yakındoğu içerisinde yer alıyor, İran Afganistan ve Hindistan toprakları da Ortadoğu bölgesinde bulunuyordu. Çin-Hindi, Çin ve Japonya gibi Doğu Asya ülkeleri de Uzakdoğu bölgesi olarak kabul ediliyordu. Bu bölümlenme özellikle Asya'nın güney topraklarında çıkarları olan İngiltere' ye coğrafi ve siyasi tanımlama kolaylığı sağlıyordu². Bu tanımda coğrafi ya da etnik bir bölgeden çok batının özellikle İngilizlerin etki alanı esas alınmıştır³. Bu bölümlenmede İngilizlerin benimsediği jeopolitik teorilerden biri, kıyı kuşak devletlere egemen olan, dünyaya hakim olur

¹ Sami ÖNGÖR, *Ortadoğu (Siyasi ve İktisadi Coğrafya)*, AÜSBF yay., Ankara 1962,s.2, Mesut ELİBÜYÜK ,”Ortadoğu'nun Coğrafya Bakımından Adı, Yeri ve Önemi, *Fırat. Ü. Ortadoğu Ar. D.*, S. 1, Elazığ 2003, s. 131-132

² Mustafa ERENDİL, *Çağdaş Orta Doğu Olayları*, Gen. Kur. Basımevi , Ankara 1992, s. 5

³ Ann WILLIAMS, *Britain and France in the Middle East and North Africa 1914-1967*, Macmilan, London, 1968, s.1

görüşüne de uygundur. Ancak zamanla Ortadoğu kavramı Yakındoğu kavramının yerini almış ve Mezopotamya ve çevresindeki ülkelerin topraklarını anlatan bir kavram haline dönüşmüştür⁴. 20. yüzyılın başlarında İngiltere'nin nüfuz alanının ve batılı devletlerin çıkar mücadelelerinin yoğunlaştığı bölge olması sebebiyle bu coğrafyada yoğunlaşan mücadele "Ortadoğu"yu tanımlayan başka bir husustur.

Buna göre Mezopotamya, Arabistan Yarımadası ve Mısır toprakları Ortadoğu toprakları olarak kabul edilmiştir. Bugün Ortadoğu ülkeleri olarak kabul edilen ülkeler, Bahreyn, B.A.E., Irak, İran, İsrail, Katar, Kıbrıs, Kuveyt, Lübnan, Mısır, Suriye, S. Arabistan, Türkiye, Umman, Ürdün ve Yemen'dir⁵.

Ortadoğu, dünyanın çok eski bir yerleşim bölgesi olması, üç büyük dinin merkezi olması ve coğrafi konumunun önemi sebebiyle geçmişten günümüze önemini korumuş ve dünyanın büyük güçlerinin hakim olmak istediği bir saha haline gelmiştir. Özellikle bölgede petrolün bulunmasıyla Ortadoğu'nun önemi iki kat artmıştır.

19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Ortadoğu'da Batılı devletlerin siyasi ve iktisadi müdahaleleri büyük oranda hissedilmeye başlanmıştır. Bu konuda en önemli rolü ise İngiltere oynamıştır. Hint Okyanusu ve Basra Körfezi'ne ulaşan deniz ticaretini kontrol altına almak için 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Ortadoğu'da nüfuz alanları oluşturmaya ve Arap Yarımadası'nın Osmanlı Devleti sınırları dışındaki güney kıyılarına yerleşmeye başladı⁶.

İngiliz denizciliği Kraliçe Elisabeth zamanında büyük bir gelişme göstermiştir⁷. 16. yy boyunca İngilizler ve Fransız serüvenciler korsanlık

⁴ ERENDİL, a.g.e., s. 6-7

⁵ ELİBÜYÜK, a.g.e., s. 134

⁶ Tufan KARAASLAN, *Ortadoğu'nun Coğrafyası*, Konya 1998, s. 43

⁷ Y. Hikmet BAYUR, *Hindistan Tarihi*, C. III, (1737-1949), İstanbul 1982, s. 81

faaliyetleri sayesinde sömürgelere yerleşmeler de başlamıştır⁸. İngilizlerin sömürge yayılmacılığı ticaret burjuvazileri tarafından kurulan sömürge şirketlerince yürütülmüştür. Bunların başlıcaları, İngiliz Hint Kumpanyası ve Levant Kumpanyasıdır. Bu şirketler gittikleri toprakları üzerlerine geçirmişler, buralarda savaşlar yapmışlar, ticareti kendi tekellerinde tutmuşlardır⁹.

İngiltere, Doğu Hindistan Kumpanyası vasıtasıyla Hindistan'a yerleşmiştir. Doğu Hindistan Kumpanyası, ilk defa olarak Sumatra ve Cava adalarına bir sefer heyeti göndermişti. Bunlar, önemli bir iskan yeri olarak Madras'ta (1629) ve Hugli'de (1656) şehirler kurdular¹⁰. Böylece İngiltere, 19. yy başlarında Hindistan'ın bütününe sahip olmuştur.

İngiltere, 1715 yılında yine Doğu Hindistan Kumpanyası'nın Canton'a yerleşmesi ile Çin'le olan ticaretini de geliştirmiştir¹¹. Hindistan'a yerleştikten sonra, Bengal Körfezi'nin doğu kıyılarına da yayılan ve 1826'da Malaka Yarımadası'nın güneyini ele geçirip, 1836'da Singapur'u kuran İngiltere, bundan sonra Çin'le yakından ilgilenmiş ve burada ticaretini daha da geliştirebilmek için çaba sarfetmiş¹² ve diğer devletlerle mücadele içerisine girmiştir. 1860-1865 arası Fransa'nın Hindçini'yi ele geçirmesi üzerine 1882'de İngiltere, Fransa'nın Hindistan'ı tehdit edeceği düşüncesiyle Birmanya'yı ele geçirdi¹³. Ayrıca İngiltere, Rusya'nın Çin'de giriştiği faaliyetlerden rahatsız olmuş ve Japonya'yı Rusya aleyhine kışkırtmıştır. 1904-1905 yılında yapılan savaş sonunda Rusya yenilmiştir. Ancak savaş sonunda Rusya'nın yenilmesiyle Rusya'nın Uzakdoğu'dan çekilmesiyle birlikte İngiltere bu sefer Hindistan'ı tehdit edeceği düşüncesine

⁸ Hubert DESCHAMPS, Sömürge İmparatorluklarının Sonu, Çev. Oktay Akbal, İstanbul 1966, s. 15

⁹ A. Haluk ÜLMAN, Birinci Dünya Savaşına Giden Yol, Ankara 1972, s. 32

¹⁰ B. Sıtkı BAYKAL, Yeni zamanda Avrupa Tarihi, Ankara 1988, s. 146

¹¹ Fahir ARMAOĞLU, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1789-1914) TTK, Ankara 1999, s. 743-744

¹² ÜLMAN, a.g.e., s.43

¹³ Reşat SAGAY, XIX ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler, İş Bankası yay., Ankara 1970, s. 99

kapılmıştır.1907 yılında Rusya ile anlaşarak İngiltere bu endişesini de gidermiştir¹⁴.

Hindistan'ı ele geçirdikten ve Çin ile olan ticaretini geliştirdikten sonra bu bölgelere giden yolları koruma altına almak İngiltere'nin temel politikası haline gelmiştir¹⁵. Bunun için İngiltere, Hindistan ve Asya'daki sömürgelerine giden yolları güvenlik altına alma politikasını bütün 19. asır boyunca dış politikasının temeli haline getirdi.

Hindistan'a giden en kısa yol ise Osmanlı topraklarından geçiyordu. İngiltere, bu yolu güvenlik altına alabilmek için Basra Körfezi ve Mezopotamya'ya hakim olmak istemiştir. İşte İngiltere bu yüzden Mezopotamya'ya yönelmiş ve buraya yönelen diğer devletlerle de mücadele içerisine girmiştir¹⁶.

Bu yol 19. yy boyunca Rusya tarafından tehdit edilmiştir ve İngiltere, Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikası gütmüştür. İngiltere, bir yandan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korurken diğer yandan da Osmanlı Devleti toprakları üzerinde bulunan ve hakimiyeti belirsiz olan stratejik yerlere yerleşmeye çalışmıştır¹⁷.

İngiltere'nin Hindistan'a giden yolun güvenliğini sağlamak için işgal etmek istediği alanlar, Cebelitarık Boğazı, Malta Adası, İyonya Adaları(Yedi Ada), Girit ve Kıbrıs, Süveyş Kanalı ve Aden Boğazı olmuştur¹⁸.

¹⁴ SAGAY,a.g.e., s. 99-101, SANDER, *Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e*, Ankara 2001,s. 266

¹⁵ Mehmet KOCAOĞLU, *Uluslar arası İlişkiler Işığında Ortadoğu: Parçalanmak İstenen Topraklar ve İstismar Edilen İnsanlar*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s.133

¹⁶ Tefik ÇAVDAR, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, İstanbul 1970, s. 120

¹⁷ Süleyman KOCABAŞ, *Hindistan Uğruna Yapılanlar İngiltere ve Hindistan*, İstanbul 1987, s. 85

¹⁸ Süleyman KOCABAŞ, *İngiliz Tuzağı, Osmanlıların Yaşatılması ve Yıkılmasında İngiltere'nin Rolü 1783-1923*, İstanbul 2003, s. 125

İngiltere bu alanlardan ilk önce Malta Adası ve İyonya Adalarına 1800'de yerleşti. Malta (Malta şövalyelerinin yönetiminde idi) ve İyonya Adaları (Osmanlı Devleti'nde idi), 1798'de Mısır'a gelirken I. Napolyon tarafından işgal edilmişti. Hint yolunun güvenliği için bu işgallerden korkan İngiltere, 1800'de Malta'yı Fransızlardan aldı. İyonya Adaları'nı I. Napolyon'a karşı Osmanlı-İngiltere-Rusya arasında olan ittifaktan sonra Osmanlı-Rus müşterek donanması almış, bundan Rusya'nın Akdeniz'e yerleşeceğinden korkan İngiltere, bu adaları daha sonra kendisi işgal ederek Rusları buradan çıkarmıştı. İngiltere, İyonya adalarını 1863'e kadar elinde tutmuş, daha sonra Yunanistan'daki nüfuz mücadelesini kazanmak için burayı Yunanistan'a vermişti¹⁹.

İngiltere Cebelitarık Boğazı'nı 1704'te İspanya Veraset Savaşları sırasında işgal etmiş, 1813'te İspanya ile anlaşarak burada hakimiyet kurmuştur²⁰.

İngiltere, 1839'da Aden'i kontrol etmeye başlamıştır. ²¹Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla Hindistan yolu için önemi daha da artacak olan Aden'i İngilizlerin işgal sebebi, Fransa'nın denetiminde Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da çıkardığı isyandı.

İngiltere Aden'e yerleştikten sonra, kuzeydoğuya doğru toprak işgallerine devam ederek, bu verimli toprakları ele geçirmek için her çareye başvurdu²².

İngiltere, Basra Körfezi kıyılarındaki şeyhliklerle anlaşmalar imzalayarak burada hakimiyetini sağladı.

İngiltere Basra'da varlığını 1639'da Doğu Hindistan Kumpanyası'nın Basra ile ilgili teşebbüslerde bulunmasıyla varlığını göstermiş, ileriki yıllarda

¹⁹ KOCABAŞ, a.g.e., s. 126

²⁰ KOCABAŞ, *Hindistan...*, s. 85

²¹ ÇAVDAR, a.g.e., s.120

²² İ. Süreyya SİRMA, *Osmanlı Devletinin Yıkılışında Yemen İsyanları*, İstanbul 1994, s.99

Basra, kumpanyanın en önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Basra Körfezi'nde ise burada eskiden beri varolan ilgisini Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte İngiltere, Körfez'e yerleşmek için Osmanlı Devleti'nin bu durumundan yararlanmıştır. Almanya'nın da bu bölgede Bağdat Demiryolu imtiyazını almasıyla Basra bölgesinde İngiltere'nin varlığını tehdit altında görmesiyle rekabet kızışmıştır²³.

Bahreyn, 1622'lerden itibaren Osmanlı Devleti idaresinde idi. İngiltere'nin Bahreyn'le ilgisi 1820'lerde başlamıştır. 1856, 1861 ve 1868'lerde İngiltere'nin nüfuzu burada artmıştır. İngiltere, Hindistan sömürgesine giden yolların stratejik bir noktasında yer alması sebebiyle 22 Aralık 1880 tarihinde Bahreyn Şeyhi ve İngiltere arasında yapılan anlaşmayla Bahreyn Adaları İngiltere'nin koruması altına girmiştir. Buna göre Bahreyn Şeyhi İsa bin Ali İngiltere dışında hiçbir devletle İngiltere'nin bilgisi dışında anlaşma yapmayacaktı²⁴. Osmanlı Devleti bunu hiçbir zaman kabul etmemiştir. 1880 yılında yapılan anlaşma ile Bu durum 1914'e kadar devam etmiş, Osmanlı ve İngiltere arasında çeşitli notaların teati edilmesine yol açmıştır. Ancak Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na kadar Bahreyn Adaları üzerindeki haklarından vazgeçmemiştir²⁵.

19.yy da Katar'da İngiliz hakimiyeti altına girdi. Katar ile Oman arasındaki sahillere hakim beş şeyh ile İngiltere arasında korsanlığın ilgası ve mahalli şeyhler arasında muhasematın terki hususunda ayrı ayrı anlaşmalar imzalanmış (1853) ve 1861 yılında Hindistan hükümetine mensup bir İngiliz valisinin Bahreyn Adalarına yerleşmiştir. Mithat Paşa Bağdat Valiliği sırasında bir askeri kuvvet göndererek, 1870'te Ahşa diyarında Osmanlı hakimiyetini yeniden tesis etmiş, bu hakimiyeti Katar Yarımadasına da yaymak istemiştir. Yarımada üzerinde Türk hakimiyeti 1914'e kadar devam etse de Katar'ın Al- Sani ailesinden olan emiri, Osmanlı Devleti'nin başka

²³ KOCABAŞ, *Hindistan...*, s. 88-89

²⁴ J. C. HUREWITZ, *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol.I., Newyork 1956, s. 194

²⁵ İslam Ansiklopedisi, "Bahreyn" Maddesi, C.II., s. 231

ailelerle meşgul olmasından faydalanarak, 19. asır sonlarında İngiltere ile ondan başkasıyla müzakerede bulunmamak ve toprak terk etmemek gibi şartlarla anlaşmıştır. Daha sonra Suudilerin Ahsa'yı istila etmeleriyle Osmanlı hakimiyeti sona erdi ve Katar, Al- Sani ailesinin idaresi altında bir İngiliz nüfuz alanı haline gelmiştir.²⁶

İngiltere'nin, Hindistan yolu üzerinde bulunan en önemli noktalardan birisi olan Kıbrıs'a yerleşmesi ise, 1878 Berlin Andlaşması'nın öncesinde olmuştur. Mısır'a yerleşmesi ise burada Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla birlikte nüfuzunu artırmaya başlayan İngiltere, sonuçta 1882 yılında burayı işgal etmiştir. Bu iki bölgenin İngiltere'ye ilhakını ileride ayrıntılarıyla belirteceğiz.

İngiltere, Kıbrıs'a yerleşinceye kadar Ortadoğu'da Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korurken ne olmuştu da birden onun hakimiyeti altındaki topraklara yerleşmeye başlamıştı. Buna gelinceye kadar Osmanlı-İngiliz ilişkileri ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak birliğini koruma politikasının sebeplerine bir göz atalım.

Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında iktisadi ve siyasi ilişkiler 1575 yılında İngiltere'nin bir yandan iktisadi, diğer yandan İspanya'ya karşı destek sağlamak için Osmanlı Devleti'nin dostluğunu elde etmeye çalışmasıyla başlamıştır²⁷. Osmanlı Devleti ile Batı Avrupa Devletleri arasında iktisadi ve siyasi ilişkilerin en geç İngiltere ile başladığını görüyoruz²⁸. Ortadoğu'da egemen olan Osmanlı Devleti ile en eski ilişki kuran devlet Fransa olmuştur. Fransa Osmanlı Devleti ile ilişkileri sonucunda Osmanlı Devleti'nden kapitülasyonlar elde etmiştir²⁹. İngiltere ise 1575 yılında münasebetlerin başlamasıyla Osmanlı Devleti'nden imtiyaz elde etmiştir. İngiltere'ye 1798

²⁶ İslam Ansiklopedisi, "Katar" Maddesi, C. VI., , s.421

²⁷ Ali Kemal MERAM, Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi, İstanbul 1969, s.11-14

²⁸ Akdes Nimet KURAT, Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610), Ankara 1953, s.1

²⁹ ERENDİL, a.g.e., s. 12

yılına kadar 11 imtiyaz verilmiştir³⁰. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin yer altı ve yerüstü kaynaklarını incelemek için İngiltere'nin araştırmalar yaptırmıştır. İngiltere'nin İstanbul elçiliği sekreteri Urquart Türkiye'de yer altı kaynaklarının incelenmesi sonucu Palmerston ve İngiltere Ticaret Nezareti'ne Rusya'dan alınan mahsullerin hepsinin Türkiye'den temin edilebileceğini bildirmişti³¹. İngiltere, daha 17. yy dan beri ticari yönden ilgilendiği Akdeniz'de 1713'ten itibaren Cebelitarık'ı ele geçirmesiyle buranın öneminin arttığını görmüş, ayrıca Hindistan'a yerleşmesiyle birlikte buranın güvenliğini korumak, İngiltere için hayati bir mesele olmuştur. Bu sömürgesinin korunması için de Akdeniz'in önemi bir hayli artmıştı³². Ayrıca 18. yyda İngiltere Osmanlı Devleti üzerinde geniş ticari imkanlara kavuşmuştu.

İngiltere 18. yy da, Osmanlı Devleti'nin büyük kısmına egemen olmuş, Akdeniz ve çevresinde oldukça etkin ticari imkanlara kavuşmuştu. Doğu ticaretinin en önemli yollarından biri Basra Körfezi'nden, diğeri Kızıldeniz'den geçmekte idi. Güneydoğu Asya'daki Malaka Boğazı'ndan Hindistan'a Hindistan'ın batısındaki Malabar sahillerinde bulunan limanlardan Basra Körfezi'ne ve Irak'taki Dicle, Fırat nehirleri ve kervanlar vasıtası ile cereyan eden bu ticaret Suriye limanlarına intikal etmekte idi. Diğer yol ise, Kızıldeniz yolu ile Süveyş'e, oradan da karayolu ile İskenderiye'ye gitmekte idi. İskenderiye ile Güneydoğu Anadolu sahilinde bulunan İskenderun arasındaki limanları bu ticaretin vardığı en önemli maddelerini Şeker, hurma, fildişi, kıymetli taşlar, turunçgiller, pamuk, madenler, çeşitli boyalar ve baharat teşkil ediyordu. Ayrıca bunun yanında esir ticareti de vardı³³. İngiltere buradaki ticareti ele geçirmek için önce Hollandalılarla sonra Fransızlarla mücadele etmiştir³⁴.

³⁰ MERAM, a.g.e, s.11-14

³¹ Mübahat KÜTÜKOĞLU, Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri, (1838-1850), İstanbul 1976, s. 113

³² Rifat UÇAROL, 1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı- İngiliz Anlaşması(Ada'nın İngiltere'ye Devri), İstanbul 1978, s. 33

³³ Cengiz ORHONLU, Habeş Eyaleti, İstanbul 1974, s. 2-4

³⁴ aynı eser, s. 131

İngiltere, buharlı makinelerin yapılması ile birlikte Hindistan'a gidecek daha kısa bir yol aradı. 18.yy sonlarından itibaren bazı İngiliz tacirleri Hindistan'a gitmek için Süveyş-Kızıldeniz yolunun daha çok kârlı olacağını düşündüler. Ancak bu fikir 1830'a kadar ciddi şekilde ele alınmadı. Palmerston, Süveyş Kanalı açılmasının bütün meseleriyle ikinci bir Boğaz olacağını düşünüyordu. Palmerston daha çok Fırat vadisi yolu üzerinde durdu. Süveyş-Kızıldeniz yolu hem kısa idi hem de bu yolla Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'ndaki güney-batı rüzgarlarının tehlikeleri de bertaraf ediliyordu. Bu düşünce ile İngiliz hükümeti Babiali nezdinde elçisi vasıtasıyla teşebbüse geçerek niyetini gerçekleştirebilmek için müsaade almaya çalıştı. Ancak Osmanlı Devleti buna izin vermemiştir. İngilizler, Hindistan'a giden yolu kısaltmak için Süveyş Kanalı yapımından yeni bir Boğazlar meselesi yaratacağı gerekçesiyle vazgeçmişler, demiryolu projeleri üzerinde durmuşlardır. 1850'den sonra Akdeniz'in İran körfezi'ne kısmen demir, kısmen nehir yolu ile bağlanması fikri gündeme geldi. Bu yol, İskenderun Körfezi'nden başlayıp Mezopotamya'ya ulaşacak, Bağdad civarına ve oradan Dicle ve Fırat'ın buluştukları yer olan Korna'ya ya da Basra'ya kadar gelecekti. Ancak bu proje de İngilizler tarafından gerçekleştirilememiş, sonuçta Almanlar tarafından yapılmıştır³⁵.

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne olan ilgisi İngiltere'nin Yakındoğu' da önemli topraklar elde etmesiyle artmaya başlamıştır. 1757' de İngiltere'nin Hindistan'ı ele geçişi, dolaylı olarak Türk- İngiliz ilişkilerini başlatmıştır denebilir. Bu tarihten sonra İngiltere'nin Yakındoğu politikasının esası, Avrupa için hem doğal kaynaklarıyla ekonomik, hem de Doğu'yla ulaşım bağlantısı yönünden stratejik önem taşıyan Hindistan' ı güvenlik içinde tutmaktır. İngiltere, Hindistan'ı ele geçirdiği sırada, Osmanlı Devleti zayıflamaya başlamıştı. Fakat daha da önemlisi Hindistan Osmanlı

³⁵ KÜTÜKOĞLU,a.g.e., C I. ,s. 76-78

Devleti'nin genişleme yönünün dışında kalmıştır. Bu nedenlerle iki devlet arasında 100 yıl kadar sürecek bir işbirliği sağlanabilmiştir³⁶.

İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile ilişkileri daima çıkarlarının gerektirdiği şekilde olmuştur. Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte İngiltere Ortadoğu'daki çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devletini diğer Avrupalı devletlere karşı korumuştur.

İngiltere ilk kez 1787 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rusya'ya verdiği ultimatomla Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne duyduğu ilgiyi göstermiştir³⁷. Ancak ilk önceleri İngiltere'nin Ortadoğu'da en önemli rakibi Osmanlı Devleti'nden çıkarlar elde eden Fransa olmuştur. İngiltere, Ortadoğu'da Fransa ile rekabete girişmiştir. 1798 yılında Napolyon'un Mısır'ı ele geçirmesi ile Türk-İngiliz ilişkilerinde işbirliğini başlatan bir dönüm noktası oldu. İngiltere ticaretinin Hindistan ve Doğu Akdeniz'e kaymasıyla İngiltere Mısır'a göz koydu. Çünkü Mısır İngiltere'den Hindistan'a giden en kısa deniz yollarının üzerindeydi. Fransa'nın Mısır'a yerleşmesi İngiltere ve Rusya bakımından tehlikeli olacağından Osmanlı devleti'nin yardımına koştular. Osmanlı Devleti 1799'da İngiltere ile Fransa'ya karşı ittifak antlaşması imzalamıştır³⁸.

1830 yılında Mısır Hidivi Kavalalı ayaklandığında İngiltere Avrupa'daki gelişmeleri dolayısıyla hareketsiz kaldı. Osmanlı Devleti Rusya'dan yardım istemek zorunda kaldı ve karşılığında da 8 Temmuz 1833 yılında Hünkâr İskelesi Andlaşmasını imzaladı³⁹. Bu anlaşma birdenbire İngiltere'nin dikkatini çekti. Mısır'a hakim olmakla Hint yolu ve Basra Körfezi egemenliğini gerçekleştirdiğini düşünürken, Rusya'nın boğazlara sarkması, Akdeniz

³⁶ Ömer KÜRKÇÜOĞLU, Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi (1919-1926), Ankara 1978, s. 15-16

³⁷ Rıfıkı Salim BURÇAK, Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri, 1791-1941, İstanbul 1946, s. 11-13

³⁸ İttifakın metni için : Nihat ERİM, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri , C.I, A.Ü.H.F. yay. 1953, s. 200

³⁹ Anlaşmanın metni için bkz: ERİM, a.g.e., s. 297-299

dengesini İngiltere aleyhine değiştirecek nitelikte idi⁴⁰. Hünkâr İskelesi Antlaşması İngiltere'nin Yakındoğu'daki çıkarlarını ciddi şekilde tehdit ediyordu⁴¹. Bunun üzerine İngiltere Osmanlı Devleti'ne bir protesto gönderdi.

İstanbul Büyükelçisi Lord Possonby'nin 1830'lardan itibaren çabalaması sonunda meyvesini vermiş ve Türk-İngiliz antlaşması 1838 yılında imzalanmıştır. Bu antlaşmayla İngiltere Osmanlı Devleti'nde serbestçe ticaret yapabilecekti. Ayrıca İngiltere, tekellerin yasaklanmasıyla Mısır Hidivi Mehmet Ali'nin de Mısır'daki durumunun zayıflayacağını düşünüyordu. Zira tekeller, Mısır'ın önemli bir gelir kaynağıydı. 1839 yılında yeni bir Türk- Mısır savaşı başladı. Osmanlı Devleti'nin kısa sürede Mısır kuvvetlerine yenilmesi üzerine Başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupalı devletler duruma müdahale ettiler⁴². Arkasından 13 Temmuz 1841'de Londra'da bir Boğazlar Sözleşmesi imzalandı⁴³. Bu sözleşmeyle Boğazların statüsü ve kapalılık ilkesi uluslar arası bir nitelik kazandı. İngiltere Boğazları başka bir Avrupalı devlete özellikle de Rusya'ya kaptırmamak yönünden büyük bir başarı kazanmıştı. 1841'de sona eren Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın tekrarlanması tehlikesi ortadan kalkıyordu⁴⁴.

Rusya, 1853 yılında Osmanlı Devleti üzerinde baskıya giriştiğinde, İngiltere Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumak politikasının gereği olarak bu baskıya karşı koymak yönünde destek ve teşvikte bulundu⁴⁵. Hatta Rusya'nın 3 Aralık 1844'te ve 22 Ocak-21 Şubat 1853'te Osmanlı Devleti'ne karşı ortak bir politika izlenmesi isteğini reddetti⁴⁶. İngiliz stratejisi Osmanlı'nın Rusya'ya karşı desteklenmesini ve Rusya'nın Ortadoğu'ya sarkmasını engellemeyi öngörüyordu. Bu politika özellikle dışişleri bakanı ve başbakan olduğu dönemlerde Lord Palmerston tarafından geliştirilmiş ve

⁴⁰ Tefrik ÇAVDAR, a.g.e., s.34

⁴¹ M. S. ANDERSON, The Eastern Question, (1774-1923), London 1991, s.90-91

⁴² aynı eser, s. 93-94

⁴³ Sözleşme metni için bkz., ERİM, a.g.e., s. 311-313

⁴⁴ KÜRKÇÜOĞLU, a.g.e., s. 22

⁴⁵ A.J.P. TAYLOR, The Struggle For Mastery Europe (1848-1919), London 1954, s.53

⁴⁶ HUREWITZ, a.g.e., C.I, s.130-132

uygulanmıştır⁴⁷. Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne saldırması üzerine Fransa'yla birlikte 12 Mart 1854'te Osmanlı Devleti'yle ittifak antlaşması imzaladı ve Rusya'ya savaş ilan etti.

Kırım Savaşı Rusya'nın yenilgisiyle sonuçlandı. 30 Mart 1856'da imzalanan Paris Barış Andlaşma'sıyla Osmanlı Devleti'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğü Avrupa Devletlerinin ortak güvencesi altına alınmıştır.

İngiltere ve Osmanlı Rusya'ya karşı birleşmişlerdi. 1838 Ticaret Sözleşmesinin İngiltere'ye sağladığı yararlar Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını geciktirmeyi zorunlu kılıyordu. Çünkü 19.yy da dünyanın en geniş ekonomisine sahip olan İngiltere , 1838 Andlaşması ve kapitülasyonların bahşettiği geniş imkanlarla, Osmanlı topraklarından büyük bir Pazar olarak istifade etmekteydi. Palmerston öldükten sonra bu politika Disraeli tarafından devam ettirilmiştir. Fakat 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması, İngiltere'nin bütün dikkatini bu noktada topladı. Zira kanalın açılmasıyla Akdeniz'de stratejik ve ticari yolların bütün ağırlığı kanal mıntikasına intikal etmişti. İngiltere, dünya siyasetinde Süveyş Kanalı'nın yaratacağı neticeleri tanıyan ilk devlet olacaktı. Kanal açıldığı zaman bu su yolundan geçen ilk gemi İngiltere bayrağını taşıyordu. Mısır Hidivi İsmail' in borçlu olması sebebiyle maliki bulunduğu Kanal Kumpanyası hisse senetlerini satışa çıkardığında on gün süren bir görüşmeden sonra İngiltere satın almıştır⁴⁸. Süveyş Kanalı, İngiltere'nin Hindistan ile olan bağlantısının hayati bir noktası haline gelmişti. Bu arada Osmanlı Devleti'nde teşebbüs edilen ıslahatların arzu edilen neticeye ulaşmaması, devletin 1875'te müflis duruma düşmesi ve, 1875 Bosna-Hersek isyanının bastırılma şeklinin İngiltere kamuoyunda yarattığı tepkiler⁴⁹, 1877-1878 Osmanlı –Rus Savaşı ve Türk yenilgisi Türk-İngiliz ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu

⁴⁷ Elie KEDOURIE, England and the Middle East, The Vital Years, (1914-1921), London 1956, s.10

⁴⁸ SAGAY, a.g.e., s. 465

⁴⁹ Abdurrahman ÇAYCI, Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911), TTK, Ankara 1995, s. 55-56

savaş Osmanlı Devleti'nin zayıflığını göstermiştir⁵⁰. Bu zamana kadar Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü prensibini Yakındoğu ve Akdeniz siyasetinin esası olarak kabul eden İngiltere bu siyasetini değiştirmiştir. İngiliz devlet adamlarına göre, Osmanlı Devleti'nin çökmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu ayakta tutulması imkansız enkazı ayakta tutmaktansa, İngiliz menfaatlerini gözetecek bir şekilde kısmi bir taksime gitmekte fayda vardır⁵¹.

19.yy sonlarında İngiltere, artan Alman tehdidine karşı statükonun korunmasından yanaydı. 20. yy başlarında İngiliz politikası, Almanya'yı kabul edilebilir sınırlar içinde durdurmayı ve bunun içinde, Fransa ve Rusya ile ittifak halinde hareket etmeyi öngörmüştür.

20. yy başlarında, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne yönelik çıkarları, öncelikle Mezopotamya'da ve İran Körfezi'nde yoğunlaşmıştı. İngiltere bu bölgelerdeki ticari ve siyasi üstünlüğünün korunması ve, Hindistan'ın savunması açısından ve İngiltere'nin doğudaki imparatorluğu ile iletişimi açısından büyük önem taşımaktaydı. Bölgeye yönelik Alman çıkarları ve Bağdat demiryolu, İngiliz çıkarlarına tehdit oluşturmaktaydı.

Bilindiği gibi İngiltere, 18. yüzyılı sonlarından itibaren Hindistan'a giden sömürge yolu ve Akdeniz'deki ticari menfaatleri gereği Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü korumaya yönelik bir siyaset uygulamıştır. İngiltere, bu dönemde, özellikle Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki faaliyetlerini engellemiştir. İngiltere'nin Osmanlı toprak bütünlüğüne yönelik politikasının zirve noktası Kırım Savaşı esnasında olmuştur. Bu savaşta İngiltere, batılı devletlerle birlikte Rusya'ya karşı cephe almıştır. Ancak 1875'te Bosna Hersek isyanı sonucunda başlayan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında Osmanlı Devleti'nin yenilmesi Osmanlı topraklarını Rusya'nın tek başına parçalama yoluna gitmesi diğer Avrupalı devletlerle birlikte en çok İngiltere'yi telaşlandırmıştır.

⁵⁰ KÜRKÇÜOĞLU, a.g.e., s. 25-26

⁵¹ ÇAYCI, a.g.e., s. 55-56

Bu zamana kadar Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü prensibini Yakındoğu ve Akdeniz siyasetinin esası olarak kabul eden İngiltere bu siyasetini değiştirmiştir. İngiliz devlet adamlarına göre, Osmanlı Devleti'nin çökmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu ayakta tutulması imkansız enkazı ayakta tutmaktansa, İngiliz menfaatlerini gözetecek bir şekilde kısmi bir taksime gitmekte fayda vardır ⁵².

İngiltere'nin Ortadoğu politikası anlatılırken elbette bu kadar geniş bir coğrafyada ve etki alanı bu kadar geniş bir devletin bütün yönleri ile bir Ortadoğu politikasını anlatmak bu tezde olanaksızdır. Ancak bu tezde İngiltere'nin Ortadoğu'da zaman içerisinde değişen politikalarını tarihi bir seyir halinde vermeye çalışacağız. Bu değişim sürecinde de nasıl diğer devletlerle çıkar mücadeleleri veya anlaşmalar yaptığını, Osmanlı Devleti'ni İngiltere'nin kendi çıkarları doğrultusunda önce koruma politikası güderken sonra onun yine kendi çıkarları doğrultusunda Ortadoğu'dan tasfiyesine çalıştığını anlatmaya çalışacağız. Birinci Dünya Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'dan tasfiyesi için burada kendi çıkarları doğrultusunda kendi himayesinde ve sınırlarını yine İngiltere ile Fransa'nın belirlediği devletçikler kurma politikası da yine tezin konuları arasında yer alacaktır. Tabiki İngiltere'nin Ortadoğu'da bu emellerine ulaşmasında birinci etken olan politikası, Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan çeşitli din ve milletten olan azınlıkları kışkırtma politikasına ağırlıklı olarak yer verilmiştir.

⁵²ÇAYCI, a.g.e., s. 55-56

I. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ İNGİLTERE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

1.1. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni Parçalama Politikasının Başlaması

1.1.1. İngiltere'nin Kıbrıs'a Yerleşmesi

İngiltere, 17. yüzyılda Akdeniz'le ticari yönden ilgilenmiştir. 18. yüzyılda Cebelitarık'ı ele geçirmiş ve bundan sonra Akdeniz'de hakimiyetini sağlamlaştırmanın yollarını aramıştır. İngiltere özellikle Hindistan'a yerleştikten sonra buraya giden yollar üzerinde stratejik noktalara yerleşmek ve bir güvenlik zinciri oluşturma çabalarına girişmiştir. İngiltere, Ortadoğu ve Hindistan çıkarları için Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde bu devletin dostluğunu kazanarak burada faaliyetlerini sürdürme yolunu seçmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı dönemlerde önce Akdeniz'de birinci rakibi Fransa'ya karşı 1798'de Osmanlı ile birlikte mücadele etmiş, daha sonra 1856 yılında Rusya'nın emperyalist emellerine yine kendi çıkarları doğrultusunda karşı çıkmıştır.

İngiltere, Hindistan'a giden yol üzerinde Cebelitarık, Malta, Yediada gibi noktalara yerleşmişti⁵³.

Kıbrıs, Süveyş Kanalı'nın açılması ile İngiltere için çok önemli olan Mısır'ı kontrol edebilecek stratejik noktada bulunuyordu. 1875'te Mısır Hidivinden hisselerin İngiltere'ye geçmesiyle, İngiltere burada söz sahibi olmuştur. D. Akdeniz'in İngiltere için öneminin artmasıyla birlikte Kıbrıs İngiltere için ayrı bir önem kazanmıştır⁵⁴.

19.yy sonlarında İngiltere ve Rusya, Ortadoğu'daki menfaatleri sebebiyle bir mücadele içerisine girmişlerdi. Rusya Boğazlar ve İstanbul'u elde etmek ve Kafkasya üzerinden de İskenderun ve Basra Körfezi'ne inmek

⁵³ UÇAROL, a.g.e., s. 32

⁵⁴ Dwight E. LEE, Great Britain and The Cyprus Convention of 1878, Cambridge Harvard University Press, London 1934, s.131

amacını güdüyordu. Ancak Rusya'nın bu politikası İngiltere'yi telaşlandırmış ve İngiltere'nin Hindistan ve Asya'daki sömürgelerini tehlike altına sokmuştur. Bilindiği gibi İngiltere, Rusya'nın bu politikasına karşı Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı koruma ihtiyacını doğurmuştu. Ancak 1875 Hersek isyanı sonucu Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi ve Doğu Anadolu ve Balkanlar'da Rusya'nın yayılması ve savaş sonunda Ayastefanos Antlaşması ile Rusya'nın bu bölgelerde hakim durumuna düşmesi İngiltere'nin Uzak ve Ortadoğu'daki menfaatlerini tehlikeye atmıştır⁵⁵. Çünkü İngiltere uzun yıllar Rusya'nın Akdeniz'e inmemesi için büyük gayret sarf etti. Şimdi bu devlet aralarında tampon olan Osmanlı Devleti'ne büyük bir darbe vurarak, Onu çökertecek hale gelmişti. Üstelik bir taraftan Ege'ye çıkmış, diğer taraftan Doğu Anadolu üzerinden İskenderun Körfezi'ni, Dicle-Fırat bölgesini dolayısıyla Hindistan yolunu tehdit eder bir duruma gelmişti. Bu sebepten, Rusya'nın ikinci darbesiyle veya başka nedenlerle Osmanlı Devleti'nin aniden çökmesi, İngiltere'yi çıkarlarının güvenliği bakımından endişelendiriyordu.

İngiltere'de, Doğu Akdeniz ve Ön Asya' da çıkarlarını koruyabilmesinin ve Rusya'nın bölgede üstün konuma geçmesini önlemenin, bölgede stratejik bir noktada yerleşmesiyle mümkün olabileceği görüşü hakim olmaya başlamıştı⁵⁶. Bu arada İngiltere Hükümeti'nde Doğu Akdeniz'de bir üs elde etme fikri iyice belirginleşmiş ve bunu ele geçirmenin şartları aranmaya başlanmıştı. Lordlar Kamarasında bu uzun süre tartışma konusu olmuş hatta bazı parlamenterler Bağdat demiryolu projesi yapımının daha iyi olacağını söylemişlerdir. Fakat Lord Derby ve Amiral Sir William Martin Kıbrıs'ın ticari bölge olarak Kıbrıs'ın değerinden bahsetmiştir⁵⁷. İngiltere'nin Kıbrıs'a yerleşmesinde Albay Home'un etkisi olmuş, Home Kıbrıs'ın Ortadoğu'da İngiliz sanayicilerine depo vazifesi göreceğini belirtmiştir⁵⁸. Bu yüzden İngiltere, hem Ortadoğu çıkarları hem de Hindistan yolunun güvenliği için

⁵⁵ Abdulhaluk ÇAY, Kıbrıs'ta Kanlı Noel, Ankara 1989, s. 12-13

⁵⁶ LEE, a.g.e., s. 15

⁵⁷ aynı eser, s. 128

⁵⁸ aynı eser, s. 78

Kıbrıs'ın İngiliz idaresine alınmasını karalaştırdı⁵⁹. Salisbury, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zayıf durumdan yararlanarak, bunu kuvvet kullanarak değil, siyasi baskı yoluyla gerçekleştirme yoluna gitmiştir.

Henry Layard⁶⁰ İngiltere'nin niyet ve düşüncelerini 25 Mayıs 1878'de resmen Osmanlı Devleti'ne bildirdi. Buna göre, Kıbrıs'ın geçici süreyle kendilerine üs olarak verilecek, buna karşılık, yeni bir Rus saldırısına karşı, iki devlet arasında savunma ittifakı yapılacaktı. İngiltere'nin tekliflerini görüşmek için sarayda toplantı yapıldı. Osmanlı Devleti'nin tereddütü karşısında Layard, bu karara karşı çıkılırsa, Ayastefanos anlaşmasının düzeltilmesinde Osmanlıya yardım etmeyeceklerini ve Kıbrıs'ı zorla da olsa işgal edeceklerini bildirdi.⁶¹

Görüldüğü gibi İngiltere, Balkanlarda ve özellikle Ön Asya'da meydana gelen siyasi ve askeri gelişmelerden ve bunların gelecekte getireceği fena şartlardan, kendi çıkarları bakımından büyük endişe duyuyordu. Bu sebeple her ne olursa olsun, bir an önce bu çıkarların devamlılığını ve gelişmesini sağlayacak tedbirleri fiili olarak almak istiyordu. Bunun içinde, Osmanlı Devleti ile bir ittifak yaparak, hem Doğu Anadolu Akdeniz'de bir üs ele geçirmek, hem de Doğu Anadolu üzerinde söz sahibi olmak istiyordu⁶².

Bu şartlar altında, 4 Haziran 1878'de⁶³ İngiltere parçalama politikasının başlangıcı olarak Kıbrıs'ı işgal etmiştir. Gerekçe olarak da, Kıbrıs'ta İngiliz kuvvetlerinin bulunmasının, Suriye ve Mezopotamya üzerindeki Padişah otoritesini daha da kuvvetlendireceğini ileri sürmüştür⁶⁴. Ayrıca bu anlaşmaya ek olarak İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında 1

⁵⁹ Ercüment KURAN, *Kıbrıs İdaresinin İngiltere'ye Terki, Kıbrıs ve Türkler*, Ankara 1964, s. 60

⁶⁰ İngiltere İstanbul Büyükelçisi, Henry Layard hakkında geniş bilgi için bkz. Yuluğ Tekin Kurat, Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği, Ankara 1968, s.1-21 Ayrıca Layard'ın İstanbul'a gelişi ve Kıbrıs görüşmeleri için bkz. LEE, s.44-88

⁶¹ Rifat UÇAROL, *Siyasi Tarih, (1789-1994)*, İstanbul 1995, s. 349

⁶² UÇAROL, ... *Kıbrıs*, s. 54

⁶³ Osmanlı ve İngiltere arasında Kıbrıs hakkında yapılan anlaşmanın metni için bkz. ERİM, a.g.e., C. I, s.401-402

⁶⁴ ARMAOĞLU, a.g.e, s.534

Temmuz 1878'de yapılan anlaşmaya göre, İngiltere, Rusya'nın Kars, Ardahan ve son savaşta Ermenistan'da işgal etmiş olduğu öteki yerleri Osmanlı Devleti'ne geri verirse, Kıbrıs adası İngiltere tarafından boşaltılacak ve 4 Haziran 1878 tarihli anlaşmanın hükmü kalmayacaktır⁶⁵.

Ancak ne hikmettir ki Berlin Kongresi'nde Osmanlı Devleti tarafını tutma sözü veren İngiltere Rusya'nın Kars, Ardahan ve Batum'u boşaltmasını sağlayamamış! bu şekilde Kıbrıs'a yerleşmiştir.

İngiltere'nin yeni bir Rus saldırısına karşı Kıbrıs'ı Osmanlı Hükümeti'nden devralması, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak amacına yönelik görünüyordu. Ancak Osmanlı Devleti çok özel şartlarla⁶⁶ bu bölgeyi İngiltere'ye vermişti ve bir daha geriye dönüşü olmadı. İngiltere, Osmanlı Devleti'ni parçalanma sürecinde olduğunu görüp kendi payına düşenleri alma yoluna gitmiştir. Bundan sonra İngiltere Osmanlı üzerinde politikalar üretmeye başladı. Bundan sonraki politikası, Osmanlı Devletinin yıkılmasını kaçınılmaz sayarak, stratejik değeri olan Osmanlı topraklarını ya kendi eline geçirmek, ya da bu topraklar üzerinde kendisine bağlı devletlerin kurulmasını destekleyip kışkırtmak olacaktır⁶⁷.

Bir taraftan İngiltere'nin Osmanlı'yı korumak amacıyla Kıbrıs'ı işgal ederken, Diğer taraftan Rusya ile gizli bir anlaşma imzalaması ilginçtir.

Bu gizli anlaşmada, Şark Sorunu ile ilgili hükümlerden anlaşıldığına göre İngiltere, Rusya'ya kendisinin Ön Asya ve Balkanlardaki çıkarlarını koruyacak bir statüyü kabul ettirmiş, onu da bir nebze memnun etmiş

⁶⁵ Şükrü Sina GÜREL, Kıbrıs Tarihi,(1878-1960) Kolonyalizm,Ulusçuluk ve Uluslar arası Politika, C.I, İstanbul 1974, s. 25

⁶⁶ Ancak İngiltere, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesiyle 5 Kasım 1914'te bu anlaşmayı feshettiğini ve Kıbrıs'ı ilhak ettiğini açıklamıştır. Osmanlı Devleti Brest-Litowsk antlaşmasıyla Kars, Ardahan, Batum'u almasına rağmen İngiltere zaten feshettiği anlaşmanın Kıbrıs'ın iadesi hükmü işlememiş oluyordu. Türkiye, 1923 Lozan Antlaşmasıyla Kıbrıs'ın İngiltere'ye ait olduğunu kabul etmiştir.

⁶⁷ KÜRKÇÜOĞLU, a.g.e., s. 27-28

oluyordu. Rusya'yı daha Berlin kongresi toplanmadan kuzeye iterken, diğer taraftan bundan dört gün sonra da Kıbrıs'a yerleşmek politikasını uygulamış oluyordu. Böylece çok yönlü İngiliz politikası bir defa daha başarıya ulaşmış oluyordu. Ancak bunlar hep Osmanlı Devleti'nin sırtından yapılan pazarlıklar ve kopartılan parçalar sayesinde gerçekleşmiş oluyordu ⁶⁸.

Diğer taraftan Osmanlı Devleti Ada üzerindeki hak ve yetkilerinin devam ettiğini her fırsatta tekrar etmiş ve bunu İngiltere'ye de kabul ettirmiştir.

Bununla beraber, İngiltere anlaşmayı ilk günlerinden itibaren zorlamaya başlamıştır. Amacı, anlaşmayı kendi istekleri doğrultusunda yorumlayarak yükümlülüklerini azaltmak, buna karşılık imkanlarını genişletmek doğrultusunda olmuştur. Osmanlı Devleti'ne yaptığı baskılar sonucunda düzenlenen ek protokoller ile bunda oldukça başarı kazanmış, adaya yalnızca siyasi, askeri, yönlerden değil hukuki, ekonomik, ticari ve kültürel yönlerden de sahip olacak şartları hazırlamıştır ⁶⁹.

1879 sonlarında Kıbrıs Anlaşmasını yorumlayan Salisbury, İngiltere'nin çıkarları İspanya ile çatıştığı dönemde Cebelitarık'ı, Avrupa'da İtalya üzerinde yoğunlaştığı dönemde Malta'yı, Ortadoğu üzerinde yoğunlaştığı şu sıra ise, Kıbrıs'ı aldığını söyleyerek, bu bölgede tutunmak istediklerini Kıbrıs'ı alarak gösterdiklerini belirtmiştir ⁷⁰.

1.1.2. İngiltere'nin Mısır'a Yerleşmesi

Berlin Kongresi'nden sonraki gelişmelerde ve Balkanlar'da hüküm süren huzursuzluklarda İngiltere artık Osmanlı karşıtı bir politika gütmüştür.

⁶⁸ UÇAROL, ... Kıbrıs, s. 65

⁶⁹ GÜREL, a.g.e., s.27

⁷⁰ aynı eser, s.29

1882 yılında , İngiltere kendisi için önemi gittikçe artan Mısır'ı ele geçirdi⁷¹. 18. yy başlarından beri Mısır'a göz diken İngilizler, Fransızların buraya tecavüzünü bu maksatla bertaraf etmişlerdi. Misyonerler Mehmet Ali Paşa zamanından itibaren Mısır'da çalışmalara başladılar⁷².

İngiltere için Hindistan'a ve Uzakdoğu'daki sömürgelere ulaşım açısından vazgeçilmez bir konumda olan Mısır, 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla önemini bir kat daha artırmış ve bu tarihten sonra İngiltere burada daha etkin bir konum elde edebilmek için fırsat kollamaya başlamıştır. Nihayet 1875 yılında, Mısır hıdivlerinin kontrolsüz bir biçimde borçlanmalarını ve sonuçta borçlarını ödeyemez hale gelmeleri neticesinde Süveyş Kanalı'nın ellerindeki hisselerini satışa çıkarmaları fırsatını İngiltere kaçırmamış ve Süveyş Kanalı'nda önemli miktarda hisse senedi satın almışlardır. Bu tarihten itibaren İngiltere'nin Mısır'daki temel hedefi, buradaki İngiliz etkisini korumak ve daha da artırmaktır⁷³. Fakat hisselerin el değiştirmesi sonrasında da Mısır ekonomisinin düzlüğe çıkamaması sonucunda 1876 yılında İngilizler ve Fransızlar Mısır borçlarındaki hisseler adına, ekonomiyi düzenlemek amacıyla hükümete ortaklaşa el koymuşlardır. Mısır'da uygulanan ekonomik tedbirler ve ağır vergiler huzursuzluğa yol açmış ve 1881'den itibaren ülke çapında Avrupalı güçlere karşı hızla yaygınlaşan milliyetçi hareketin doğmasına yol açmıştır⁷⁴.

Avrupalılara karşı gelişen bu milliyetçi hareketin bir süre sonra ayaklanmaya dönüşmesi sonucunda telaşa kapılan İngiltere ve Fransa, 1882 yazında İskenderiye önlerine donanma göndermiştir. Temmuz ayında hala bir sonuç alınamamış olması ve İskenderiye'de çıkan ayaklanmanın boyutunun

⁷¹ KÜRKÇÜOĞLU, a.g.e., s.28

⁷² Mustafa HALİDİ, Phill Ömer Ferruh, İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm, İstanbul 1968, s.188

⁷³ Hacı Bayram SOY, Almanya'nın İngiltere ile Osmanlı Devleti üzerinde Nüfuz Mücadelesi (1890-1914), Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2002, s.16, BAYUR, a.g.e., C.I Kısım I, s. 13-16

⁷⁴ S Kani İRTEM, Osmanlı Devleti'nin Mısır, Yemen, Hicaz Meselesi, Haz. O. Kocahanoğlu, İstanbul 1999, s. 52-61, Stanford SHAW- Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C. II.Çav. Mehmet Harmanlı, İstanbul 1982, s. 242

büyümesiyle İngiliz donanması İskenderiye'yi bombalamaya başlayınca, Fransa durumu protesto ederek donanmasını geri çekmiştir⁷⁵. 13 Eylül 1882'de Mısır'ın kontrolünü tamamen ele geçirmişlerdir. Böylece Osmanlı Devleti'nin paylaşılması durumunda kendi payına düşecek bölgeyi ele geçiren İngiltere, işgalin uzun sürmeyeceğini, buradaki düzeni sağlar sağlamaz Mısır'ı terk edeceklerini ifade etmiş ve buranın tahliyesi için program hazırlamaya başlamıştır⁷⁶. Yapılan görüşmelerde Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında bir anlaşmaya varılamamış ve 1898'de Sudan'ın da işgal edilmesiyle İngiltere iyice Mısır'a yerleşmiştir. Böylece İngiltere, Akdeniz ve Hindistan yolu üzerinde önemli bir üs ele geçirmiş olur ve Ortadoğu bölgesinde de Rus emellerine bir set çekme imkanı bulmuştur⁷⁷. 1914 yılında da Osmanlı Devleti'nin ittifak devletlerinin yanında savaşa girmesiyle İngiltere burada hamilik ilan etmiştir.

1.2. Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde Nüfuzunun Artması

1.2.1. Almanya'nın Osmanlı Devleti ile ilk Temasları ve İngiltere

Almanya, 1870 yılında birliğini tamamlamış, Bismark'ın temkinli yönetimi sonucu sömürgecilik faaliyetlerine girişmemiştir⁷⁸. Ancak II. Wilhelm'in diğer devletler gibi yayılmacı bir politika izlemeyi istemesi ve Alman endüstrisinin yeni Pazar ve hammadde kaynaklarına olan ihtiyacı Almanya'ya sömürgecilik faaliyetlerine başlamasının en önemli amillerini oluşturmuştur⁷⁹. II. Wilhelm, Ortadoğu'yu Almanya'nın ekonomik ve siyasal yayılma alanı olarak görmeye başladı ve bundan sonraki politikalarını da buna göre şekillendirdi⁸⁰.

⁷⁵ Y. Hikmet BAYUR, Türk İnkılabı Tarihi, C.I Kısım I, Ankara 1983, s. 33

⁷⁶ SOY, a.g.t., s.17

⁷⁷ BAYUR, a.g.e.C.I., s.34

⁷⁸ DESCHAMPS, a.g.e., s. 19-20

⁷⁹ Murat ÖZYÜKSEL, Hicaz Demiryolu, İstanbul 2000, s. 33

⁸⁰ KOCAOĞLU, a.g.e., s. 127

II. Wilhelm özellikle Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurmayı istemiştir. Bunun için 1889 yılında İstanbul'a bir ziyarette bulunmuştur. Kayzer, Osmanlı siyasetinde 1798'de Fransa'dan ve 1878 Kıbrıs ve 1882 Mısır'ı işgali sebebiyle İngiltere'den boşalan yeri almak istiyordu. Bunun neticesinde Von Der Goltz İstanbul'a gelmiş, Osmanlı Ordusunun güçlenmesi ve düzenlenmesinde çalışmıştır. Bununla birlikte Alman tüccarlar ve bankerler de Osmanlı Devleti'ne gelmişlerdir⁸¹.

1888 yılında Anadolu Demiryollarının inşaa ve işletme imtiyazının Deutche Bank'a verilmesi Osmanlı-Alman ticaretinde önemli bir adım olmuştur. 1898 yılında II. Wilhelm İstanbul'a ikinci kez gelmiş ve bu Osmanlı-Alman ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu ziyaretin sonucunda Anadolu Demiryolu şirketine Haydarpaşa İstasyonu inşaa imtiyazı verildi. Bunu Haydarpaşa-Sirkeci hattında feribot işletme ve Köstence-İstanbul telgraf hattı döşeme imtiyazları takip etmiştir. Fakat bunların arasında en önemlisi ve İngiltere'yi en çok endişelendiren ve Ortadoğu bölgesinde bir İngiliz-Alman rekabetinin doğmasına sebep olan 5 Mart 1903 tarihinde Deutsche Bank'a Bağdat Demiryolu projesinin verilmesidir. Böylece Alman iktisadi nüfuzu Osmanlı Devleti'nde etkisini artırmıştır⁸².

İngiltere'de daha önce Osmanlı Devleti'nde demiryolu girişimlerinde bulunmuştur. 1830'larda Chesney adlı bir İngiliz subayı Osmanlı topraklarındaki ilk demiryolu projesini ortaya atmıştı. Bu proje İngilizlerin Hindistan'a Basra Körfezi'nden ulaşma çabasının bir göstergesiydi. 1856 yılında İngilizler İskenderiye-Kahire demiryolunu bu amaçla ulaşma açtılar. İlerleyen zamanlarda demiryolu yapımı Osmanlı Devleti'nde nüfuz alanları elde etmenin bir yolu oldu. 1856'da İzmir-Aydın demiryolu imtiyazını alan İngiltere, bunu bölgenin hammadde kaynağı ve mamul madde sürüm alanı olarak değerlendirme amacını gütmüştür. 1863'te İzmir-Kasaba

⁸¹ SANDER, a.g.e., s. 318-319

⁸² Rifat ÖNSOY, Türk-Alman İktisadi Münasebetleri, İstanbul 1982, s. 43, ÖZYÜKSEL, a.g.e, s. 129

imtiyazını alan aldılar böylece Batı Anadolu bölgesinde İngiltere nüfuzu arttı⁸³.

İngiltere'nin, Hayfa-Şam, Mısır-Basra demiryolu yapımı gibi projeleri olmuş ancak II. Abdülhamid İngiltere'nin Ortadoğu'da nüfuzunu artırmasını istemediğinden buna izin vermemiştir. Ayrıca İskenderiye'den Bağdat'a ve Basra Körfezine demiryolu yapma projesi İngiltere'de gündeme geldiyse de Süveyş Kanalı'nın açılması İngilizlerin Türkiye'de büyük demiryolu yapımı projelerini ortadan kaldırmıştır⁸⁴. Artık Süveyş Kanalı ile İngiltere'nin Orta ve Uzakdoğu'daki sömürgeleri arasındaki mesafe kısalmış ve nakliye ücretlerinde de önemli düşüşler olmuştur⁸⁵.

Ayrıca demiryolunun Bağdat'tan Basra'ya oradan Hicaz Demiryolu ile de bağlanması gündeme geldi. Böylece Almanya'nın Arap Yarımadası'nda kontrolü artacaktı. İngiltere'nin Arabistan'a yöneldiğini gören Abdülhamit burayı savunmak için Şam'dan Mekke'ye bir demiryolu yaptırıp buraya asker sevkini kolaylaştırmak istemiştir. II. Abdülhamit İngiltere'nin Mezopotamya demiryollarına sahip olmasını istememiştir.⁸⁶

Bağdat Demiryolu ile Osmanlı Devleti üzerindeki Alman nüfuzu en yüksek seviyesine ulaşırken, Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürecek bir bunalım başlamıştır. İngiltere Doğu Hindistan Kumpanyası'nın vasıtasıyla bölgede nüfuzunu yaymıştı. İngiltere Basra Körfezine kadar inecek bu demiryolu ile Almanya'nın Ortadoğu'da nüfuzunun artırmışından rahatsız olmuştur. İngiltere, Ortadoğu'da çıkarlarının baltalanacağını düşünüyordu ve Hindistan sömürgesinin güvenliğinden de endişe ediyordu. Zira Almanya Bağdat Demiryolu ile Hindistan ve Uzakdoğu'ya uzanmayı hedefliyordu. Ayrıca Demiryolunun geçtiği yerlerin Almanların nüfuzu altına girmesi,

⁸³ ÖZYÜKSEL, a.g.e., s. 9-13

⁸⁴ A. D. NOVIÇEV, Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi, Çev. Nabi Dinçer, Onur yay., Ankara 1979, a.g.e., s. 15

⁸⁵ ÖNSOY, a.g.e., s. 103

⁸⁶ İlber ORTAYLI, İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, Ankara 1980, s. 79, E. Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, C. 8, Ankara 1983, s. 175-186

Anadolu ve Mezopotamya'nın pamuk, petrol, kömür gibi hammadde kaynaklarının da Almanya'nın eline geçmesi demek olacaktı⁸⁷.

Almanya'nın yeni imtiyazlar elde ederek Osmanlı Devleti üzerinde nüfuzunun artmasından rahatsız olan İngiltere önce Konya Demiryolu imtiyazının Almanlara verilmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirdi⁸⁸.

1899' da Bağdat Demiryolu projesi hakkında ilk bildirilerin İstanbul'da çıkmaya başlamasıyla, o sıralarda Hindistan Kral Naibi olan Lord Curzon, bundan endişe duymuş ve onun isteği üzerine Basra bölgesindeki İngiliz temsilci Albay Meade, Kuveyt'e gitmiş, şeyh ile bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma ile Kuveyt İngiliz himayesini kabul ediyor ve bölgedeki İngiliz temsilcisine danışmadan hiçbir anlaşma yapmamayı taahhüt ediyordu⁸⁹. Curzon Bağdat demiryolu'nun Basra'ya ulaşmasıyla bu bölgedeki İngiliz çıkarlarının tehlikeye girmesinden endişe etmiştir.

İngiltere, Bağdat demiryolu projesine ilk başlarda kuşkuyla takip etmesine rağmen fazla tepki göstermemiştir. Çünkü o sıralarda İngiltere'nin Ortadoğu'da birinci rakibi Rusya idi ve şimdilik Rusya'ya karşı Almanya'ya ses çıkarmamayı uygun görüyordu. Bağdat demiryolu projesine özellikle bölgede çıkarları olan kapitalistler karşı çıkmıştır. Örneğin İzmir-Aydın Demiryolu Kumpanyası Yakındoğu'daki Alman demiryolları yayılmasına karşı korunmasını istemiştir. Bunun dışında projeye, Fırat ve Dicle gemicilik Şirketi de Bağdat-Basra arasındaki nehir nakliyatının zarar göreceğini düşünerek karşı çıkmıştır⁹⁰.

İngiltere, Bağdat demiryolu imtiyazı ile yükselen Alman gücüne karşı Fransa ve Rusya ile ittifak görüşmelerine başladı. Almanları Basra Körfezi'ne

⁸⁷ ÖNSOY, a.g.e., s. 43-44, Ersal YAVI, Bir Ülke Nasıl Batırılır? Günümüz Türkiye'sine "Kıssadan Hisseler", İzmir 2001, s. 398, KOACOĞLU, a.g.e., s.130

⁸⁸ BOA, YA., Hus. 268 124 30 Kanun-ı Evvel 1308, bkz EK.1

⁸⁹ HUREWITZ, a.g.e., C.I. s. 218-219

⁹⁰ Edward Mead EARLE, Bağdat Demiryolu Savaşı, Ç. Kasım Yargıcı, İstanbul 1972, s. 207

sokmamak için İngilizler Arap milliyetçiliğini teşvik ederek Türk-Alman ittifakını kırmaya çalıştılar. Arap milliyetçiliği hareketi Osmanlı Devleti yıkılana kadar İngilizler tarafından körüklenmiştir⁹¹.

İngiltere'nin yanında Fransa'da kendisinin Suriye'deki çıkarlarını tehdit edeceği gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Ancak Fransa bir süreden sonra Almanya ile anlaşmıştır. İngiltere ise muhalefetine devam etmiştir.

İngiltere bir yandan demiryoluna muhalefetine devam ederken bir yandan da Almanya ile kendi çıkarlarına uygun bir anlaşma yapmanın peşini de bırakmamıştır. İngiltere, Almanya'yı Basra Körfezi'ne inmesini engellemeyeceğini düşünerek hiç olmazsa uzlaşma yoluyla bu ilerleyişin kendi kontrolünde olmasını istemiştir⁹². Bu görüşte olan ve bu yolun İngiltere lehine çıkarlar sağlayacağını düşünen İngiliz devlet adamları da çoğunlukta idi.

Örneğin Sir N. O'conor İngiltere'nin Almanlarla anlaşarak İngiliz kapitalistlerin korunması gerektiğini, bu projenin kıymetli avantajlar ve imtiyazlar taşıdığını belirtmiştir. O'conor, " bu yolun inşası için ismarlanacak yığınla malzemeden başka, yolun iki tarafında maden hakları olacaktır. Ayrıca proje Kuveyt ve İran Körfezi'nde sonsuz ticaret imkanları hazırlamaktadır" demiştir. Bütün bu sulara İngiliz gemilerine fırsatlar çıkacaktır⁹³.

Sir O'conor'a göre Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerinde nüfuzunun artması sonucu İngiltere Ortadoğu'dan elde ettiklerini kaybetmek üzeredir. Osmanlı Devleti'nin Alman ve Fransız etkisiyle son derece

⁹¹ KOCAOĞLU, a.g.e., s. 130

⁹² Murat ÖZYÜKSEL, Osmanlı Alman İlişkileri Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları, İstanbul 1988, s. 233-235

⁹³ ULUBELEN, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, İstanbul 1982, s.13-14, Sir O'conor'dan Sir T. Sanderson'a 29 Nisan 1903 ve Sir O'conor'dan Lord M. Landsdowne'a 28 Nisan 1903

borçlandırılması bir kaos ortamı yaratacak ve İngiltere bundan hiçbir kar elde edemeyecektir⁹⁴.

Sir Edward Grey ise “ Fransa ve Rusya ile Bağdat demiryolu hakkında görüşmeler yapıyoruz. Mr. Cambon’a Almanlar’dan veya Türkler’den bir teklif alırsak en iyi şartlarla Bağdad’dan Körfez’e kadar olan bölgeyi ele geçirmeliyiz dedim. Cavit Bey’e bu yol Türkler tarafından kullanılacaksa mutlaka İngiliz malzemesi ve mühendisi kullanılması lüzumunu anlattık. Biz Türklerin Kuveyt üzerindeki haklarını tanıyoruz. Ancak Türkler de Şeyhin durumunu kabul etmelidirler. Şeyh şimdiden limanda geniş bir sahayı bize kiraladı.” Yine Grey “ şayet Almanlar bu hattı tek başlarına yaparlarsa Türkler bunu mütecaviz amaçlar için kullanabilirler” demiştir⁹⁵.

İngiltere, Bağdat demiryolu projesinin gerçekleştirilmesine 1913 yılına kadar sürdürmüştür. 1913 yılında Osmanlı Devleti İngiltere’nin demiryoluna muhalefetini ortadan kaldırmak için çeşitli ödünler vermek zorunda kalmıştır. Buna göre demiryolu Basra’da sona erecek, Dicle ve Fırat nehirleri ile Şattü’larap üzerinde taşıma tekeli Osmanlı Devleti’nin %50 hisseyle katılacağı bir İngiliz şirketine bırakılacaktı. Ayrıca Bağdat demiryolu yapımına çıkarları nedeniyle en çok karşı çıkanlardan Lynch kardeşlerin ayrıcalıkları korunacaktı. Osmanlı Devleti Kuveyt üzerinde İngiliz himayesini kabul ediyordu. İngiltere ise Osmanlı gümrüklerinin %4 oranında artırılmasını kabul ederek demiryoluna muhalefetten vazgeçiyordu. İngiltere ve Almanya’da 15 Haziran 1914 anlaşma yapmışlar buna göre demiryolu Basra’da kalacak, İngiltere’nin izni olmaksızın Körfez’e ulaşmayacak, Körfez’de liman inşa edilmeyecekti. Ayrıca 19 Mart 1914’te petrol konusunda da anlaşmaya varmışlar ve Mezopotamya petrolünün %25’i Almanya’ya verilmiştir. İngiltere artık Almanya’yı Basra Körfezi’ne inmesine engel olamayacağını görerek hiç

⁹⁴ MERAM, a.g.e., s. 173-174, Sir O’conor’dan Sir Edward Grey’e, 3 Temmuz 1906

⁹⁵ ULUBELEN, a.g.e., s. 183, Sir Edward Grey’den Sir F. Bertie’ye-Gizli- 18 Ocak 1911, ve Sir Edwar Grey’den Sir G. Buchanon’a – Gizli-, 1 Şubat 1911

olmazsa uzlaşma yoluyla bu ilerleyişin kendi kontrolünde olmasını istemiştir⁹⁶.

Türkiye üzerinde şiddetli bir İngiliz-Alman rekabeti meydana getiren Bağdat demiryolu hattı, Alman nüfuzunun dayanaklarından biri olarak planlanmıştır⁹⁷. 1914'de İngiltere ve Almanya anlaşmasına rağmen bu tarihe kadar Ortadoğu coğrafyasında ortam çoktan kızışmış ve bu anlaşma Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına engel olamamıştır.

1.2.2. Basra Körfezinde Mücadele

19. yy sonuna kadar merkezle bağlantısı son derece zayıf olan ve Mithat Paşa'nın valiliğine kadar mahalli hanedanların yönetimine bırakılan Basra körfezi civarı, Osmanlı mülküne harita üzerinde aitti. Mithat Paşa'nın valiliği sırasında Basra Körfezi ve Arap yarımadasında yaygınlaşan İngiliz nüfuzunu önlemek amacıyla burayı merkeze daha sıkı bağlamak için çeşitli çalışmalar yapmıştır. Akdeniz'in önemli kıyılarına sahip Basra Körfezi Hint Okyanusunu çevreleyen toprakları sebebiyle bu kanalın açılışıyla önemi daha da artmıştır. Bu dönemde Aden'i aldıktan sonra Bahreyn üzerinde siyasi nüfuz kurmaya çalışan İngiltere'nin faaliyetleri sebebiyle Midhat Paşa Bağdat'ın siyasi ve ekonomik açıdan güçlenmesi gerektiğini düşünüyordu. Irak bölgesinde nehir ulaşımını geliştirip, tramvay ile bayındırlık alanlarında önemli adımlar atmış ve bölgedeki Osmanlı varlığını kuvvetlendirmek istemiştir⁹⁸.

⁹⁶ ÖZYÜKSEL, a.g.e, s. 236-237, NOVIÇEV, a.g.e.,s. 46, 15 Haziran 1914 tarihli İngiliz-Alman Bağdat Demiryolu anlaşması için bkz. HUREWITZ, a.g.e., Vol. I., s. 281-282, ve 19 Mart 1914 İngiliz –Alman Petrol Anlaşması için: HUREWITZ, a.g.e., Vol. I., s. 276-278

⁹⁷ Doğan AVCIOĞLU, 31 Mart'ta Yabancı Parmağı, Ankara 1969, s. 22-23, BİLGE, a.g.e., s. 189

⁹⁸ Mithat Paşa'nın Bağdat'taki altyapı ve bayındırlık faaliyetleri için bkz. Yaşar YÜCEL, "Mithat Paşa'nın Bağdat Vilayetindeki alt Yapı Yatırımları", Uluslararası Mithat Paşa Semineri, Bildirileri ve Tartışmalar, TTK, Ankara 1986, s. 175-183

19.yy boyu bazen Bağdat'a bağlanan bazen da müstakil vilayet halinde yönetilen Basra, yüzyılın ikinci yarısında uluslararası trafiğe açıldı ve tarımda da artış meydana geldi. Basra'dan Avrupa'ya yapılan ihracatın çoğu İngiltere'ye idi. İngiltere'nin Basra ticareti ve ulaşımına hakim olması ve Almanya'nın son zamanlarda buradaki faaliyetleri İngiliz- Alman mücadelesinin yaşanmasına sebep olmuştur.

1869 yılında Midhat Paşa Bağdat Valiliğine atandığında Süveyş Kanalı açılmak üzereydi. Akdeniz ile Kızıldeniz'i birbirine bağlayan kanalın siyasi ekonomik önemi dikkatleri buraya çevirmiştir. Akdeniz'in önemli kıyılarına sahip Basra Körfezi, Hint Okyanusu'nu çevreleyen toprakları sebebiyle bu kanalın açılışı Osmanlı Devleti'ni de büyük oranda etkilemiştir. Bu dönemde İngiltere, Aden'i aldıktan sonra Bahreyn'de de nüfuz sahibi olmaya çalışıyordu. Midhat Paşa İngiltere'nin bu faaliyetleri sebebiyle, Arap Yarımadası'nın denetim altına alınabilmesi için çeşitli çalışmalarda bulunmuştur.⁹⁹

İngiltere, 1880'lerden itibaren Basra'da faaliyetlerini artırmıştır. Bu bölgede Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında bir nüfuz mücadelesi yaşanıyordu.¹⁰⁰ İngiltere için hayati öneme sahip olan Hindistan yolu üzerindeki bu bölgede İngilizler, toprak işgali yerine yerel Arap liderlerle anlaşma yolunu seçmiştir.¹⁰¹ Örneğin Bahreyn'de 1820'lerden beri faaliyetlerini sürdüren İngiltere, 1880 yılında Bahreyn Şeyhiyle bir anlaşma yapmış ve Osmanlı Devleti'nin burada bir nişanı bulunmadığını ileri sürerek buranın bağımsızlığını iddia etmiştir. 1892'de ise Osmanlı Devleti kabul etmemesine rağmen, Bahreynlilerin kendi himayesinde olduğunu resmen iddia etmeye başlamıştır. İngiltere, bu himayeyi Basra bölgesindeki diğer şeyhler üzerinde de tesis ediyordu. Bu şeyhlerle yaptığı anlaşmalarda, İngiltere'den başka bir

⁹⁹ YÜCEL, a.g.m., s. 177

¹⁰⁰ Zekeriya KURŞUN, Necid ve Ahse'da Osmanlı Hakimiyeti: Vehhabi Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı, TTK, Ankara 1998, s. 151

¹⁰¹ M. K. CHAPMAN, Great Britain and the Baghdad Railway, 1888-1914, Northampton 1948, s.15

hükümetle siyasi münasebette bulunmayacaklarını taahhüt ettiriyordu.¹⁰² İngiltere, Basra Körfezi'nde nüfuzunu giderek artırmakla beraber buradaki aşiretlere ve kabilelere gizlice cephane ve silah satmıştır.¹⁰³

Stratejik demiryolları inşa planları neticesinde bölge Avrupalı devletlerin diplomatik mücadelelerine sahne olmuştur. İngiltere, Basra Körfezi'nde nüfuzunu genişletebilmek için Arap şeyhleri arasındaki ihtilafları iyi değerlendirmiştir ve müdahalelerde bulunmuştur. İngiltere, Maskat İmamına amcası vasıtasıyla baskı uygulamış ve kendisine temayül etmesini sağlayarak Karun nehrinde gemi işletme imtiyazı elde etmiştir¹⁰⁴. Kuveyt Şeyhi Mübarek'le Necd hakimi İbn Reşit arasındaki mücadelede Mübarek İngilizlere yanaşmıştır¹⁰⁵. Böylece İngilizler bölgeye müdahale etme fırsatını elde etmişlerdir.

İngiltere Basra Körfezi'nde özellikle Kuveyt ile ilgilenmiştir. Kuveyt limanının İran Körfezi'nde önemli bir noktada bulunması sebebiyle daha 1820'lerde buraya siyasi memur göndermiştir¹⁰⁶. 1896'da Kuveyt limanını İngiltere'ye açtı. Rusya'nın Ortadoğu üzerinde nüfuzunu Akdeniz'den Suriye oradan Kuveyt'e gidecek bir demiryolu projesi ile artırma çabaları Hindistan Genel Valisi Curzon'u Hindistan'ın güvenliği bakımından telaşlandırmıştır. Bunun üzerine 23 Ocak 1899'da Mübarek'le İngiltere arasında gizli bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre Mübarek, İngiliz Hükümeti'nin onayını almadan hiç kimseye toprak vermeyecek veya yabancı temsilci kabul etmeyecekti¹⁰⁷. Buna karşılık Şeyh yılda 15000 rupi alacak ve gerektiğinde Hindistan hükümeti tarafından korunacaktı. Böylece İngiltere 1913 yılındaki

¹⁰² IRTEM, a.g.e., s. 117-119 İngilizlerin Basra Körfezi'ndeki Şeyhlerle yaptığı anlaşmalar için bkz. HUREWITZ, a.g.e., Vol. I, s. 208-219

¹⁰³ İdris BOSTAN, "Basra Körfezi'nin Güney Kesimi ve Osmanlılar (1876-1908), Osmanlı Araştırmaları, S. 9, İstanbul 1999, s. 313

¹⁰⁴ KURŞUN, a.g.e., s. 151-159

¹⁰⁵ BOA, DÜİT, Dosya No: 69 Vesika No: 2 (1-27) 8 1 Rebiü'l Ahir 1919/ 4 Temmuz 1317, bkz. Ek No:2

¹⁰⁶ IRTEM, a.g.e., s. 119

¹⁰⁷ H. Bülent DEMİRBAŞ, Musul Kekük Olayı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kuveyt Meselesi, İstanbul 1991, s. 102-103, Anlaşmanın metni için bkz. HUREWITZ, a.g.e., Vol. I., s. 218

Osmanlı-İngiliz anlaşmasına kadar aralarında problem teşkil edecek olan ilan edilmemiş hamiliğini tesis etmiştir.

Kuveyt'e daha fazla harp gemisi gönderen İngilizler, Osmanlı Devleti'nin bölgede giriştiği her askeri hareketi Kuveyt'e yönelik saldırı olarak değerlendirmeye ve Babıali'yi statükoyu çiğnemekle suçladılar.¹⁰⁸

Almanların Basra bölgesindeki ilk faaliyetlerinde İngiltere asıl rakibi olarak Rusya'yı gördüğü için fazla tepki göstermemiştir. Fakat Almanların bölgedeki faaliyetleri doğrudan İngiliz çıkarlarına zarar vermeye başladığında İngilizler önce Almanların faaliyetlerini izlemeye almıştır. Örneğin Kahire'de bulunan Lord Cromer, Mısır ve komşu bölgelerde İngiliz çıkarlarını tehdit eden Alman faaliyetlerini göz altında tutmaya başlamıştır¹⁰⁹. Bu yıllarda Hindistan ve Ortadoğu'yu özel ilgi alanı kabul ederek Basra Körfezi'nde İngiliz kontrolünün gerekliliğini ve Hindistan müdafaasının güçlendirilmesini savunarak İngiliz politikasını yönlendiren Lord Curzon idi¹¹⁰. Hindistan Genel Valiliğine atanan Lord Curzon görevine başlar başlamaz, Basra Körfezi'nin en önemli limanı olan Kuveyt'teki pozisyonunu Kuveyt Şeyhi Mübarek İbn-i Sabah'la 1899'da bir anlaşma yaparak güçlendirmiştir¹¹¹.

Osmanlı Devleti bunu kabul etmemiştir ve İngiltere nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Hatta bu yüzden İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında bu bölgede savaş cereyan etmiş ve savaş 1901'de neticelenmiştir¹¹². Basra Vilayetinden gelen şifreli telgrafnamede "Gayet Müsta'celdir" başlığı altında Basra Valisi Kuveyt'e vardığında İngiliz sefine-i harbiyye süvarisinin Kuveyt'in İngiliz himayesinde olduğunu belirttiğini ve buraya asker ve mühimmat-ı harbiyye ihrac edecek olurlarsa harp

¹⁰⁸ bkz. Ek 2

¹⁰⁹ P. Philip Graves, *İngilizler ve Türkler, Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1789-1939)* Çev. Mehmet Harmanlı, Ankara 1999, s. 47

¹¹⁰ Cezmi ERARSLAN, "İrak'ta Türk-İngiliz Rekabeti (1876-1915)", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, İstanbul 1994, s. 233

¹¹¹ GRAVES, a.g.e., s.47

¹¹² Tanin 3 Şubat 1911

edeceklerini belittiklerini bildirmiştir¹¹³. Ancak İngiltere hariciyesi İngiltere'nin böyle bir gayesi olmadığını belirtmiştir¹¹⁴. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Kuveyt'e asker göndermemesini ve statükoya riayet etmesini istemiştir¹¹⁵. Ayrıca Osmanlı Devleti İngiltere'nin faaliyetlerini tesirsiz bırakmak için Mübarek'i kendi tarafına çekmeye çalışmıştır¹¹⁶.

Bu anlaşmanın Osmanlı makamlarının çok rahatsız etmesi üzerine İngiltere, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki otoritesine müdahale etmek istemediklerini, fakat Kuveyt şeyhliğine ait topraklarda başka devletlere hak tanınmasına ya da statükonun değiştirilmesine kayıtsız kalamayacaklarını bildirmiştir¹¹⁷.

Bağdat demiryolu hattının bitiş noktasının İngiliz kontrolündeki bir şeyhin elinde olmasından rahatsız olan Almanya, Abdülhamit'i ikna ederek Necid Emiri İbn-i Reşid'i Şeyh Mübarek'in üzerine saldırtmıştır. Fakat Mübarek'in İngilizlerin desteğini alması üzerine hem Şeyh Mübarek hem de Emir İbn- Reşid İngiltere'nin himayesini istemiştir. Böylece Körfez'de Türk-Alman ilerleyişi durdurulmuştur ve İngiltere'nin Kuveyt'teki nüfuzu daha da artmıştır¹¹⁸.

1902 yılı başlarında İngiliz harp gemileri Kuveyt ve Necid sahillerinde bir takım faaliyetlerde bulunurlar .Bölge halkını Osmanlı aleyhine kışkırtırlar.

¹¹³ BOA, DÜİT, Dosya No: 69 Vesika No:2 (1-27) 10 Nolu vesika, 13 Ağustos 1317, bkz. Ek No: 3

¹¹⁴ BOA, DÜİT, Dosya No: 69 Vesika No:2-11, 22 Cemaziye'l Ahir 1319-23 Ağustos 1317, Ek No:4

¹¹⁵ Tanin 3 Şubat 1911

¹¹⁶ BOA,DÜİT, Dosya No: 69 Vesika No:2-4, 7 Nisan 1317-27 Kanun-ı Evvel 1315, ve 69/2-5, 15 Şevval 1317-3 Şubat 1315

¹¹⁷ H.V.F. WINSTONE, *Ortadoğu Serüveni, 1898-1926, Yılları Arasında Ortadoğu'daki Siyasi ve Askeri İstihbaratın Hikayesi*, Çev. Fuad Davudoğlu, İstanbul 1999, s.29

¹¹⁸ GRAVES,a.g.e., s. 48, İRTEM,a.g.e., s. 127, BOA,DÜİT, 69/2-25, 2 Şevval 1320-19 Kanun-ı Evvel 1318, İngiltere'nin İbni Reşit ile Mübarek arasındaki savaşa müdahale edeceğini bildirir belge.

Mahalli memurları sorguya çekerler ve karaya bazı işaret direkleri dikerler¹¹⁹. Ancak bu dönemde bile İngiltere, Osmanlı Devleti'ne bölgede statükonun muhafazasını istediğini belirtmektedir¹²⁰.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mali imkansızlıklar yüzünden Kuveyt'te gerekli tedbir alınamaz. İngilizler buraya daha fazla yerleşerek Arabistan'daki olaylara da karışmaya devam ederler. 1900 yılında Kuveyt'e sığınmış olan İbn Suud, İngilizlerin yardımıyla 1902'de Riyad'a girmeye muvaffak olur.

II. Abdülhamit'in köklü tedbir alınması konusundaki uyarılarına rağmen devlet, Kuveyt'te nüfuzunu kuvvetlendirecek bir şey yapamadı ve Kuveyt meselesi halledilmedikçe devletin bölgede yapmayı planladığı ıslahata da devam edilmemektedir.

İngilizler Kuveyt üzerinden diğer Arap şeyhlerine yaptıkları yardımları artırır. Vahhabi imamı İbn Suud, İngilizlerin yardım ve desteği ile durumunu kuvvetlendirir ve Necid Emiri İbn Reşit'e karşı tekrar harekete geçer. 1904'te İbn Reşid'in bozguna uğratılması, Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakır. Suudilerin çöllere hakim olması İngilizlerin bu bölgeye girmelerini kolaylaştırır. 1906'da İbn Reşid'in bir çarpışmada ölmesi üzerine İbn Suud, Halil ve Necid'in hakimî durumuna gelir. Osmanlı Devleti ancak Kuveyt'in güneyinde Lahza kıyılarında tek tük birlik bulundurmak suretiyle Balkan Harbi'ne kadar zorlukla tutunabilir. Balkan Harbi'nin yol açtığı karışıklık sırasında buraları da kaybeder.

Almanya'nın 1899'da ön imtiyazını, 1903'te Bağdat demiryolu nihai imtiyazını alması ve bu demiryolu hattının bitiş noktası belli olmamakla

¹¹⁹ BOA, DÜİT, Dosya No: 69 Vesika No: 2-18, 2 Şevval 1319-30 Kanun-ı Evvel 1317, ve 69/2-23 17 Zilhicce 1319-14 Mart 1318, İngilizlerin Kuveyt, Necd, Katar ve Yemen'de hareketleri ve halkı kışkırtmaları ile ilgili belge.

¹²⁰ BOA, DÜİT, Dosya No: 69 Vesika No: 2-19, 8 Şevval 1319-5 Kanun-ı Evvel 1317, ve 69/2-20, 16 Şevval 1319-13 Kanun-ı Sani 1317, ve 69/2-21, 23 Şevval 1319-20 Kanun-ı Sani 1317

birlikte Basra'ya uzatılacak olması, İngiltere'nin Rusya'ya karşı Almanya'yı destekleme politikasını gözden geçirmesine neden olmuştur. Almanya'nın bölgedeki faaliyetlerine başta kayıtsız kalan İngiltere Bağdat demiryolunun Basra Körfezine uzatılması ihtimali üzerine bunu engellemek için harekete geçmiştir. Almanların sahibi olduğu ve yine Almanlar tarafından kontrol edilen bir demiryolunun Basra Körfezi'ne kadar uzanması İngiliz menfaatleriyle çatışmaktaydı. İngilizler, İngiliz çıkarları ve imparatorluk ulaşımı için çok önemli olan Basra Körfezi'ni tehdit edecek hiçbir düzenlemeye razı değillerdi¹²¹.

Ayrıca İngiltere Alman demiryolundan sonra Basra Körfezi'nde bir Alman üssünün kurulmasından korkuyordu. Lord Lawsdone'un 5 Mayıs 1903'ta Lordlar Kamarası'nda yaptığı açıklama, İngiltere'nin bölgedeki diğer güçlerin faaliyetleri hakkındaki tavrını açıkça ortaya koyarak, herhangi bir yabancı gücün bölgede bir donanma üssü veya müstahkem mevki oluşturma çabalarını İngiliz çıkarları için ciddi bir tehdit olarak gördüklerini ve bunu engellemek için de bütün güçlerini kullanacaklarına dair tavırlarını açıkça ortaya koymuştur.¹²²

Almanların gün geçtikçe Mezopotamya ve Basra Körfezi'nde ticari nüfuzunu artırması, durumun ileride İngiltere için arz edeceği tehlikeleri belirten bir çok raporun yazılmasına neden olmuştur. Mesela, Nisan 1911'de Kuveyt'teki İngiliz siyasi ajanı Yüzbaşı William Henry Irvine Shakespeare, Alman Wönckhaus grubunun Kuveyt'te bir büro açmak için Şeyh Mübarek üzerinde yoğunlaşan bir Alman baskısından bahsetmiştir¹²³.

İngiltere Almanya'nın gittikçe artan ticari faaliyetlerine karşı uzun süre direndikten sonra hem Osmanlı Devleti hem de Almanya ile savaş başlamadan önce İngiliz çıkarlarını tanıyan bir anlaşma sağlamıştır. Osmanlı

¹²¹ EARLE, a.g.e., s.198

¹²² SOY,a.g.t., s. 199

¹²³ WINSTONE, a.g.e.,s. 123

Devleti İngiltere ile ittifak anlaşması yapmak isterken İngiltere bölgedeki yerini sağlamlaştırma amacı güderek Osmanlı Devleti ile anlaşma imzalamıştır.¹²⁴

29 Temmuz 1913'te Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında Basra Körfezi'ne ilişkin bir anlaşma imzalandı¹²⁵. Anlaşma, İran-İrak sınırının(Şattü'l Arap) düzenlemesinin yanı sıra, Körfez'de başlıca Kuveyt ve Katar'da İngiltere'ye bazı haklar tanıyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti 13. maddeyle, Bahreyn adasının istiklalini tanıyor; ancak İngiltere'de burayı işgal etmeyeceğini garanti ediyordu. Fakat 15. maddede ise, Bahreyn tebasının Osmanlı ülkesinde ecnebi muamelesi göreceği ve İngiliz konsoloslarınca himaye edilebilecekleri öngörülmekteydi¹²⁶.

Böylece Osmanlı Devleti, İngiltere ile ittifaktan uzak bir anlaşma elde ederken, Aslında İngiltere'nin, Basra Körfezi bölgesine biraz daha yerleşmesine razı oluyordu. Ayrıca Grey anlaşmaya ekli aynı tarihli bir mektupla , Tevfik Paşa'ya özetle şunları bildirmiştir: Herhangi bir yanlış anlamayı önlemek için şunu hatırlatayım ki, bu anlaşmada söz konusu olan hususlar, Asya Türkiye'sindeki demiryollarına ilişkin sözleşme tasarısının imzalanmasına bağlıdır. Ayrıca İngiliz Hükümeti, Mezopotamya'daki Petrol imtiyazına da çok önem vermekte ve Osmanlı Hükümeti'nin bu konuda bir anlaşma sağlayacağını ümit etmektedir.

Basra Körfezi'nde, Bağdat demiryolunun bitiş noktası ve özellikle Alman ticari ajanlarının bölgede yoğun faaliyet göstermeye başlaması üzerine ortaya çıkan İngiliz-Alman sürtüşmesi I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde imzalanan ve İngiltere'nin Alman Bağdat demiryoluna koyduğu

¹²⁴ Joseph HELLER, British Policy Toward the Ottoman Empire 1908-1914, London 1983, s. 60-62

¹²⁵ Ömer,KÜRKÇÜOĞLU, Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918), Ankara 1982, s. 55

¹²⁶ Bahreyn'le ilgili maddeler için bkz.BOA,HR.HMŞ.İŞO, 39-2(1-8) arası 2/1 7 Şaban 1337,EK No:5

engeli kaldırması ve Almanya'nın Basra'daki İngiliz hakimiyetini tanımasıyla sonuçlanan 15 Haziran 1914'teki anlaşmayla¹²⁷ sona ermiştir.

Görüldüğü üzere kağıt üzerinde bile olsa Osmanlı Devleti toprağı olan bir bölgede tamamen onun insiyatifi dışında gelişen olaylar cereyan etmiş ve Osmanlı Devleti bunun için hiçbir şey yapamamıştır.

1.3. Almanya'ya Karşı İngiltere'nin İttifak Çemberi ve Sömürge Paylaşımları

1870'lerden sonra Almanya'nın yükselişi Avrupa dengesini altüst etmişti. İngiltere, Almanya'nın emellerine karşı yeni düzenlemeler yapmak zorunda kaldı¹²⁸. İngiltere, Almanya'nın Ortadoğu'da nüfuzunun artması sonucu bu bölgedeki çıkarlarını korumak için müttefik arayışına girmiştir. Bunun için İngiltere, Fransa ve Rusya ile anlaşmalar yapmak zorunda kalmıştır. İngiltere önceleri Fransa ve Rusya ile Ortadoğu'da mücadele içerisine girerken bu kez bu devletlerle aralarında sorunları olduğu sömürgeleri üzerinde anlaşarak Almanya'ya karşı güç birliği yapmaya çalışmıştır. İngiltere Ortadoğu bölgesinde ve Boğazlarda uzun süre Rusya'ya karşı mücadele vermiş, hatta bu devletin yayılmacı politikalarını engellemek için Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki savaşlarda Osmanlı'yı desteklemiştir. Ancak yükselen yeni sömürgeci güç bu devletleri bir araya getirmiştir ve bir nevi Birinci Dünya Savaşı'nda devletlerin durumunu belirlemiştir. İngiltere artık Rusya'yı Boğazlardan uzak tutma politikasını değiştirmiştir.

¹²⁷ Anlaşmanın metni için bkz; HUREWITZ,a.g.e.,Vol.I., s.281-286, ANDERSON, a.g.e.,s. 146-147

¹²⁸ KEDOURIE,a.g.e., s. 29

1.3.1. İngiliz-Fransız Anlaşması

Bu iki devlet, Afrika'da ve uzun süre Mısır'da çekişmişlerdir. İngiltere 1882'de Mısır'ı işgal ettikten sonra, bir yandan buradan güneye, diğer taraftan Güney Afrika'dan kuzeye ilerlemeye başlamıştı. Fransa, İngiltere'nin Mısır'a yerleşmesine içerlemiş ve 1894'te Rusya ile anlaştıktan sonra İngiltere'yi buradan çıkarmak için fırsat kollamış ve 1898'de askerlerini Yukarı Nil havzasına sokarak İngiltere'ye baskı yapma istemiştir. Faşoda olayı diye bilinen bu olayda Fransa askerlerini geri çekmek zorunda kalmıştır¹²⁹. 1900'ler kadar Almanya'nın Avrupa'daki üstünlüğüne önem vermeyen İngiltere, dengenin Fransa aleyhine döndüğünü ve Almanya'nın denizlerde üstün duruma gelmeye başladığını görünce Fransa'ya yaklaştı ve 1904'te Fransa ile sömürge anlaşması yaptı¹³⁰.

1901 yılında Fas Avrupalı devletlerin mücadelelerine sahne olmuştur. Fransa Fas'ta çıkan bir ayaklanmayı bahane ederek buraya asker sokacağını bildirdi. Fas Sultanı İngiltere'den yardım istedi. İngiltere bu dönemde Fas'la ilgilenen durumda değildi. Bunun üzerine Fas Fransa ile anlaşmak zorunda kaldı¹³¹.

Fransa, bu anlaşma ile Fas'ın statükosunu değiştirmemeyi kabul ediyor, fakat burada zaruri gördüğü ekonomik, idari ve mali reformları yapma hakkı kendisine veriliyordu. Bunun dışında İngiltere, kendisinin Fas'taki haklarına (özellikle Fas limanları arasındaki kabotaj hakkı) dokunulmaması şartıyla Fransa'ya bu gibi hareketlerinde mani olmayacağını belirtiyordu¹³².

İngiltere'de Mısır'ın statüsünü değiştirmeyecekti. Fransa, belirli bir sürede Mısır'dan çekilecek ve İngiltere'nin buradaki faaliyetlerini engellemeyecekti. Ayrıca bu anlaşmanın gizli eklerinde İngiltere Fransa'nın

¹²⁹ ÜLMAN, a.g.e., s. 138

¹³⁰ SANDER, a.g.e., s. 260

¹³¹ ARMAOĞLU, a.g.e., s. 437

¹³² SAGAY, a.g.e., s. 36

Fas'ta, Fransa'da İngiltere'nin Mısır'da statükoyu değiştirmelerine ses çıkarmayacaklarını taahhüt ediyorlardı. Fas'ta Sultan'ın egemenliği sona ererse Fransa, Fas'ın Akdeniz kıyılarındaki Meilla'nın biraz doğusundan başlayıp Atlantik kıyılarına uzanan çizginin kuzeyinde kalan toprakları İspanya'ya verecekti. İngiltere böylece Cebelitarık'ı garanti altına almak için burada güçlü bir devletin bulunmasını istememiştir¹³³.

İngiltere Avrupa'da Alman üstünlüğüne karşı böylece bir denge kurmakla beraber Rusya ile de anlaşarak bunu kuvvetlendirecektir.

1.3.2.İngiliz-Rus Anlaşması

İngiltere ile Rusya'nın çatıştıkları alanlar, Yakındoğu'dan başka Orta Asya ve Uzakdoğu idi. Bu iki bölgede üç ülke söz konusuydu. Bunlar İran, Afganistan ve Tibet idi. Her üç ülkenin de Hindistan'a komşu olduğu göz önüne alınırsa İngiliz-Rus mücadelesinin Hindistan üzerinde yoğunlaştığı kolayca anlaşılır¹³⁴.

İngilizler Güney İran'da ekonomik ve politik bir sızma imkanı elde etmişlerdi. Ruslar da 1900'e doğru memleketin maliyesi, ordusu, kuzey vilayetlerinin yolları üzerinde hakim bir duruma geçmişlerdi. Bu suretle İran tedrici olarak 1907'de biri Rus diğeri İngiliz olmak üzere iki nüfuz bölgesine ayrılmış bulunuyordu.

1884 tarihlerinde tüm Türkistan Rusların eline geçmişti. Ruslar bu şekilde Hindistan yolların kendilerine açmaya çalışırken İngilizlerde Afganistan'a 1839'dan itibaren girmeye çalışmışlardır.¹³⁵ Afganistan meselesi yüzünden İngiltere ve Rusya'nın arası oldukça kötü duruma gelmişti.İngiltere Rusya'nın Herat'a doğru bir Rus demiryolu projesi İngiltere'yi Rusya'nın

¹³³ ARMAOĞLU, a.g.e.,s. 441-442

¹³⁴ a.yını eser,s.443

¹³⁵ SAGAY,a.g.e., s.91

Hindistan'ı kontrol altına almak istediği düşüncesini yaratmıştı¹³⁶. Fakat Ruslar burada da bazı yerleri ele geçirmişlerdi. İngiltere Afganistan'da 1905'te yaptığı bir anlaşma ile memleketin dış siyasetini kontrol altına almış ve Hindistan'da bazı önemli mevkileri elde etmek imkanını sağlamıştı¹³⁷.

İngiltere ve Rusya'yı anlaşmaya iten en önemli amillerden biri yaklaşan Alman tehlikesiydi. Almanya'nın uyguladığı yeni sömürgecilik anlayışı bütün Güneybatı Asya'da olumlu sonuçlar vermişti Almanya'nın sömürgeciliğe getirdiği yabancı ülkelerin pazarlarını elde etmek emperyalizmin yeni ve kolay bir konseptiydi. Bu yöntem ucuzdu, aslında kendi masraflarının karşılıyordu, diplomatik ve askeri riskler taşııyordu. Böylece Yakındoğu'da Alman nüfuzu oldukça hızlı ilerledi¹³⁸. Almanya Bağdat demiryolu projesiyle Basra Körfezi ve Ortadoğu'ya sızmak istiyordu bu da İngiltere ve Rusya'yı endişelendiriyordu.

Sonuçta İngiltere ve Rusya, 31 Ağustos 1907'de anlaştılar.¹³⁹ Bu anlaşma ile Tibet'in toprak bütünlüğü ve Çin'e ait olduğu kabul edilmiştir. Böylece Tibet Rusya ve Hindistan arasında bir bariyer olarak kalıyordu. Afganistan'da Rusya'nın bura ile ilgili her türlü ilgisinin kesilmesi ve buradaki faaliyetlerini İngiltere aracılığıyla yürütmesi kararlaştırılmıştır. Böylece Afganistan'da 60-70 yıldır süren Rus-İngiliz mücadelesi İngiltere lehine sonuçlanmıştı¹⁴⁰.

İngiltere ve Rusya bu anlaşmayla İran'ı üç bölgeye ayırdı. Kuzey'i Rusya'ya, Güney'i İngiltere'ye ve ortası ise tampon bölge olarak kaldı. Güney bölgesi İran'dan Hindistan'a giden yolların bulunduğu bölgeydi, Görüldüğü gibi İngiltere bu anlaşma ile Hindistan'ın Rusya'ya karşı güvenliğini temin etmiş oluyordu.

¹³⁶ B. De SIEBERT, *Entente Diplomacy and the World*, ed. George Abel Schreiner, Newyork and London 1921, s. 45

¹³⁷ SAGAY, a.g.e., s. 89-91

¹³⁸ SIEBERT, a.g.e., s. 45

¹³⁹ Anlaşmanın metni için bkz. HUREWITZ, a.g.e., Vol.I., s. 197

¹⁴⁰ ARMAOĞLU, a.g.e., s. 448

II. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA İNGİLTERE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

Almanya'nın yayılma politikası, İngiltere , Fransa ve Rusya'nın arasında kurulan ittifaklar ve K. Afrika, Balkanlar ve Ortadoğu üzerindeki çıkar çatışmaları sonucu Birinci Dünya Savaşı patlak verdi. Savaş aslında Saraybosna suikastı bahane edilerek çıkmıştı ancak asıl sebep Ortadoğu ve Osmanlı Devleti topraklarından kimin daha çok pay alacağıydı¹⁴¹.

Birinci Dünya Savaşı yaklaştığında İngiltere ve Osmanlı Devleti'nin arası iyice bozulmuştu. İngiltere 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ve 31 Mart olayıyla II. Abdülhamit'in hal edilmesiyle Osmanlı Devleti üzerindeki Alman etkisinin azalacağını düşünmüş ancak umduğu gerçekleşmemişti. İttihatçılar da Osmanlı Devleti'nin müttefiki olarak Almanları görmüştür. İngiltere ile Osmanlı Devleti'nin arasında iyi ilişkiler kurulmasına özellikle İngiltere'nin Basra Körfezi ve Irak'taki durumu ile ilgili meseleler engel oluyordu¹⁴².

Cemal Paşa hatıratında Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile arasındaki problemlerin çözülmesi için her türlü fedakarlığı yaptığını belirtiyor. Buna göre; Basra Körfezi'nde ve Arabistan'da Türk-İngiliz nüfuz mntıkaları tespit edildiği gibi 7 Nahiye meselesi İngiltere'nin isteğine göre halledilmiş, Bağdat Şimendiferlerinin Basra'ya doğru uzatılması, Dicle ve Fırat nehirlerinde gemi çalıştırma meselelerinde dahi İngilizlerin talepleri kabul edilmiştir. El Cezire'de petrol menbaları araştırılması, Aydın şimendiferlerinin temdidi ile bazı şubeler ilavesini ve Trabzon ve Samsun limanlarının inşası imtiyazları İngiliz şirketlerine verilmiştir ve daha bunun gibi bir çok İngiliz emelleri tatmin edilmiştir. Aynı zamanda İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nde baskı kurduğu azınlıklarla ilgili ıslahatlar da yine İngiltere'nin istediği şekilde kabul

¹⁴¹ KOCAOĞLU, a.g.e., s. 138

¹⁴² Feroz AHMAD, "1908-1914 Yılları Arasında Büyük Britanya'nın Jön Türklerle Münasebetleri", Tarih Enstitüsü Dergisi, İÜEF, S.2, Ekim 1971, s. 154-171

edilmiştir¹⁴³. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi çok önceden Osmanlı Devleti'nin kaderi çizilmiş ve Fransa, Rusya ve İngiltere Osmanlı Devleti'nden ve Ortadoğu'dan daha çok pay alabilmenin peşine düşmüşlerdi.

Savaş çıktığında Osmanlı Devleti, İngiltere ile ittifak kurmaya çalışmıştır ancak İngiltere, Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını istemiştir¹⁴⁴.

Sonuçta Osmanlı Devleti 2 Ağustos 1914'te Almanya ile bir ittifak anlaşması yapmıştır¹⁴⁵. Almanya Osmanlı Devleti'nin, Çanakkale Boğazı'nı Ruslara kapamak, Cihad çağrısı ile tabiyetinde çok miktarda müslüman bulunan İngiltere'yi zor durumda bırakmak istemesi gibi sebeplerle savaşa girmesini istiyordu¹⁴⁶. Ancak Osmanlı Devleti hemen savaşa girmede. Çünkü Osmanlı Devleti'nde büyük bir kesim savaş istemiyordu. Özellikle Enver Paşa savaş isteyenlerin başında geliyordu. Hatta bazı kaynaklar Enver Paşa'nın verdiği gizli emirle Rus limanlarının bombalandığını belirtir¹⁴⁷.

Svastapol Bombardımanından sonra 1 Kasım'da Rusya, 5 Kasım'da İngiltere Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle İngiltere ilk iş olarak daha Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmeden 3 Kasım'da Kuveyt'i kendi himayesinde bağımsız bir devlet olarak tanıdığını ilan etti¹⁴⁸. İngiltere, 5 Kasım'da Kıbrıs'ı ilhak ettiğini, 18-19 Aralık'ta da Mısır'ı himayesine aldığını belirtir bir nota yayınladı¹⁴⁹. 30 Nisan 1915'te Sabya Şeyhi Seyyid İdris'le¹⁵⁰,

¹⁴³ Cemal Paşa, Hatıralar, Düz. Behcet Cemal, İstanbul 1977, s. 130-131

¹⁴⁴ Feroz AHMAD, a.g.m., s. 177

¹⁴⁵ Anlaşmanın metni için bkz., HUREWITZ, a.g.e., Vol. II, s. 1-2

¹⁴⁶ Celal Tevfik KARASAPAN, Filistin ve Şark ül -Ürdün, C. I., İstanbul 1942, s. 159, SHAW, C. II, s. 378

¹⁴⁷ ANDERSON, a.g.e., s. 314

¹⁴⁸ Anlaşmanın metni için, HUREWITZ, a.g.e., Vol. II., s. 4

¹⁴⁹ HUREWITZ, a.g.e. Vol. II., s. 4-7

¹⁵⁰ aynı eser, s. 13-15

26 Aralık'ta Suudi Şeyhi İbn Suud'la¹⁵¹ ve 3 Kasım 1916'da Katar Şeyhi¹⁵² ile anlaşmalar yaptı.

2.1.İngiltere'nin Kıbrıs'taki Geçici Yönetimi ve Adayı İlhakı

İngiltere, Berlin'de Osmanlı Devleti'nin yanında yer alması için Kıbrıs'ı talep etmiş ve Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında 1 Temmuz 1878'de teati edilen anlaşma ile Kıbrıs'ın idaresi İngiltere'ye devredilmiştir. İngiltere Ortadoğu'daki menfaatleri gereği, Osmanlı Devleti'ne baskı yapmıştır. Üstüne üstlük buna bir de Hindistan coğrafyası menfaatleri eklenince, İngiliz Hükümeti, siyasi baskısını artırmış ve bu husus hakkında Kıbrıs'ı bir koz olarak kullanmıştır.¹⁵³ 22 Temmuz'da adaya gelen Sir Garnet Wolseley adlı Yüksek Komiser, bölgenin idaresini elinde bulunduran Türk kaymakamının yerini aldı. Daha sonra da Kıbrıslı Rum ve Ermenileri devlet kadrolarında görevlendirmiştir. Bu durum da maddi ve manevi bakımdan Türklere, büyük bir darbe vurmuş ve Ada nüfusunun dengesinin, Rum toplumu lehine bozulmasına sebep olmuştur.¹⁵⁴ İngiliz yönetimi mahkemelerde ve idari işlerde İngilizce yanında Türkçe ve Rumca'yı da resmi dil olarak kabul etmişti.¹⁵⁵ Kavanin Meclisi adı ile oluşturulan meclis, Osmanlılar zamanındaki Divan'ın yerini almıştı. Bu meclisin 9 üyesi Rum, 3 üyesi Türk olup, 6 üyesi de İngilizlerin resmi görevlisi idiler. Bu mecliste Yüksek Komiserin ayrıca bir tercih oyu vardı. Türkler artık adada idare eden konumundan idare edilen konumuna düşmüşlerdi. İngiltere mecliste azınlıkta kalmasına rağmen Türkler ile Rumlar arasındaki ihtilafı iyi bilmekte ve bu iki cemaati birbirine karşı kullanmakta idi.¹⁵⁶ İngiliz idaresi altında Türkler, toprak mülkiyeti hususunda oldukça zor anlar yaşamışlardır. 1914 yılında uygulanmaya

¹⁵¹ aynı eser, s. 17-19

¹⁵² aynı eser, s. 23-25

¹⁵³ Daha geniş bilgi için bkz. Şükrü S. GÜREL, Kıbrıs Tarihi, (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika, C. I., Kaynak yay., İstanbul 1984, s. 27

¹⁵⁴ H. Fikret ALASYA, İngilizler İdaresinde Kıbrıs'ta Tatbik Edilen Politika, Kıbrıs ve Türkler, Ankara 1964, s.68

¹⁵⁵ ALASYA, a.g.e., s. 70, ÇAY,a.g.e., s. 17

¹⁵⁶ ÇAY, a.g.e., s. 17-18

başlayan Tahrir-i Cedid Kanunu (Arazi ve köy hudutlarının yeniden belirlenmesi) ile Türk köylerinin hudutları komşu Rum köylerinin lehine olmak üzere daha da daraltılmıştır. İngiltere'nin Ada'daki Türklerin yaşam koşullarını zorlaştırması sonucu bir çok Türk Türkiye, İngiltere ya da başka ülkelere göç etmiştir¹⁵⁷.

İngiltere 5 Kasım 1914'te, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında önceden imzalanan anlaşmanın savaşın ilanından sonra hiçbir hükmü kalmadığını söyleyerek, adanın ilhakına ve İngiliz topraklarına katılmasına karar verdiklerini açıkladı. Halbuki bu hukuka aykırı idi¹⁵⁸.

Ayrıca İngiltere 1 Temmuz 1878 tarihli anlaşma gereği, Rusya Doğu Anadolu'da işgal ettiği Kars, Ardahan, Batum 'u Osmanlı Devleti'ne geri verirse, İngiltere'nin Bab-ı Ali ile akdettiği mukavele ortadan kalkacaktı. Dolayısıyla İngiltere Hükümeti, Kıbrıs'ı derhal boşaltarak Osmanlı Devleti'ne geri vermeyi taaahhüt ediyordu. Ancak Rusya 1918 Brest Litovsk Barış Antlaşması ile söz konusu yerlerin Osmanlı Devleti'ne geri vermesine rağmen İngiltere Ada'yı tek yanlı olarak ilhak ettiğini açıklamıştır.¹⁵⁹

Osmanlı Devleti Kıbrıs'ın yeni durumunu Lozan Antlaşmasına kadar kabul etmemiştir. Lozan Antlaşmasının 20. maddesi gereği Osmanlı Devleti adadaki bütün haklarını İngiltere'ye devretmiş ve Kıbrıs resmen İngiliz mülkü olmuştur¹⁶⁰.

2.2. Kuveyt'in Ayrılması

Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşı girmesi üzerine İngiltere, Yakın ve Ortadoğu'daki pozisyonunu garantilemek için hiç vakit

¹⁵⁷ Soyalp TAMÇELİK, "Kıbrıs'ın Siyasi Tarihi ile İlgili Bir Belgenin Değerlendirilmesi", *Belleten*, LXII Nisan 1999, s.197

¹⁵⁸ ÇAY, a.g.e., s. 19

¹⁵⁹ TAMÇELİK, a.g.m., s. 199

¹⁶⁰ Lozan Antlaşması'nda Kıbrıs ile ilgili maddeler için bkz., ÇAY, a.g.e., s. 22

kaybetmedi ve 3 Kasım 1914'te Kuveyt Şeyhi ile bir anlaşma imzaladı.¹⁶¹ İngiltere daha önce de bahsettiğimiz gibi Kuveyt ile uzun süredir meşguldü ve bu yüzden zaman zaman İngiltere- Osmanlı ilişkileri gerilmişti. 1913'te İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında bir anlaşma sağlanabilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Katar üzerindeki haklarından vazgeçmesi ve bölgede çeşitli ticari imtiyazlar karşılığında İngiltere Kuveyt üzerinde resmi bir himaye kurmamayı taahhüt etmiştir. Ancak İngiltere, Kuveyt'in diğer Arap şeyhleriyle olan problemlerine müdahale ederek Kuveyt üzerinde zaten bir himaye tesis etmişti. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi ise İngiltere için bir fırsat olmuştu¹⁶².

İngiltere, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'ya resmen savaş ilan etmeden önce İran Körfezi'ndeki İngiliz Elçisi, Kuveyt Emiri Mübarek Şah'a bir nota göndererek eğer Kuveyt Aşağı Mezopotamya'daki İngiliz-Hint hareketine katılırsa İngiltere'nin Kuveyt'in Osmanlı İmparatorluğu'ndan tamamen bağımsız olduğunun tanınacağını bir nota¹⁶³ ile bildirdi. Bu notada Emir'in İngiltere, Kuveyt Şeyhi'nin Umm Kasr, Safwan ve Bubiyan'a saldırıp işgal ettiği, İbn Suud ve diğer Basra şeyhleriyle birlikte çalışarak Türk kuvvetlerinin Basra'ya ve Kurna'ya girmesine mani olmaları konusunda çaba göstermelerini istemiştir. İngiltere bunun karşılığında İngiltere Basra'ya iki savaş gemisi yollamayı taahhüt etmekteydi. Bunlara karşılık Kuveyt emrine şu mali imkanın da temin edileceği bildiriyordu. Halen elinde bulunan Fao ile Kurna arasındaki hurma bahçeleri hiçbir vergiye tabi olmadan emirin ve haleflerinin mülkiyetinde kalacaktı¹⁶⁴.

¹⁶¹ HUREWITZ, a.g.e., Vol. II., s. 4

¹⁶² KURŞUN, a.g.e., s. 235

¹⁶³ HUREWITZ, a.g.e., Vol. II., s.4

¹⁶⁴ Yılmaz ALTUĞ, Çin-Vietnam-Ortadoğu Sorunları, İstanbul 1970, s.263

2.3. Mısır Üzerinde İngiliz Himayesinin Kurulması

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından itibaren İngiltere, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesini istememişti. Bunun en önemli sebebi ise Mısır'dı. Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında savaşa gireceği konusunda duyumlar alındıkça İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Mısır'a karşı bir harekate girmesinden endişe etmiştir¹⁶⁵.

Türkiye'yle savaşa girildikten hemen sonra, İngiltere Mısır'daki sözde Osmanlı suzerenliğine son verildiğini açıkladı. Böylece Mısır, İngiltere'nin himayesine girdi. Bütün bunlara Mısır halkı hemen tepki göstermedi. Böylece Mısır'da otuz yıldan beri var olan İngiliz denetimi resmileştirildi¹⁶⁶.

2 Kasım 1914'te Mısır'da sıkı yönetim ilan edilmişti. 18 ve 19 Aralık'ta Mısır halkına İngiliz Hükümetinin üç notası duyuruldu.¹⁶⁷ 18 Aralık 1914 tarihinde İngiltere Mısır'da Himayesini ilan etmiştir. Bunun sebebini ise Türkiye'nin hareketinden ötürü İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında savaş durumu bulunması sebebiyle Mısır'ın İngiltere Kralının himayesi altına konduğu ve Türkiye'nin Mısır üzerindeki egemenliğinin bu suretle son bulduğu, İngiliz Hükümeti'nin Mısır'ın savunması için gerekli bütün tedbirleri alacağı şeklinde belirtmiştir. Notalarda genel olarak Türklerin savaşta hiçbir çıkarlarının bulunmadığı, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne kendisinin savaş açmadığı, ve İngiltere'nin 1882'den beri olan durumlarından dolayı Mısır'ın İngiltere'nin olduğu belirtiliyordu¹⁶⁸.

¹⁶⁵ KÜRKÇÜOĞLU, ...*Arap*, s. 59, Ancak stratejik demiryolları inşa planları neticesinde bölge Avrupalı devletlerin diplomatik mücadelelerine sahne olmuştur. Ancak stratejik demiryolları inşa planları neticesinde bölge Avrupalı devletlerin diplomatik mücadelelerine sahne olmuştur.

¹⁶⁶ MANSFIELD, a.g.e., s. 40-43

¹⁶⁷ Notaların metni için bkz., HUREWITZ, a.g.e., Vol. II., s. 4-7

¹⁶⁸ ALTUĞ, a.g.e., s. 263-265

2.4. Asirli Sabya Şeyhi Seyyid İdris'le İngiltere Arasında Akdedilen Anlaşma

Arap yarımadasının batısında Osmanlı Devleti'ne sadece Yemen sadık kalmıştı. Yemen İmamı Yahya Türklere ihanet etmedi. İmam Yahya'ya karşı tedbir alan İngiltere'nin Aden'deki elçisi Asir'deki Sabya aşireti reisi Seyyid İdris'le bir anlaşma yaptı.¹⁶⁹ İngiltere bu tarihlerde Mekke Şerifi ile temasa geçmişti. Ancak henüz resmi bir gelişme yoktu. Bu yüzden İngiltere, İmam Yahya'ya karşı bir tedbir olarak Aden'de İngiltere'nin yerini korumak için, Seyyid İdris'le anlaştı.

30 Nisan 1915 tarihli dostluk ve iyi niyet anlaşması olarak adlandırılan bu anlaşmada¹⁷⁰ Şeyh İdris Yemen'de Tüklere saldırmayı ve ülkesini onlar aleyhine geliştirmeyi taahhüt ediyordu. İmam Yahya Türklerle birleşmediği takdirde ona karşı saldırma mükellefiyeti yoktu. Buna karşılık İngiltere Şeyhin ülkesinin bağımsızlığını tanıyor, denizden ve diğer her yerden yapılacak düşman taarruzlarına karşı korumayı taahhüt ediyor ve savaş sonunda da İmam Yahya ve diğer rakiplerin isteklerine diplomatik yolla karşı koyacağını açıklıyordu. İbn Suud İngiliz desteğinde olan diğer şeyhlere saldırmamayı ve yabancı güçleri topraklarına sokmamayı kabul ediyordu. İngiltere böylece bu aşiretin toprağı üzerinde bir himaye kurmayı istemişti¹⁷¹.

22 Ocak 1917 tarihli ikinci bir anlaşmada İngiltere Farsan adalarının Seyyid İdris tarafından Türklerden alındığını ve bağımsız ülkesine katıldığını kabul ediyordu. Aynı zamanda İngiltere, Batı Arabistan'da herhangi bir isteğinin olmadığını ve buradaki Arap şeyhlerinin barış içerisinde yaşamalarını ve İngiltere ile dost olmalarını istediğini belirtiyordu¹⁷².

¹⁶⁹ aynı eser, s. 265

¹⁷⁰ Anlaşmanın metni için bkz, HUREWITZ, Vol. II., s. 12-13

¹⁷¹ ALTUĞ, a.g.e., s. 265, SHAW, a.g.e., s. 385

¹⁷² ALTUĞ, a.g.e., s. 265, HUREWITZ, a.g.e., Vol II., s. 13

2.5. Birinci Dünya Savaşı'nda Ortadoğu'da Osmanlı-İngiliz Savaşları

20. yüzyıl başlarından itibaren İngiltere için birinci dereceden önemli bölge Ortadoğu coğrafyası olmuştur. İngiltere, Ortadoğu'yu özellikle Hindistan güvenliğinin yanısıra zengin petrol yatakları sebebiyle de istiyordu. İngiltere, Ortadoğu'da özellikle Osmanlı Devleti'nin Mezopotamya topraklarına yönelmiş ve burada Almanya ile kıyasıya mücadele içerisine girmiştir. Özellikle Almanya'nın Bağdat Demiryolu ile bölgede hakim konuma geçmesinden sonra İngiltere harekete geçmiş ve Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre önce 19 Mart 1914'te Almanya ile anlaşma¹⁷³ sağlayarak Mezopotamya bölgesinde Türk Petrol Şirketi'nin hisseleri yeniden düzenlenmiş ve %50'si Darcy grubuna(İngiliz-İran), %25'i Anglo Saxon Şirketi'ne ve %25'i Deutshe Bank'a verilmiş ve İngiltere bölge petrolü açısından etkili duruma geçmiştir¹⁷⁴.

İngilizler bundan 11 gün sonra da Irak petrol imtiyazlarını aldılar ve böylece Irak petrol sahalarına yerleşmiş oldular. İngiltere Ortadoğu petrol bölgelerini ele geçirebilmek için bu toprakların sahibi Türklerin bu bölgeden çıkarılması gerektiğine inanıyordu. Böylece İngiltere'nin Arap Yarımadasında yaptıkları savaşların hedefi, zengin petrol yataklarına sahip Irak toprakları olmuştur¹⁷⁵.

Osmanlı Devleti'nin fiilen savaşa girmesiyle İngilizler, elde ettikleri petrol hisse ve işletme imtiyazlarını kullanamaz oldular. Bunun için İngiltere, savaş döneminde artan petrol ihtiyacını karşılamak için savaş döneminde çalışmalarını özellikle Irak üzerinde yoğunlaştırmıştır¹⁷⁶.

¹⁷³ Anlaşmanın metni için bkz., HUREWITZ, a.g.e., C. I., s. 276-278

¹⁷⁴ Raif KARADAĞ, Petrol Fırtınası, İstanbul 1991, s. 105-106

¹⁷⁵ KARADAĞ, a.g.e., s. 100

¹⁷⁶ aynı eser, s. 107

İngiltere, daha Osmanlı Devleti savaşa girmeden Irak'ta faaliyetlere girişmişti¹⁷⁷. İngilizlerin amacı Abadan limanı ve petrollerini korumaktı. İngiltere Birinci Dünya Savaşı boyunca Osmanlı Devleti ile özellikle bu bölgede savaşmış ve ilk etapta başarılar kaydetmişti. Önce Basra'yı işgal etmişti. İngilizler üst üste başarılar kaydetmiş ve Kuülamare'ye kadar gelmişlerdi. Ancak burada Osmanlı Devleti'nin yoğun direnişi ile karşı karşıya kaldılar.¹⁷⁸ Hatta General Towshend Enver ve Halil Paşa'ya kuşatmanın kaldırılması için para teklifinde bile bulunmuştur¹⁷⁹. İngilizler Irak'taki hareketlerinin başarılı olması ve Ortadoğu'daki emellerine ulaşmayı kolaylaştırmak için aynı zamanda 19 Şubat 1915'te Çanakkale'ye de saldırdılar¹⁸⁰. Sonunda, İngiliz askerleri 29 Nisan 1916'da Osmanlı Ordusu'na teslim oldu. Ancak buna rağmen İngilizler mücadeleyi bırakmadılar ve 1917 yılında Bağdat'ı ve petrol bölgesini ele geçirmek için büyük hazırlıklar yaptılar¹⁸¹.

Sonuçta İngilizler amaçlarına ulaştılar ve 25 Şubat'ta Kutulamara'yı 11 Mart'ta da Irak'ı ele geçirdiler. İngilizler daha sonra Remadi'yede başarılar elde ettiler ve bundan sonra 1918 yılı sonlarına kadar herhangi bir değişiklik olmadı¹⁸². 1918 Ekim'inde İngilizler Musul'a doğru harekete geçtiler. 30 Ekim'de Mondros Mütarekesi'nin yapılmasına rağmen İngilizlerin ileri hareketi durmadı. İngiliz Ordusu Generali Marshall, Ali İhsan Paşa'ya Musul'u boşaltmasını isteyen bir mektup gönderdi. Ancak Ali İhsan Paşa anlaşmada Musul'un boşaltılmasını veya teslimini öngören bir madde bulunmadığını söyledi. Ancak İngiltere Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine dayanarak Musul'un teslimini istemiştir¹⁸³. Böylece İngiltere, Musul petrol imtiyazını ele geçirdikten sonra Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Osmanlı Devleti'ni bu

¹⁷⁷ BOA, Hr. SYS, Dosya No: 93, Vesika No: 13

¹⁷⁸ E. Ziya KARAL, *Osmanlı Tarihi*, C.IX, TTK, Ankara 1983, s. 487

¹⁷⁹ aynı eser, s. 487-488, Pierre RENOUVIN, *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*, (1914-1919), C.II, Ç. Adnan Cemgil, İstanbul 1969, s. 387-392, ÖKE, "Ajanların Gizli Tarihi", *Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı*, İstanbul 1995, s. 16

¹⁸⁰ SHAW, a.g.e., s. 380

¹⁸¹ DEMİRBAŞ, a.g.e., s. 12-15, RENOUVIN, a.g.e., s. 328-330

¹⁸² KARAL, a.g.e, C.9, s. 512

¹⁸³ DEMİRBAŞ, a.g.e., s. 16-18

bölgeden çıkarma faaliyetine girişmiş ve emeline de ulaşmış, Irak ve Musul'u ele geçirmişti¹⁸⁴.

Suriye, Filistin ve Mısır'da¹⁸⁵ da Osmanlı Devleti İngilizlere karşı başarısızlığa uğramıştır. Suriye ve Filistin Süveyş Kanalı'na yakınlığı sebebiyle Mısır ise Ortadoğu bölgesinin en önemli stratejik noktası olması sebebiyle önemliydi. Süveyş Kanalı vasıtasıyla İngiltere Avustralya, Y. Zelande gibi sömürgelerinden getirdiği askerleri Avrupa cephelerine sevk ediyordu¹⁸⁶.

1917'de Kudüs, 1918 yılı içerisinde Şam ve Halep İngilizlerin eline geçmiştir¹⁸⁷. Yemen'de ise İngilizler şeyhleri Türk kuvvetleri üzerine saldırttılar. 1916 yılında Mekke, 1919 yılında Medine¹⁸⁸ Monros Mütarekesi'nin imzalanması ile de İngilizler öteden beri uğraştıkları Ortadoğu'daki paylaşım planını hayata geçirmek için işe koyuldular.

2.6. Birinci Dünya Savaşı Döneminde Yapılan Gizli Anlaşmalar¹⁸⁹

Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nın Başlaması ve Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi ile İngiltere, Fransa ve Rusya Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılması için aralarında görüşmüşler ve bir takım anlaşmalar yapmışlardır.

4 Mart-10 Nisan 1915¹⁹⁰ tarihleri arasında İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılan görüşmeler sonucunda yapılan anlaşma ile Rusya'nın memnun edilmesi amaçlanmıştır. İngiltere ve Fransa'nın 1915 yılı başında

¹⁸⁴ KARADAĞ, a.g.e., s. 107

¹⁸⁵ Suriye –Filistin Cephesi için bkz, Ş. Mahmut NEDİM, Filistin Savaşı, (1914-1918), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995

¹⁸⁶ BAYUR, Türk İnkılabı..., C.3, Kısım 3, s.145, KARASAPAN, C.I., s. 159

¹⁸⁷ KARASAPAN, a.g.e., C.I., s.201

¹⁸⁸ Mehmet Arif SEYHUN, "Yemen Savaş Anıları", (5 Mayıs 1914-15 Mart 1919) Askeri Tarih Bülteni, ATASE, 22 Ağustos 1977, s.64-106

¹⁸⁹ Gizli anlaşmalar sonucu ortaya çıkan Ortadoğu haritası için bkz, Ek. 11

¹⁹⁰ HUREWITZ, a.g.e., Vol II., s.7-11

Çanakkale harekatları Rusya'yı tarihi emelleri bulunduğu İstanbul ve Boğazlar açısından endişelendirmiştir. Rusya bunun için harekete geçmiş ve 4 Mart'ta İstanbul, Karadeniz'in Batı sahili, Midye-Enez hattına kadar Güney Trakya, Boğaziçi ile Sakarya nehri arasında ve İzmit Körfezi üzerinde tayin edilecek bir bir noktaya kadar Anadolu sahilinin bir kısmı ve İmroz ile Bozcaada'yı istemiştir. Rusya, buralarda İngiltere ve Fransa'nın menfaatlerini koruyacağını da belirtiyordu¹⁹¹.

Rusya'nın Londra elçisi Benkendorf Sir Edward Grey ile bu konuda yaptığı görüşmede Grey'in İngiltere'nin İran ve Körfez bölgesinde isteklerinin bulunduğunu söylemiştir¹⁹².

Bu arada İngiltere ve Fransa İtalya'yı da kendi saflarında savaşa girmesi için teşvik ediyorlardı. Bunun için Londra'da İtalya'nın Osmanlı toprakları üzerindeki isteklerini tanıyan bir anlaşma imzalandı¹⁹³. Buna göre Antalya, Trablusgarb ve Oniki Ada İtalya'ya veriliyordu¹⁹⁴.

Ortadoğu'nun İngiltere, Fransa ve Rusya arasında paylaşılması ve bu güne kadar yansıyan olayların çıkış yeri olan en önemli anlaşma ise Sykes-Picot Antlaşmasıdır¹⁹⁵.

İtalya'ya bir pay vererek kendi yanlarına çeken İngiltere ve Fransa, Rusya'ya da Çanakkale'ye yaptıkları çıkarmadan rahatsız olan Rusya'ya da Boğazları vermişlerdi. Savaşın seyrine göre savaşı Osmanlı Devleti'nin kaybetmesi durumunda Türkiye'nin paylaşılması kaçınılmazdı. Rusya'nın İstanbul ve Boğazlara yerleşmesi ise bütün Türkiye'nin Rusya tarafından ele

¹⁹¹ E.E. ADAMOF, *Anadolu'nun Taksimi Planı, Sovyet Devlet Gizli Arşiv Belgelerinde*, Ç., H. Rahmi., İstanbul 1972, s. 131, Fahir ARMAOĞLU, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Ankara 1982, s.115, HUREWITZ, a.g.e., Vol II., s.7

¹⁹² Rus Gizli Belgelerinden Türkiye'nin Paylaşılması, Tercüman, 11 Ocak 1992, s. 8

¹⁹³ Anlaşmanın metni için bkz., HUREWITZ, a.g.e., Vol. II., s. 11-12

¹⁹⁴ ADAMOF, a.g.e., s. 410-415

¹⁹⁵ Sykes Picot Antlaşması haritası için bkz., Ek. 9

geçirilmesi demek olabilirdi. İngiltere ve Fransa buna karşılık denge unsuru olarak Sykes-Picot Anlaşmasını yapma gereğini duymuşlardır¹⁹⁶.

Bu sıralarda İngiltere Şerif Hüseyin'le görüşmeler yapıyordu. İngiltere, zaten Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle Arap halkını Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtma fikri iyice belirmişti¹⁹⁷. Ancak İngiltere, Mekke Şerifinin istekleri arasında Fransa'nın uzun zamandır istediği Suriye'nin de olması sebebiyle Fransa çıkarları ile Arap isteklerini uzlaştırmaya çalışmıştır¹⁹⁸.

İngiltere ve Fransa, Rusya ve diğer güçlere karşı Ortadoğu'dan daha çok pay alabilmek için işbirliği içerisine girmişlerdir. Bunun için İngiltere ve Fransa arasında 1915 yılı sonlarından itibaren Ortadoğu'nun paylaşımı için görüşmeler başlamıştır. 1916 Şubat'ında Ortadoğu'nun paylaşılması için bir anlaşmaya varıldı.

1. Fransız ve İngiliz Hükümetleri A ve B bölgelerinde müstakil bir Arap Hükümeti veyahut Arap Devletleri federasyonu teşkil ve tesis eylemeyi ve bunları kendi himayeleri altına almayı kabul ediyorlardı.
2. A bölgesinde(Suriye, Halep, Hama, Homs, Şam ve Musul dahil yukarı Mezopotamya'nın bir kısmı) Fransa ve B bölgesinde(Kuzey'de Hayfa, Tekrit ve Güney'de Akaba-Kuveyt arasında bulunan arazi) İngiltere Hükümetleri imtiyaz sahipleri olacaklardı. Bu müstakil Arap Hükümetinin veya Arap Devletleri federasyonunun talep ve ricası üzerine yabancı müşavirler ve memurlar tayini hususunda A bölgesinde Fransa, B bölgesinde İngiltere Hükümeti tek yetkili olacaklardı.
3. Mavi ile işaret edilen bir bölgede (Sahil Suriyesi ve Adana, Mersin, Maraş, Ayıntap, Urfa ve Diyarbakır havalisi) Fransa Hükümeti ve kırmızı ile işaret edilen bir bölgede(Aşağı Mezopotamya(Bağdat-Basra) dan İngiltere Hükümeti "Arap Hükümeti veya Arap Devletleri federasyonu ile itilaf

¹⁹⁶ KEDOURIE, a.g.e., s. 31

¹⁹⁷ aynı eser, s. 35

¹⁹⁸ BAYUR, Türk İnkılabı..., C.3, Kısım 4, s. 4

etmek suretiyle doğrudan doğruya veya arzu ettikleri ve lüzum gördükleri bir tarzda bir tarzı idare tesis eylemek hakkına sahip olacaklardı.

4. Kahverengi ile işaret edilen bir bölgede (Filistin) Rusya ile müzakereden sonra ve diğer müttefik devletleri ve Mekke Şerifinin temsilcilerinin rızası alındıktan sonra milletlerarası bir idare kurulacaktı.
5. İngiltere'ye Hayfa ve Akra limanları verilecek ve B bölgesi için A bölgesinden Fırat ve Dicle nehirlerinden muayyen miktarda su temin edilecekti. İngiltere Fransa'nın bilgisi ve onayı olmaksızın Kıbrıs Adası'nı üçüncü bir devlete terk eylememeyi taahhüt ediyordu¹⁹⁹.
6. İngiltere'nin ticari muamelelerine taalluk eden hususlarda İskenderun şehri serbest bir liman olarak kabul edilecek, burada İngiliz gemileri ve malları hakkında hiçbir farklı muamele yapılmayacaktı. Hayfa limanı da Fransız Hükümetinin ve himayesi altına girecek memleketlerle kolonilerinin malları için serbest bir liman olacak ve limandan faydalanılma konusunda herhangi bir fark gözetmeyecekti.

Sykes ve Picot, Mart 1916 ayında Rusya'ya giderek, Rus Dışişleri Bakanı Sazanoff'la görüşmeler yaptı. Rusya, Kuzeydoğu Anadolu'daki toprak isteklerinin kabul edilmesi şartıyla, İngiliz-Fransız paylaşmasını benimsedi. İngiltere ve Fransa da 13-26 Nisan ve 10-23 Mayıs 1916'da bunu kabul ettiler²⁰⁰. Fakat anlaşmanın son şekli 10-23 Ekim 1916'da ortaya çıkmıştır.

Buna göre:

1. Rusya Hükümeti, Erzurum Trabzon, Van ve Bitlis vilayetlerini, Trabzon batısında Karadeniz sahilinde tayin edilecek bir noktaya kadar ilhak edecekti.
2. Van ve Bitlis'in Güneyine doğru Muş, Siirt, Dicle vadisi ve Cezire-i İbni Ömer ile Amadiye'ye hakim bulunan dağların arasında kalan mıntaka ile

¹⁹⁹ Buradaki üçüncü devletten maksat Yunanistan'dır. İngiltere 1915 yılında Yunanistan'ın Sırbistan'a yardım etmek üzere müttefiklerle beraber savaşa müdahalesi halinde bu adanın kendisine verilmesini İngiltere vaat etmişti. Yunan Hükümeti ise, o zamanlar askeri bir ihtilal korkusu mevcut olduğunu ileri sürerek harbe katılmayı kabul etmemişti.

²⁰⁰ KÜRKÇÜOĞLU, ...İngiliz, s. 42, Sir Edward Grey'den Rusya Londra Büyükelçisi Count Benckendorff'a, 23 May 1916, Documents on British Policy, Vol IV, s. 247, bkz Ek.10

Mergever bölgesi Rusya'ya bırakılacak ve bu devlet de bunun mukabilinde Aladağ ile Kayseri, Akdağ, Yıldızdağ ve Zara, Eğin, Harput arasındaki arazinin Fransa'ya aidiyetini tasdik edecek, bundan başka Mergever bölgesinden başlayan Arabistan sınırı, hali hazırda Osmanlı arazisini İran topraklarından ayıran dağlar hattını takip edecekti.

Bunu müteakip Paul Cambon ile (9 Mayıs 1916) Sir Edward Grey(15-16 Mayıs 1916) arasındaki mektuplar da Sykes-Picot anlaşmasını teyit etmiş bulunuyordu²⁰¹.

Bu anlaşma ile Fransa'nın payı büyümüş oldu. Çünkü İngiltere Rusya ile ortak bir sınıra sahip olmamak için Musul'u Fransa'ya bırakmıştı. Özellikle Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmının Ruslar tarafından işgali Müttefiklerin işine gelmekte idi. Bu bölgeyi eline alan Rusya bir zabıta vazifesine girecek ve diğer müttefikleri bir işgal ordusu bulundurma külfetinden kurtaracaktı. İngiltere bu anlaşma ile Fransa'nın Suriye üzerindeki eskiden beri var olan emellerine razı oluyordu. Bu anlaşma ile Suriye ve Mezopotamya bölgelerinde bir Arap devleti veya bir Arap Devletleri konfederasyonunun tanınması ve muhafaza edilmesi ihtiyacını karşılıyordu fakat bu Arap devletleri ya da Devletler konfederasyonunun kısmen dolaylı Fransız kontrolüne ve benzer bir İngiliz kontrolüne veriyordu. Yani Suriye'nin batı kısmında ve Güneydoğu Küçük Asya'da, Kilikya ve Sivas'a kadar uzanan bölgede eğer uygun görürse Fransa'nın dolaylı veya doğrudan bir yönetim kurmasına izin verilecekti. İngiltere de Mezopotamya'nın güney kısmında aynı ayrıcalığa sahip olacak ve Kudüs ve çevresi, uluslar arası bir yönetime verilecekti. Tabi bu anlaşmanın gerçekleştirilebilmesi için Osmanlı Devleti'nin savaştan yenik çıkması ve parçalanması gerekiyordu. İşte bu yüzden bu anlaşma Sevr anlaşmasının temelini oluşturmuştur. Bu anlaşma İtalya'ya duyulan güvenin azlığı sebebiyle bir süre İtalya'dan gizlenmiştir.

²⁰¹ FO, M. Cambon'dan Sir Edward Grey'e 9 May. 1916, 15 May. 1916 Sir Edward Grey'den M. Cambon'a bkz. Ek.10

Ancak bu anlaşma İtalya'nın hoşuna gitmemişti. Rusya İstanbul'u tehdit edeceği gerekçesiyle İzmir'in İtalya'ya verilmesine karşı çıkmıştır. Rusya İzmir'in zayıf olan Osmanlı Devleti'ne bırakılması taraftarı idi.

Sykes-Picot Antlaşması önce gizli tutulmuş, fakat durumu öğrenen İtalya, 1915 Londra Antlaşması gereğince kendisine verilecek yerlerin belirlenmesini istedi²⁰². İtalya İngiltere'nin Ortadoğu'daki faaliyetlerinden rahatsız olmuştu. Bu yüzden İngiltere ve Fransa'ya isteklerinin hepsinin kabulü için baskı yapmıştır. Bunun üzerine 19-21 Nisan 1917'de St. Jean de Maurienne'de görüşmeler yapıldı²⁰³. Yapılan anlaşmaya²⁰⁴ göre, Antalya, Menteşe Sancağı ve Konya'nın bir kısmı ile İzmir İtalya'ya bırakılacaktı.

Bu dönemde Rusya'da Bolşevik İhtilali olması sebebiyle müttefiklerin zor durumda kalması İngiltere ve Fransa'yı İtalya'ya daha fazla yakınlaşmaları ihtiyacını doğurmuştur.

Rusya'nın iç gelişmeleri sebebiyle görüşmelere katılamaması yüzünden bu anlaşma Rusya'nın onayına bağlı tutulmuştur. Fakat Rusya'da yeni rejim bu anlaşmaları tanımadığını bildirince St. Jean de Maurienne Antlaşması yürürlüğe girmedi.²⁰⁵

Bu gizli anlaşmalarla Ortadoğu'nun haritasını belirleyen ve müttefiklerinin desteğini sağlamak için bu coğrafyadan onlara paylar dağıtan İngiltere, bundan sonra Ortadoğu'da emellerine ulaşmak için Ortadoğu'dan Osmanlı Devleti'nin çıkarılması için faaliyetlerini artırmıştır.

²⁰² Şerafettin TURAN, Türk Devrim Tarihi, İstanbul 1991, s. 61, KÜRKÇÜOĞLU, İngiliz..., s. 43

²⁰³ ARMAOĞLU, 20. Yüzyıl..., s. 135

²⁰⁴ Anlaşmanın metni için bkz, HUREWITZ ,a.g.e., Vol. II, s. 23-25

²⁰⁵ KÜRKÇÜOĞLU, İngiliz, s. 43

2.7. Birinci Dünya Savaşı Döneminde Osmanlı Azınlıkları ve İngiltere

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti bünyesinde çeşitli azınlıkları barındırmaktadır. Devletin güçlü olduğu dönemlerde azınlıklarla ilgili hemen hemen hiçbir problem yaşanmamıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı 19. yüzyıl sonlarında azınlıklarla ilgili çeşitli problemler baş göstermeye başlamıştır. Tabiki bu sorunların yaşanmasında en büyük pay Avrupalı Devletlere ve özellikle İngiltere'ye aittir.

İngilizler, 1877-1878 savaşıdan sonra Hindistan yolunu Rusya'ya kapamak ve Ortadoğu'daki çıkarlarının tehlikeye girmesini engellemek için Osmanlı Devleti'ne dayanamayacağını anlayınca Osmanlı toprakları üzerinde stratejik öneme haiz noktalara yerleşmeye başladı. İngiltere bu amaçları doğrultusunda, Devletin Türkler dışındaki etnik ögelere dayalı kendi himayesinde devletler kurmayı amaçlamıştır. Örneğin Kafkaslardan gelecek Rus yayılışına karşı Ermenilere ve diğer stratejik noktaları ele geçirmek için de Araplara dayanabileceği görüşüne kapılmıştır²⁰⁶. Özellikle Berlin Kongresi'nden itibaren İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı tavrı değişmiş, artık Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını terketmiştir. Özellikle Liberal Parti'nin 1880' de yönetime gelmesiyle birlikte İngiltere, Osmanlı Devleti'ni parçalama ve bu devletin toprakları üzerinde kendisine bağlı devletçikler kurma politikasına başlamıştır.

Gladstone'un yönetimi devralmasıyla İngiltere, Osmanlı Devleti ve azınlıklar arasında çıkan hemen her problemde azınlıkların tarafında yer almış ve Osmanlı Devleti'ni azınlıklarla ilgili reformlar yapma konusunda sıkıştırmaya başlamıştır²⁰⁷. İngiltere'nin Osmanlı azınlıkları üzerinde oynadığı oyunların son perdesi ise Arapların isyana teşvik edilmesi ve Ortadoğu'nun İngiltere'nin istediği şekilde parçalanması olmuştur.

²⁰⁶ ÖZYÜKSEL, *Hicaz...*, s. 56-57

²⁰⁷ GRAVES, a.g.e., s. 16-17, GÜRÜN, a.g.e., s. 75

İngiltere haberalma örgütlerinin bölgedeki casusları vasıtasıyla bilgi toplama konusunda Suriye ve Mezopotamya ve tüm Arabistan'da Shakespear, M. Sykes, Getrude Bell, Leachman, Bramby, Parker gibi her biri bölgenin sorunları üzerinde uzman ajanlar en ücra köşelerdeki yerlere kadar gidip bilgi topluyorlar, bağlantı kuruyorlardı²⁰⁸.

2.7.1.Arap Ulusçuluk Hareketi ve İngiltere

Yaklaşık beşyüz yıl boyunca Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan Araplar mezhep farklılıklarından kaynaklanan olaylar dışında devlete sadık kalmışlardır. Ancak Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ve 19. yüzyılda baş gösteren milliyetçilik hareketleri önce Hristiyan Araplar ve onlardan Müslüman Araplara sirayet etmiştir²⁰⁹.

Büyük Devletler arasında Yakındoğu'daki Hristiyan azınlıkları himaye yolundaki rekabetin 19. yüzyılda artmasıyla misyonerlik faaliyetleri gelişmiş ve bu da Hristiyan Arapların arasında milliyetçi fikirlerin gelişmesinde etkili olmuştur²¹⁰.

Arap milliyetçiliğinin doğuşunda Mısır önde gelmiştir. Değişim Mehmet Ali Paşa olmuştur. Mısır milliyetçiliği Arap hareketinden ayrı olarak kendi kendi milliyetçilik hareketini yaratmıştır. Tabiki Avrupalı Devletler bunu körüklemekten geri durmamışlardır²¹¹.

Avrupalı Devletlerin bu bölgelerde faaliyetlerini artırarak zamanla burada nüfuz sahibi olmalarında bir nevi Osmanlı Devleti'nin bu devletlere sınırsız olarak verdiği kapitülasyonlar sebep olmuştur. Özellikle 1700'lerin

²⁰⁸ Orhan KOLOĞLU, *Bedevis Lavrens, Arap Türk*, İstanbul 1993, s. 49

²⁰⁹ MANSFIELD, a.g.e., s. 30

²¹⁰ KÜRKÇÜOĞLU, ...*Arap*, s. 12

²¹¹ ANTONIOUS, *The Arab Awakening*, London, 1955, s. 94

sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu topraklarında konsolosluk açma hakkını elde eden Batılı devletler zamanla buraya yerleşmek yolunda büyük gayret göstermişlerdir. Osmanlı Devleti'nin bölgede durumunu zayıflatmak için milliyetçilik hareketlerini teşvik etmişlerdir.

Fransa'nın Mısır seferiyle milliyetçilik fikirleri Mısır'da yerleşmiştir. Fransızların Doğu politikasını Katoliklerin himayesine dayandırması İngiltere'yi de harekete geçirmiştir. İngiltere 1842'de Kudüs'te bir Potestan Kilisesi kurmuş ve Dürzilerin Protestan yapılması ve bunları İngiliz çıkarları için kullanmaya başlamıştır.

İngiltere Hindistan yolunun güvenlik yolu, Cebelitarık-Malta-Kıbrıs-Mısır-Aden-Basra Körfezi ve kıyıları gibi stratejik noktalardan oluşmaktaydı. Bunlardan Cebelitarık'a 1713'te yerleşmiş, 1839'da da Aden'e yerleşmişti. İngiltere, Aden'e yerleştikten sonra Kuzey Yemen'e doğru sarmaya başlamış ve bağımsız bir Yemen oluşturmak için Yemen halkını bağımsızlık vaadiyle Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmışlardır. Silah ve para yardımıyla bulunmuş, Necd'de İbn Suud'u desteklemiştir. Böylece Yemen'de özellikle İngiltere'nin kışkırtmasıyla Birinci Dünya Savaşı'na kadar bir çok isyan çıkmıştır. 1901 yılında İngiltere'nin Yemen'de çeşitli bölgeleri işgal etmesi üzerine Osmanlı ve İngiltere arasında çatışmalar meydana gelmiştir.²¹²

Daha sonra Kıbrıs ve Mısır'a yerleşen İngiltere Basra Körfezi kıyılarındaki şeyhlerle temasa geçerek burada da nüfuz alanları oluşturmuştur.

Ayrıca İngilizler çeşitli propaganda ile Arap halkını Osmanlı'dan soğutmayı hedeflemişlerdir²¹³. İngilizler Arabistan'da Protestan misyonerler vasıtasıyla propagandalarını yürütmüşler ve Arap kabilelerini isyana teşvik

²¹² BOA, Y.A. Hus. 418/59, 16 Temmuz 1317, EK. 6

²¹³ ERASLAN, a.g.e., s.285

etmişlerdir.²¹⁴ İngiltere Aden civarında bulunan ve Nevahi-i Tis'a²¹⁵ denen Osmanlı topraklarına gizli olarak adamlarını göndermiş ve çeşitli bahanelerle buralara işaretler koymaya ve işaret koyduğu yerleri de işgal etmeye başladı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti İngiliz Hükümeti'ni protesto etti. Protesto üzerine Osmanlılarla İngilizler arasında Nevahi-i Tis'a sınır anlaşmazlığı çıktı²¹⁶. Nevahi-i Tis'a hudud meselesi Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında uzun bir süre sorun olmuş ve mükerriren İngiltere ve Osmanlı arasında 1903-1904-1905 yılları arasında protokoller imzalanmış ve en son 13 Şubat 1914 tarihinde imzalanan mukavalename ile bu protokoller kabul edilmiştir²¹⁷.

Arap vilayetlerinde Osmanlı karşıtı hareket çok yavaş ilerlemiştir. Bunun en önemli sebebi de Abdülhamit'in İslam Birliği politikasıdır. II. Abdülhamit dini konulara önem vermiş ve halifelik unvanının gereklerini yerine getirmiştir. Örneğin II. Abdülhamit İngiltere'nin mali desteğiyle yayınlanan ve açıkça Osmanlı düşmanlığı yapan ve halifeliğin Mısır'a geçmesi gerektiğini savunan Mirat al Ahval gazetesine karşı Osmanlı yanlısı Arapça propaganda yayınlarını desteklemiştir. Arabistan'a ayırdığı payı artırmış ve alt yapı, eğitim yatırımları konusunda Beyrut, Şam gibi Arabistan'daki kentlere öncelik vermiştir²¹⁸.

II. Abdülhamid İngiltere'nin Arabistan topraklarını Osmanlı Devleti'nden ayırma çabalarına karşı İngiliz- Alman rekabetinden yararlanmıştır.

İngiltere özellikle Osmanlı Devleti ile Almanya yakınlaşmasının en önemli meyvesi olan Bağdat Demiryolu Projesinden dolayı telaşa kapılmıştır. Zira yukarıda da açıkladığımız gibi bu yolla İngiltere'nin hem Hindistan'daki

²¹⁴ SIRMA, a.g.e., s. 78-79

²¹⁵ Nevahi-i Tis'a; Abdali, Fadli, Akrabi, Havşabi, Alevi, Şubayhi, Yaffasi, Aulaki bölgelerinden oluşuyordu.

²¹⁶ BOA. DÜİT Dosya No:69-3 (1-49) arası Vesika No: 36,17 Rebi'ül Ahir 1321-30 Haziran 1319 bkz. Ek No:7

²¹⁷ BOA.DÜİT, Dosya No:69, Vesika No:3/47, Hariciye Nezareti, 15 Şubat 914 Tarihli 213 numaralı tahriratin birinci melfufu olan mukavelenamenin tercümesi.

²¹⁸ ÖZYÜKSEL, Hicaz..., s. 57

güvenliği tehlikeye düşüyor hem de Almanların petrol zenginliği konusunda istikbal vadeden Irak'a yerleşmesi gündeme geliyordu. Bilhassa bu demiryolunu engellemek için Alman-Osmanlı işbirliğine ve Bağdat Demiryolu'na karşı İngiltere'nin Araplar arasında aldığı tedbirler meyvesini verir ve Araplarda genel bir kaynaşma meydana gelir²¹⁹. İngilizler Abdülhamit'ten son derece rahatsızdırlar. Bu rahatsızlıklarını şöyle dile getirirler "Son birkaç senedir, Makedonya, Ermenistan ve Türk-Irak sınırındaki ticari ilişkilerimizi takip etmek çok zorlaştı. Sultan bizim gayretimizi düşmanca telakki ediyor"²²⁰.

II.Abdülhamit'ten rahatsızlık duyan İngilizler onun hal edilmesinde önemli rol oynayacaktır. Ancak İngilizlerin mücadelesi bu sefer de İttihatçılarla sürecektir²²¹.

İngiltere Ortadoğu'da birçok bölgede olduğu gibi Hicaz Bölgesi'nde de Osmanlı aleyhtarı faaliyette bulunmuştur. Bu bölgede İngiltere Hz. Muhammed'in soyundan geldiklerini ve bu yüzden halifelğin kendi hakları olduğunu iddia eden Mekke Şerifi ile temasa geçmiştir.

Jön Türk hareketi önceleri içerde bir huzur havası estirmiştir. Arapların bu harekete destek vermelerinin sebebi kendilerine eşit haklar tanınmasını istemeleriydi. İttihat ve Terakki on altı yıldan beri sürgünde olan Hüseyin Ali'yi Mekke Şerifi ünvanıyla Hicaz'a gönderdi. Ancak Türk-Arap dostluğu kısa sürdü. Osmanlı meclisinin seçim sonuçları Jön Türklerin biraz güçlenir güçlenmez otoriter bir tavır takınıp, iktidarın kesinlikle Türklerin elinde kalması için her şeyi yapmaya hazır olduklarını göstermişti. Seçim sonucunda parlamentoda 150 Türk üyeye karşı 60 Arap temsilci vardı. Ayrıca sultanın 40 üye seçme hakkı vardı ve bunlardan sadece 3'ü Araptı²²².

²¹⁹ BAYUR, *Türk İnkılabı...*, C.I, K.I, s. 185

²²⁰ ULUBELEN, a.g.e., s. 58,

²²¹ KOCABAŞ, *Hindistan...*, s. 178

²²² MANSFIELD, a.g.e., s.33-35, ANTONIOUS, a.g.e., s. 101-104

1912’ de Kahire’de “Osmanlı Ademi Merkeziyet Fırkası” kuruldu. İngilizlerin denetimi altında daha rahat çalışan bu cemiyet, bir taraftan İmparatorluk yöneticilerini, diğer taraftan Arap kamuoyunu ademi merkeziyetçiliğin lüzumuna inandırmaya çalışıyordu. Bunun yanı sıra birkaç gizli cemiyet vardı ki, aralarında en önemlileri Binbaşı Aziz el-Mısri’nin başkanlığındaki “el-Kahtaniye”, Osmanlı-Arap vilayetlerini imparatorluk içinde, Türk-Arap ikili yönetimi altında birleştirmeyi düşünüyordu. Bu cemiyetlerin en önemlisi olan “el-Fettah” ise, Arap vilayetlerinin tam bağımsızlığı için çalışıyordu²²³. Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı arefesine geldiğinde Arap istek ve baskıları yoğunlaşmıştı. Arap yarımadası ve Basra Körfezi’ndeki bir kısım Arap Şeyhlerinin Osmanlı Devleti’nden hoşnutsuzlukları da yine bu dönemde artmaktaydı. Bilhassa bu gurubu etkilemek, ileride İngiltere için kolay ve tehlikesiz olacaktır. Esasen Körfez şeyhleriyle İngiltere arasındaki işbirliği, Arap isyanından epeyce önce başlamıştı²²⁴. Ancak tüm bu oluşumlara rağmen Arap milliyetçiliği Şerif Hüseyin’in sahneye çıkacağı 1916 yılına kadar küçük bir entelektüel çevre ile sınırlı kalır.

Osmanlı Devleti’nin dışında kalan Müslüman dünyada Avrupalıların nüfuzu oldukça artmıştı. Mısır her zaman için İngiltere’nin nüfuzu altındaydı. İran, kuzey komşusu Rusya ile, Hindistan’la ilişkilerini sürdürme endişesinde olan İngiltere’nin isteklerine boyun eğmek zorunda kalmıştı. 1907’de yapılan bir İngiliz-Rus anlaşmasıyla ülke iki nüfuz bölgesine ayrılmış bulunuyordu. İngiltere’nin İran’la yakından ilgilenmesinin bir diğer nedeni de 1904’te donanmasının aldığı savaş gemilerinde bundan böyle yakıt olarak kömür yerine petrol kullanmak kararıydı. 1908’de İngiliz-İran Petrol Şirketi’nin güney İran’da bulduğu petrol yatakları Ortadoğu’daki petrolün ilk müjdecisiydi²²⁵.

²²³ MANSFIELD, a.g.e.,38

²²⁴ KÜRKÇÜOĞLU, ...Arap, s.37-38

²²⁵ MANSFIELD, a.g.e.,s. 38

İngiltere 20.yy başında, Ortadoğu'nun petrol değerinin anlaşılması üzerine bu bölgeye daha çok ilgi duymaya başlamıştı²²⁶.

İngiltere Arapları kullanarak, Abdülhamit'in Hindistan Müslümanları üzerindeki etkisini karşılamayı planlamıştı²²⁷. Suriye ve Bağdat'taki Arapları Türk idaresinden kurtarıp kendi himayesine alarak, Mekke Şerifi'nin idaresi altında bir birlik kurmaya çalışmış, böylece Ortadoğu'da rahatça hareket edebilmeyi amaç edinmişti.

Mekke Şerifi İngilizlerle 1912 yılından beri ilişkisini oğlu Abdullah vasıtasıyla yürütüyordu. Abdullah Mısır'da Mısır Yüksek Komiseri Kitchener ile görüşmüştür. Abdullah 1914 yılında jöntürklerle arası açılınca bağımsız Arabistan düşüncesini net bir şekilde babasına ifade etmiştir. Abdullah'ın bu düşüncesinde ise Kitchener dediği Arap liderlerin etkisi büyük olmuştur²²⁸.

Emir Hüseyin, 1893'ten sonra bir süre Sultan Abdülhamit'in misafiri olarak İstanbul'da yaşamıştı. Aslında Padişah Devlet'e karşı bir girişimde bulunmasından şüphelendiği Hüseyin'i göz hapsinde tutmuş oluyordu²²⁹. Abdülhamit'in tehlikeli gördüğü için uzun süre oğullarıyla birlikte İstanbul'da tuttuğu Şerif Hüseyin, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihatçılar tarafından Hicaz valisi ve Mekke Emiri olarak Arabistan'a gönderildi. Bölgedeki Osmanlı hakimiyetinin zayıfladığını gören Şerif Hüseyin İngiltere'nin de desteğiyle Suriye ve Irak'ın dahil olduğu tüm Arap yarımadasında büyük bir Arap devleti kurma hayalinde idi²³⁰.

Bu arada Arabistan'da Vahhabi hareketi ile bir kuvvet durumuna gelmiş olan İbni Suud, Aralık 1912 ve 1913 baharında İngiliz yetkilileriyle yaptığı görüşmelerde, Balkan Savaşı'yla ilgili gelişmeleri büyük ilgiyle

²²⁶ KÜRKÇÜOĞLU, ...Arap, s. 40

²²⁷ Cezmi ERASLAN, II. Abdülhamit ve İslam Birliği, İstanbul 1992, s. 265

²²⁸ ÖZYÜKSEL, Hicaz, s. 241

²²⁹ KÜRKÇÜOĞLU, ...Arap, s. 68, ANTONIOUS, a.g.e., s. 103

²³⁰ Ömer TURAN, Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu, İstanbul 2002, s. 111

öğrenmeye çalışmıştı. İbni Suud Osmanlı Devleti'ne karşı istiklal fikrinde olup, bu yolda İngiltere'nin desteğini elde etmek istiyordu. Fakat İngiltere, Osmanlı Devleti'nin tepkisini çekmemek için, Basra Körfezi dışındaki alanla ilgilenmek fikrindeydi. Yine de Suud, Hasa'yı aldıktan sonra Osmanlı Devleti'nin kendisine engel olabileceğini düşünerek o takdirde İngiltere'nin yardım edeceğine inanıyordu. Shakespear 8 Nisan 1911'de gönderdiği prensle buluşmasını anlatan resmi raporunda İbn Suud'un İngiltere ile anlaşmak istediğini bunun için Suud'un desteklenmesi gerektiğini, Türklerin Araplar tarafından sevilmediğini ve bedevilerin onlara karşı birleşmesi halinde topyekün bir isyanla bölgeden çıkarılabileceklerini savunmuştur²³¹. Shakespear, İbni Suud'la birlikte üzerinde anlaştıkları bir anlaşmayı Ocak ayının ilk günlerinde İngilizlerin eline geçmiş olan Basra'daki Cox'a gönderdi. Shakespear, İbni Raşid'le Suud'un çatışması sırasında 24 Ocak 1916'da vurularak öldü. Shakespear'ın yerine Lechman atandı. İbni Suud'la yapılan anlaşmayı Cox 26 Aralık'ta imzaladı. Ancak İbni Suud'la görüşmeler ilerletilmedi. Bilindiği gibi İngilizler Mekke Şerifi Hüseyin'le anlaşmışlardı. İbni Suud bunun üzerine İngilizlerle anlaşma yapmaktan vazgeçerek kendi başına hareket etmiş ve 1918 yılı içinde kendisine üç defa saldıran Hüseyin'in ordusunu her seferinde geri çekilmeye zorladı. 1919'da İngiliz desteğinde yapılan son saldırı ise Hüseyin'in ordusunun imha edilmesi ile sonuçlandı. Artık Mekke yolu Suudi ordusuna açılmıştı²³².

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi halinde Hindistan'ın tehlikeye düşmemesi için araya Arabistan'da tampon bir müttefik arama telaşına kapıldı. Shakespear İbni Suud'la görüşmekle görevlendirildi. Shakespear,

²³¹ WINSTONE, a.g.e., s. 102

²³² Emir TURAM, "H. Irvin Shakespear", Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı, İstanbul 1995, s. 84-90

İbni Suud'la birlikte diğer Arabistan kabilelerinin gerekirse İngiltere'nin tarafını tutmaya yönlendirilmesi için Arabistan'a gönderildi²³³.

1913 İlkbaharında Kuveyt'teki İngiliz Temsilcisi Yüzbaşı W. H. I. Shakespear, İbni Suud'la görüşükten sonra, İngiltere'nin, Suud'a yaklaşması gerektiği sonucuna varmıştı²³⁴. Shakespear İbn Suud'la görüşmesinde Arap isyanının tohumlarını atmıştır²³⁵.

Osmanlı Devleti'nin Cihad-ı Ekber ilan etmesi üzerine İngiliz hükümeti, 2 Kasım 1914 tarihli deklarasyonu ile savaşın dini nitelik taşımadığı, Arabistan ve Mezopotamya'daki kutsal yerlerin dahil edilmeyeceği, haccın engellenmeyeceği konusunda açık güvence verdi. İstanbul'da ilan edilen Cihat'ın Hindistan'a yansımaları önlemek için hem basın üzerinde sansür uygulandı hem de hudut aşiretlerine para dağıtımı artırıldı. Türk ve Alman ajanların bunları ayaklandırmak yolundaki çabalarına karşı İngilizlerin her zaman kabile şeflerine verilecek daha fazla rüşvetleri vardı²³⁶.

Şerif Hüseyin Cihad çağdısına karşılık Osmanlı Devleti'ni bir süre oyaladı. Hatta 1915 yılında isyan çıkmadan önce İkinci Kanal Seferine asker göndereceğini bile söylüyordu²³⁷. Hüseyin, Türklere baş kaldırdıkları takdirde, İngilizlerin Arap milliyetçilik hareketine nasıl yardım edeceği konusunda bilgi edinmeye çalıştı. Bir yandan da Suriye, Irak ve Arabistan'a adamlar göndererek halkın tepkisini ölçtü. Öte yandan İngiltere, Osmanlı Ordusunun değerli Arap asıllı komutanlarından Aziz Ali'yi bir gizli cemiyet kurarak devlete ihanete tahrik edecektir. Aynı zamanlarda Fransızlar da Beyrut'taki Arap liderlerini kendi saflarına çekmeye başlamışlardır²³⁸.

²³³ WINSTONE, a.g.e., s. 207

²³⁴ KÜRKÇÜOĞLU, ...Arap..., s. 71'den dipnot

²³⁵ WINSTONE, a.g.e., s. 102

²³⁶ Feroz AHMAD, "1914-1915 Yıllarında İstanbul'da Hint Milliyetçi Devrimleri", Yapıt, No:6, Ağustos-Eylül 1984, s. 5-15

²³⁷ Cemal PAŞA, a.g.e., s. 303

²³⁸ Mim Kemal ÖKE, Kutsal Topraklarda Siyonist ve Masonlar, İhanetler... Komplolar... Aldanmalar..., İstanbul 1990, s.85-86, s. 32

Daha sonraları İngiliz harbiye nazırı olacak olan Kitchener, Türkiye'nin savaşa girmesinden altı hafta önce Şerif Hüseyin'le görüştü ve Türkler Almanlarla birleşirse, Arapların tutumunun ne olacağını öğrenmeye çalıştı. Hüseyin bu görüşmede eğer İngilizlerden yeterince destek görürse, Hicazlıları Türklere karşı ayaklanmaya teşvik edebileceğini söyledi. Kitchener, Hüseyin'e gönderdiği mesajda eğer Türkiye'ye karşı tavır alırsa, onun şeriflik ünvanını garanti etmeyi ve dış saldırılara karşı onu korumayı vaad ediyordu. Şerif kendisini halife ilan ederse İngiltere onu destekleyecekti. Mesajda ayrıca, Arapların bağımsızlıklarını kazanmaları yolunda da İngiltere'den yardım görecekları üstü kapalı biçimde dile getiriliyordu. (Ancak Hindistan Hükümeti'yle Londra Hükümeti arasında yapılan görüşmelerde Arap Hilafeti sorunu uzun süre tartışılmıştı. Hint Hükümet adına Londra'ya gönderilen görüş, uzun vadeli bir politikaya dayanmaktaydı:

“Hilafet işine karışmamız İslam kamuoyu açısından doğru olmaz. Daha da önemlisi güçlü bir Arap Hilafeti kesin olarak İngiltere'nin çıkarına aykırıdır. İstediğimiz birleşik Arabistan Değil, hakimiyetimiz altında olabildiğince küçük prensliklere ayrılmış, bize karşı koordine bir eyleme muktedir olmayacak, Batının büyük devletleri arasında tampon oluşturacak zayıf ve bölünmüş Arabistan'dır.” Bu görüşü, Mısır, Aden ve Bombay'daki İngiliz yetkilileri de onayladılar. Bu görüşün İngiliz politikasına temel teşkil ettiği, Sykes Picot antlaşmasını hazırlayan görüşmeler sırasında, öncelikle **Araplarla Türkleri ayırmanın yollarının aranmasından** ve bunda Hilafet unsurunun düşünülmesinden anlaşıyor. Mısır'daki İngiliz istihbaratından Clayton verdiği raporda “Sadece ruhani otoritesi olan güçsüz bir Arap Hilafetinden yana olduğunu” kaydediyor ve ekliyordu: “Zira hiçbir İngiliz böyle bir Frankenstein yaratmak istemez”(6.1.1916) İngiliz makamlarının düşüncesi *“Güçlü bir Arap Devleti'nin Hristiyanlık için güçlü bir Osmanlı Devleti'nden daha tehlikeli”* olacağı ve *“Bir İslam Devleti'ni yıkıp yerine yenisini yaratmanın anlamsızlığı”* şeklindeydi.²³⁹⁾

²³⁹ Orhan KOLOĞLU, *Gazi'nin Çağında İslam Dünyası*, (1918-1938), İstanbul 1994, s. 116

I.Dünya Savaşı ile birlikte “eylem”e geçen Arap milliyetçilik ve bağımsızlık hareketinin liderliğinde, Mekke Şerifi Hüseyin gibi Hazreti Peygamber’in (SAV)torunlarından biri üstlenmek suretiyle, peygamberlik müessesesi, yani din faktörü, Arap milliyetçiliğine dayanak yapılmıştır. Tabiatıyla, Şerif Hüseyin’in şahsı ile, “kişi” faktörünün ön palan geçmesi, Arap milliyetçiliğinin birleştirici değil, ayırıcı faktörü olmuştur. Çünkü, Yahudilerden çok farklı olarak, 20. yy geldiğinde, her Arap halkının tarihe dayanan, bir bakıma milli bir ülkesi vardır. Bu gerçek karşısında, Mekke Şerifi Hüseyin’in Arap dünyası adına ortaya çıkışı ve bir Arap Devleti veya İmparatorluğun başına geçmek istemesi, bir “şahsi ihtiras” olmaktan öteye gidememiştir. Kısacası, Siyonizm’de olduğu gibi “İslami” faktör, Arap milliyetçiliğine gereken gücü vermemiştir.²⁴⁰

Lord Kitchener, Emir Hüseyin’e maddi bir güç kaynağı olduğu için yaklaşmıştı. 1914 yılında her iki tarafın çıkarları doğrultusunda mütabakata varılmıştı. Hüseyin, kendi ruhani prestijini Osmanlı-İngiliz Savaşı’nda İngiltere aleyhine kullanmayacaktı. Hatta gelecekte de İngilizler lehine kullanacaktı. Savaşın başlaması üzerine 31 Ekim 1914’te İngiltere Şerif Hüseyin’e aşağıdaki öneride bulunmuştur:

“İngiltere, Türkler tarafından savaşa sürüklenmiştir. Arap milleti eğer bu savaşta İngiltere’ye yardım ederse, İngiltere de Arabistan’a hiçbir baskıda bulunmayacağını garanti edecek ve bir dış saldırıya karşı Araplara her çeşit yardımlarda bulunacaktır. Mekke veya Medine’de saf Arap ırkından bir Arap’ın halifeliği üzerine almasıyla bugün sürüp gitmekte olan fenalıklar da Tanrı’nın inayeti ile sona erebilir”²⁴¹.

Suriye ve Filistin’de ihtilal çıkarmak için çalışanları Mısır’daki El-la Merkeziye Fırkası organize ediyordu. Hatta önde gelen ihtilal yanlılarının I.

²⁴⁰ Fahir ARMAOĞLU, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, Ankara 1994, s. 28-29

²⁴¹ M. Durdu BURAK, *Birinci Dünya Savaşı’nda Türk-İngiliz İlişkileri (1914-1918)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2000, s. 116

Dünya Savaşı başlarında devlete aşırı sadakat göstermeleri belki bu girişimi gizlemek içindi²⁴².

Olaylar 1915'in başlarında Kahire'deki İngiliz temsilciliğine gelen mektupla ortaya çıktı. Kahire Büyükelçiliği, altı ay sonra Hüseyin'den ikinci mektubu alınca şaşırdı. İsteği ani ve beklenmedik zamanda olmuştu. Arap Asyası'nda bağımsız ve onun liderliğinde bir Arap devleti kurulmasını istiyordu. Hüseyin'in, Araplar adına olan bu ani isteği anlamsız bulmuştu.

Hüseyin, tasarılarını gerçekleştirmek için Osmanlı Devleti ile savaş halinde bulunan İngiltere'ye dayanma yoluna gitmiş ve İngiltere ile temaslarını da, İngiltere'nin Mısır'daki Yüksek Komiseri Henry Mc Mahon ile yürütmüştür.²⁴³ Şerif Hüseyin, Osmanlı Ordusunun büyük bir kısmı Çanakkale bölgesindeyken İngiltere'ye işbirliği teklif etmiştir. İngiltere'nin tereddütlerine rağmen Çanakkale'de düştüğü durum onları Şerif ile anlaşmada çabuk davranmaya itmiştir. Osmanlı topraklarının paylaşılması ile ilgili şartlar Hüseyin ile Mc Mahon arasında Temmuz 1915'ten Mart 1916'ya kadar süren sekiz mektupla kararlaştırıldı²⁴⁴.

Hüseyin, 1915'te Ortadoğu'nun içinde bulunduğu şartlardan Osmanlı Devleti'nin savaş esnasında kendisini yok etmeyi istediğini tahmin ediyordu. Oğlu Faysal'ı İstanbul'a elçi olarak gönderdi, ancak bu başarısız bir girişim olarak kaldı.

Şerif Hüseyin Mc Mahon'a yazdığı 14 Temmuz 1915 tarihli ilk mektubunda, istisnasız "bütün Arap milletini" hürriyetlerini gerçekleştirmeye ve yönetimlerini kendi ellerine almaya karar verdiğini, böyle bir gayenin gerçekleşmesini desteklemenin ve buna yardım etmenin İngiltere'nin de menfaatine olduğunu belirterek, İngiltere'nin Kilikya'dan Arap Yarımadasının

²⁴² Mehmet TEKİN, *Arap İsyanı ve Suriye'nin İşgali, 1915-1920*, Antakya 1995, s. 11, Cemal PAŞA, a.g.e., s.294-297

²⁴³ ARMAOĞLU, *Filistin...*, s. 29

²⁴⁴ TEKİN, a.g.e., s. 11

güney kısmına kadar bağımsız bir Arap devletinin kurulmasına İngiltere'nin garanti vermesini istiyordu. Ayrıca bölgede İngiltere'nin çıkarlarının korunacağı taahhüdü de verilmiştir²⁴⁵.

Mc Mahon, Mekke Emirinin bu mektubuna 30 Ağustos 1915'te verdiği cevapta, Hüseyin'in, Arap menfaatlerini İngiliz menfaatlerini de Arap menfaatleri gibi görmesinden duyduğu memnuniyeti belirttikten sonra, gerek Arap bağımsızlığının, gerek Hilafet'in "gerçek Arap ırkından biri tarafından tekrar başlatılmasını" İngiltere'nin desteklediğini ifade etmekle beraber, bu bağımsız Arap Devleti'nin sınırlarını savaşın bu sıcak günlerinde tartışmanın zamansız olacağını bildirmiştir²⁴⁶.

Hüseyin İngiltere ile anlaşma çabalarına devam etmiştir. Kendisine verilecek Arap topraklarının sınırlarını "asil İngiliz İmparatorluğu'na" peşinen kabul ettirmek istiyordu. Hüseyin'in bu ısrarı İngiltere'yi görüşlerini yavaş yavaş daha açık hale getirmek zorunda bıraktı. İngiltere, sonunda Mersin ve İskenderun bölgeleri ile Suriye'nin Şam, Hama, Humus ve Halep bölgelerinin dışında kalan kısımlarının tamamen Arap olmamaları, Bağdat ve Basra Vilayetlerinde de İngiltere'nin özel çıkarları bulunması sebebiyle Arap Devleti'nin sınırları içerisinde mütalaa edilemeyeceğini, diğer Arap topraklarında ise "durum elverdikçe" uygun hükümet şekillerinin kurulmasına yardımcı olacağını, kutsal yerlerin dokunulmazlığının korunmasının da İngiltere tarafından garanti altına alınacağını bildirdi²⁴⁷.

İngiltere'nin bu kararlı tutumu karşısında Hüseyin, "İslamiyete hizmet için", İngiltere'nin iyi niyetine güvenerek ve bir anlaşmayı kolaylaştırmak amacıyla , Mersin ve Adana'nın Arap Krallığına dahil edilmesinden vazgeçmiş ise de, Suriye ve Irak konusunda ısrara devam etmiştir²⁴⁸. Ne var ki, Hüseyin-Mc Mahon yazışmalarında Arap Devleti'nin sınırları, bir çözüme

²⁴⁵ ANTONIUS, a.g.e., s. 149-163

²⁴⁶ TEKİN, a.g.e., s. 13, ayrıca bkz., ANTONIOUS, a.g.e., s 165-167

²⁴⁷ ANTONIUS, a.g.e., s. 170-171

²⁴⁸ aynı eser, s. 171-172

bağlanamamıştır. Filistin toprakları ise, Kutsal Yerler'in dışında, hiç söz konusu olmamıştır. Daha doğrusu bir Filistin tartışması yapılmamıştır.

İngiltere ile anlaşılan Şerif Hüseyin, Enver Paşa'ya isteklerini bildiren bir telgraf çekti. Telin bir suretini Hüseyin'in oğlu Faysal Cemal Paşa'ya verdi.(11 Ocak 1916). Hüseyin, telde, Tebük'ten Mekke'ye kadar uzanan Hicaz bölgesinde özerk idaresinin kabul edilmesini ve emirliğin büyük evladına geçmek şartı ile ömrünün sonuna kadar kendisine verilmesini istiyordu.

Hüseyin, İngilizlerden onay ve açıkça yardım almadıkça Türkler'e karşı ayaklanmayı düşünmüyordu. Bu şartlar altında İngiliz desteği olmadan yapılacak bir isyan girişimi Osmanlılar tarafından hemen bastırılacaktı. Şerif Hüseyin İngiltere'nin desteğinde önceden planladığı isyanı başlattı. Ancak bu sırada İngiltere, Fransa ile Sykes-Picot Anlaşmasını yapmıştı. Bu anlaşma kurulacak bağımsız Arap Devleti'nin nüfuz alanını da kapsıyordu.

Bundan başka İngiltere Araplara vermeyi vaad ettiği bölgeden Suriye kıyılarını Fransa'ya vermek suretiyle Şerif Hüseyin'e karşı iki yüzlülüğünü göstermiş oluyordu. Oyunlar bununla da bitmeyecekti.

Esasında İngiltere sınırlar ve ana esaslar konusunda Hüseyin'e fazla angaje olmak istemiyordu. Bunun asıl sebebi Fransa ile ilişkileriydi. Fransa'nın Ortadoğu ile geçmişten gelen yakın bir ilgisi vardı. Bu sebepten, Osmanlı Devleti Ortadoğu'dan tasfiye edilirken, İngiltere Ortadoğu'yu Fransa ile paylaşmak zorunluluğu hissediyordu²⁴⁹.

Rusya'nın Londra Büyükelçisi Benkendorf'tan Rusya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Sturmer'e 4 Kasım 1916 tarih ve 659 numaralı telgrafta:

"Hicaz kralının yakında taç giyeceği İngiltere hükümetinin bu münasebetle en samimi tebriklerde bulunmakta olduğu yolunda Şerif'e

²⁴⁹ ARMAOĞLU, *Filistin...*, s. 31

iletilmesi hususu İngiltere'nin Hicaz'da bulunan temsilcesine bildirilmiş bulunmaktadır. Şerif Hüseyin'e ayrıca İngiltere'nin bu yeni durumu resmen tanımak için müttefikleri ile de görüşmekte olduğunu, henüz düşman yenilmemiş olduğundan bu işin dünyaya hemen açıklanmasının erken olacağı, böyle bir davranışın kendisine de, öbür İslam ülkelerine de zarar verebileceğini, bu bakımdan işin biraz geri bırakılması da bildirilmiştir. Mahrem not: Bu iş hakkında dün Edward Grey ile konuştuğum vakit anladığıma göre Şerif Hüseyin'in yeni Arap hükümeti için kral ünvanının hakkında beklenmedik bir ricası, Grey için bir sürpriz olmuş ve kendisini güç duruma sokmuştur²⁵⁰.

İngiliz altınlarının ve çeşitli vaatlerinin tesirine kapılmış bulunan Mekke Şerifi sonunda gene İngilizlerden aldığı silahlarla kendilerini yüzyıllarca korumuş olan Türk devletine isyan etmiştir. Şimdi kendine layık gördüğü krallık ünvanının müttefiklerce de tasdikini istemektedir. Kendisi işin başına geçince oğullarından Abdullah'ı Dışişleri Bakanı yapmış, öbür oğlu Faysal'ı silahlı kuvvetlerinin başına geçirerek Medine'de bulunan Türk birliğinin üzerine saldırtmıştır²⁵¹ İngiltere ister istemez onun krallığını kabul etmiştir.

Şerif Hüseyin, Osmanlı'nın Cihad çağrısına kendisi katılmadığı gibi Vahhabi reisi İbni Suud ve Necd emiri İbni Reşit'ten tüm Arap Yarımadası'nda Osmanlı yönetimine son verilmesi için kendisine yardım edilmesini istedi. Hicaz'ı ele geçirme kararında olan Vahhabi reisi İbni Suud, aslında tam bir Türk düşmanı olmasına rağmen Hüseyin'in kendisine yardım tekliflerini redderek, ilk fırsatta Mekke ve Medine'yi işgale hazırlandı²⁵².

²⁵⁰ ADAMOF, a.g.e.,s. 360, Rus Gizli Belgelerinden Türkiye'nin Paylaşılması, Tercüman 29 Ocak 1992, s. 8, BURAK,a.g.t., s. 122

²⁵¹ ADAMOF, a.g.e., 361-362, Rus Gizli Belgelerinden Türkiye'nin Paylaşılması, Tercüman 29 Ocak 1992, s. 8

²⁵² BURAK,a.g.t., s. 126

Şerif Hüseyin'in isteklerinin tamamını kabul eden ve sürekli para, silah, asker, mühimmat ve siyasi destek sağlayan İngiltere, ayaklanma ile ilgili gelişmeleri de günden güne takip ediyordu. Şerif'in istiklal ilanı bildirisi bile, İngiltere'nin bilgisi altında hazırlanıyordu. Mc Mahon, Ramleh'ten İngiliz Dışişlerine gönderdiği 16 Haziran 1916 tarihli yazı da; "... Burada herhangi bir şey yayınlanmış değildir ve ben; Hicaz'da Türklere karşı Arap ayaklanmasına ilişkin bildiri taslağını, Majestelerinin Hükümetinin ve Hindistan Hükümetinin tasvibi için telgraf çekeceğim. Bunun yayınlanmasında gecikme olması tavsiyeye şayandır. Böylece, düşmanın, ayaklanma haberini daha evvel öğrenmesi engellenecektir..."²⁵³

Mc Mahon, 21 Haziran 1916 tarihli yazısında ise, bildirinin, İngiliz Dışişleri'nin değişiklik yaptığı şekliyle, ertesi gün (22 Haziran 1916 sabahı) yayınlanacağını ve bunun bir kopyasını da Fransız meslektaşına vereceğini duyurdu.

Hazırlığını tamamlayan Şerif Hüseyin, İngiltere'den aldığı talimat gereği nihayet 27 Haziran 1916 tarihinde, Türklere karşı ayaklanma ilanını açıkladı. İngiltere bu dönemde Arapların desteğine oldukça ihtiyacı duyuyorlardı. Çünkü İngiltere bu dönemde Irak ve Çanakkale cephelerinde zor durumdaydı. İngiltere, bir Arap isyanı ile Osmanlı güçlerinin bölünmesini sağlamak istemiştir. Arap isyanının başlamasıyla İngiltere amacına ulaşmıştır. İngiltere, uzun zamandır beklediği ayaklanma patlak verince, hareketi daha da genişletme çabalarına girişti. Ayaklanmanın devam ettirilebilmesi için sürekli olarak Araplardan yardımını esirgememiştir²⁵⁴.

Türkiye'nin yanında, Almanya da Şerif Hüseyin isyanına sert tepki gösterdi. İsyanı durdurmak için Baron Von Stotzingen'in komutasında büyük bir askeri birlik Hicaz'a doğru sevk edildi. Bu birlik Hicaz'da isyanı bastırdıktan sonra, Yemen'e kadar gidecek, Aden limanını işgal edecek ve

²⁵³ KÜRKÇÜOĞLU, ...Arap, s. 114

²⁵⁴ aynı eser,, s. 120-121

İngiltere'nin Hindistan'dan Mısır'a takviye kuvvetleri getirmesini önleyecekti. Fakat bu birlik Yanbo'da Şerif Hüseyin kuvvetlerine mağlup oldu²⁵⁵. Bu mağlubiyet itlaf devletleri için büyük bir kazançtı.

İsyan sonucu, Aşağı Hicaz bölgesini hakimiyetine alan Şerif Hüseyin, kendisini 2 Kasım 1916'da "Arap memleketlerinin Kralı" ilan ediyor, bütün Arapları kendisine biate çağırıyordu. İngiltere ve Fransa, bu olaya sert tepki göstererek "tedbirsiz ve zamansız bir adım" olarak niteliyorlar, 3 Ocak 1917'de Şerif Hüseyin'e verdikleri müşterek bir nota ile onu yalnız "Hicaz Kralı olarak tanıdıklarını bildiriyorlardı"²⁵⁶.

Faysal kuvvetlerinin, Filistin ve Suriye'yi işgal hareketine çalışan İngiliz generali Allenby'nin kuvvetlerine büyük yardımları oldu.²⁵⁷ Kudüs'e giden yolun kapısı, Gazze savaşlarında, Faysal kuvvetleri, Osmanlı ordusunu arkadan vurdular."Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal kumandasında bulunan asi Araplar, çete faaliyetleriyle Türk askeri hatlarının arkalarına sızarak umulmadık noktalarda hücumla geçip düşmanla göğüs göğüse çarpışan Mehmetçigi arkadan vuruyorlardı"²⁵⁸.

İngilizlerin Mısır seferi kuvvetleri başkumandanlığına Fransa'dan Garp cephesinde kendini göstermiş olan muktedir generallerden III. İngiliz Ordusu Kumandanı Edmund Allenby tayin edilmiş ve yeni kumandan 28 Haziran 1917'de Mısır'a gelmişti. Allenby İngilizlerin Kudüs'ü alarak İngiliz maneviyatını güçlendireceğini düşünüyordu. Bu nedenle İngiltere Kudüs'ü aldığı anda Kudüs'e girişine Haçlı seferi süsü verildi. Lloyd George Kudüs'ün işgalinde "General Allenby'nin adı, haçlı seferlerinin sonuncusu ve şerefliisinin galibi olarak her zaman hatırlanacaktır. Yüzyıllar boyunca Avrupa

²⁵⁵ Selahaddin GÜNGÖR, *Kumandanlarımızın Harp Hatıratı*, İstanbul 1937, s. 91-107

²⁵⁶ ANTONIUS, a.g.e., s. 210

²⁵⁷ Faruk YILMAZ, *General Allenby'nin Hatıratı*, Arap İllerinin Elimizden Çıkış Öyküsü, Ankara 2003, s. 102

²⁵⁸ KARASAPAN, a.g.e., C.I., s. 141-142

şövalyelerini yutan bu girişimi, Allenby sona erdirmeye talihini elde etti.” demiştir²⁵⁹.

Şerif Hüseyin kuvvetlerinin yardımı olmasa idi, Lloyd George, Müslüman Türkler ve Araplar adına gerçekten acı olan bu sözü sarf edemezdi. Cemal Paşa’ya göre Araplar yardım etmeseydi, İngilizler, ne Filistin ne de Suriye’ye bir adım bile atamazlar, Mısır’da çakılıp kalırlardı²⁶⁰.

İngiltere, Araplara bir yandan bağımsızlık vaad ederken bir yandan da aynı topraklarda hem Fransa’nın emellerini tatmin etmek, hem de savaşta kendilerine destek veren Siyonistlerin Filistin’de bir Yahudi yurdu kurma isteklerini yerine getirmek bu arada aynı topraklarda Ermenilere de vaadlerde bulunarak desteklerini sağlamak gibi gayet karmaşık bir politikanın yürütülmesine çalışmıştır. Hatta İngiltere, bu politikaları düzenlemek için bir Arap Büro bile kurmuştur. İngiltere, Arap Büro vasıtasıyla Mekke Şerifi’ni Türklerle karşı isyana teşvik etmiş, böylece bu kurum da İngiltere’nin Ortadoğu’da emperyalist emellerine, Osmanlı Devleti’nin parçalanmasına ve Ortadoğu’nun bölünerek Filistin’de karışıklıklar çıkmasına yardım etmiştir²⁶¹.

İngilizler, Arapları aldatarak, onları tamamen kendi emperyalist menfaatleri uğrunda kullanmışlardır. Bu günkü Ortadoğu ülkelerine baktığımızda sınırlarının suni olarak çizildiğini, Osmanlı Devleti döneminde bir bütün şeklinde görülen Arap ülkelerinin adeta ittifak etmemek üzere ittifak ettiklerini görüyoruz. İngilizlerin ileriye dönük planları ve politikaları en bariz şekilde kendisini korumaktadır. Maalesef Araplar bunu anlayamamış İngiltere ve Fransa’nın mandası olmuşlardır.

²⁵⁹ Doğan AVCIOĞLU, Milli Kurtuluş Tarihi, Tekin yay. Ankara 1979, C. I., s. 35

²⁶⁰ Cemal Paşa, a.g.e., s. 185

²⁶¹ BURAK, a.g.t., s. 114-115

2.7.2. Ermeni Meselesi ve İngiltere

İngiltere'nin kendisine bağlı bağımsız devlet kurma ve bunun için de Osmanlı'yı reformlar konusunda sıkıştırma politikası en çok Ermeniler üzerinde yoğunlaşmıştır. Osmanlı Devleti içindeki Katolikleri Fransa'nın ve Ortodoksları Rusya'nın koruma bahanesiyle Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurmaları sonucu İngiltere'de Protestanları koruma politikası başlatmıştır.²⁶² İngiltere'nin desteğiyle Kudüs'te bir Protestan kilisesi açılmıştır. İngiltere, doğu politikası gereği İngiliz himayesine girmiş Protestanlara ihtiyacı vardı. İngiltere, bunun için Ermenileri kullanabileceğini düşünmüştür. Böylece Ermenileri Doğu politikasının önemli bir vasıtası olarak kullanmaya karar vermiştir. İngiltere, tanzimattan itisaren Ermenilerle ilgilenmeye başlamıştır²⁶³.

Ermeniler 14. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti yönetiminde bulunmuşlar ve bunlara karşı daima iyi bir şekilde muamele edilmiştir²⁶⁴.

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda Rusya, Doğu Anadolu'da bazı Türk şehirlerini işgal etmiş, ve buradaki Ermenilere bağımsızlık vaad ederek Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmıştır. Savaş sonunda Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın 16. maddesi ile Ruslar, Osmanlı Devleti'ndeki Ermeniler üzerinde söz hakkı elde etmiştir. Bu durum İngiltere'yi telaşlandırmıştır²⁶⁵.

Rusların Doğu Anadolu'da stratejik değeri olan yerleri ele geçirmesi, İngiliz ticareti için hayati öneme haiz ticaret yollarının Dicle ve Fırat vadisine inmeye çalışan Rusya gibi rakip bir devletin tehdidi altına girmiş olması, Ermenilerle ilgili 16. maddenin Balkanlardaki bölünmeyi Anadolu'da da

²⁶² KARAL, a.g.e., C. 8, s. 128-129

²⁶³ GRAVENHAGE, a.g.m., s. 17-21

²⁶⁴ Ermeni Komitelerinin İhtilal Hareketleri ve Besledikleri Emeller, Haz. İ. Parmaksızoğlu, Ankara 1981, s. 9

²⁶⁵ KARAL, a.g.e., C. 8, s. 129-131

Ruslar lehine gerçekleştiriyor olması İngiltere'nin menfaatlerine ters düşüyordu²⁶⁶.

Ayastefanos Antlaşması'nın bu şekilde Rusya'ya önemli avantajlar sağlaması büyük devletlerin ve özellikle İngiltere'nin tepkisine neden olduğundan Berlin'de yapılan görüşmeler sonucunda tadil edilmiştir. Bu anlaşmanın Ermenilerle ilgili maddesi ise Osmanlı Devleti'nin Ermenilerle meskun bölgelerde reform yapması şeklinde ve büyük devletlerin buna nezaret etmesi şeklinde biraz yumuşatılmıştır²⁶⁷.

Osmanlı Devleti içerisinde bulunduğu zor durumdan dolayı Berlin'de İngiltere'nin desteğini aramıştır. İngiltere ise Osmanlı Devleti'nin bu güç durumundan faydalanarak Kıbrıs'a yerleşmiştir.

Berlin Kongresi sırasında, Amiral Hornby komutasındaki Akdeniz filosu Marmara Denizi'ne girerek Ermeni patriği Nerses'le görüşmüştür. Ermenileri Ruslardan ayırmak için, İngiltere'nin, Hind yollarının güvenliği için olduğu kadar Ermenilerin saadeti için tampon bir Ermeni Devleti'ni kurmaya kesin kararlı olduğu fikri, hem de muhtar bir Ermenistan'ı çağırıştıracak şekilde daima tekrar edilmiş ve bunun için de İngilizler Ermenilere olmayacak vaadlerde bulunmuşlardır²⁶⁸.

İngiltere 1878-1880 yılları arasında Osmanlı Devleti topraklarında önemli gördüğü stratejik nokalara yerleşmekle birlikte bu dönemde en önemli rakibi yine Rusya idi. İngiltere Ortadoğu politikası gereği Osmanlı Devleti'nin Anadolu, Suriye ve Arabistan'daki varlığı ile İngiliz çıkarlarına bir süre daha hizmet edebileceği görüşünde idi. Bu yüzden İngiltere, müstakil bir Ermeni Devleti yerine ıslahat görüşünü çıkarlarına uygun görüyordu. Bu yüzden 4

²⁶⁶ Cevdet KÜÇÜK, *Osmanlı Diplomasisi'nde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı, 1878-1897*, İstanbul 1986, 8-12, s. 5, Yusuf HALAÇOĞLU, *Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)* TTK Ankara 2001, s. 15

²⁶⁷ ARMAOĞLU, *19. Yüzyıl*, s. 568

²⁶⁸ GRAVENHAGE, a.g.m., s. 26

Haziran 1878 tarihli Kıbrıs Anlaşmasına ıslahat hükmünü koydurmuş böylece Osmanlı Devleti üzerinde Ermenileri bahane ederek nüfuzunu artırmıştır. Bu politikasıyla, Rusların Ermeniler üzerinde oynadığı oyunları bozacağını da düşünmektedir²⁶⁹.

1880 yılında İngiltere’de Gladstone’un iktidara gelmesiyle İngiltere’nin Ortadoğu politikası ile birlikte özellikle Ermenilerle ilgili politikaları da değişmiştir. İngiltere, Osmanlı Devleti’ni sürekli olarak azınlıkları ilgilendiren reformlar bahane ederek sıkıştırmaya başlamıştır²⁷⁰. İngiltere artık Rusları Boğazlardan ve Hindistan’a giden yollardan uzak tutmak için Osmanlı Devleti’nin korumak yerine bu devlet içindeki küçük Hristiyan unsurları özellikle Ermenileri kendi tarafına çekmek ve bağımsızlıklarını İngiltere’nin desteği ile elde etmelerini sağlama amacı güdüyordu²⁷¹. İngiltere böylece Rusların önünü kendisine bağlı tampon devletler oluşturarak kapamak istemiştir. İngiltere’nin Uzakdoğu ile ticari ilişkileri Ortadoğu’da daima kuvvetli bulunmasına bağlıydı²⁷². Bunun için Gladstone Kıbrıs gibi stratejik noktanın yanına bir de Mısır’ı eklemiştir.

İngiltere, Ermenilerin sempatisini kazanarak Rusların önüne bir set çekmek amacıyla sürekli olarak reform meselesini ortaya atmıştır. Ermeniler Berlin’de uğradıkları düş kırıklığının ve İngiltere’ye olan güvenlerinin bir sonucu olarak şiddet yoluna başvurmuşlardır²⁷³. Böylece Ermeni sorunu dış devletlerin müdahaleleri sonucu başlamış, ilk ciddi olaylar 1890 yılında başlamıştır. Bundan sonra Ermenilerin saldırı hareketlerinin her defasında Osmanlı Devleti tarafından bastırılması dış basında özellikle İngiltere’de Ermeniler katlediliyor şeklinde lanse edilmiştir²⁷⁴. Osmanlı Devleti’nde 23 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet’in ilan edilmesiyle ülkede bir süre huzur

²⁶⁹ KÜÇÜK, a.g.e.,s. 17-18

²⁷⁰ KÜRKCÜOĞLU, ... *İngiliz*, s. 28, Kamuran GÜRÜN, *Ermeni Dosyası*, TTK, Ankara 1983, s. 75, Gürbüz EVREN, *Ermeni Sorunundaki Çıkar Odakları*, s. Ankara 2002 , s. 82-83

²⁷¹ KÜÇÜK, a.g.e.,s. 59, GÜRÜN, a.g.e.,s. 79

²⁷² KÜÇÜK, a.g.e.,s. 63

²⁷³ ARMAOĞLU, *19. Yüzyıl*, s. 569

²⁷⁴ HALAÇOĞLU, a.g.e., s. 19

hakim oldu. Ancak bu sırada milletlerarası dengelerin değişmesi ve Ermenilerin bunlardan yararlanmak istemeleri yüzünden bu uzun sürmemiştir. İngiltere 1897'den beri Rusya'ya, Osmanlı Devleti'nin taksimi çağrısında bulunmuş, hatta Boğazları kendilerine verebileceğini bildirmiştir. Diğer taraftan Uzakdoğu'daki problemlerini çözen ve 1907'de İran'ı aralarında nüfuz bölgelerine ayırmak suretiyle, Ortadoğu'da birbirlerinin çıkarlarını tanıyan iki devlet, Ermeni İslahatı adı altında Osmanlı Devleti'ne yapılan müdahalelerde artık birlikte hareket etme kararı almıştır. Bundan istifade eden Ermeniler, batılı büyük devletlerin de desteğiyle yurt içinde ve dışında pek çok cemiyet kurarak teröre başlamışlardı²⁷⁵. 1909 yılında Ermeniler Adana'da Müslümanları katliama başladılar²⁷⁶. Olay yine Avrupa kamuoyunda Ermeniler katlediliyor şeklinde lanse edilmiştir.

1909 Adana olayları, Ermeni ıslahatı konusunu tekrar gündeme getirmiştir. Bundan sonra ciddi boyutlara ulaşmasa bile devam eden Ermeni meselesini bir çözüme ulaştırmak için Osmanlı Hükümeti yerel yönetimlerin yetkilerini artıran düzenlemeler yapmış ve 24 Nisan 1913'te İngiltere'den Doğu Anadolu'da görevlendirilmek üzere subay ve müfettişler istemiştir²⁷⁷. Ancak Rusya karşı çıkmıştır. İngiltere, Ermeni ıslahatı konusunda Fransa eve Rusya ile anlaşmıştır²⁷⁸. Anlaşma, Rusya'nın istediği şekilde sonuçlanmış ancak Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla Babıali müfettişlerin görevine son vermiştir²⁷⁹.

Berlin Kongresi'nden sonra hızlanan ve bazen İngiltere'nin bazen de Rusya'nın inisiyatifinde devam eden "İslahat Meselesi", Birinci Dünya Savaşı arefesinde İttihat ve Terakki Hükümeti Sadrazam ve Hariciye Nazırı Sait Halim Paşa ve Batılı devletleri temsilen Rus İşgüdarı Konstantin Gulkeviç arasında imzalanan anlaşmayla son şeklini almıştı. Buna göre olağanüstü

²⁷⁵ aynı eser, s. 24

²⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz, Mehmet ASAF, 1909 Ermeni Olayları ve Anıları, yay. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1982, s. 11

²⁷⁷ HALAÇOĞLU, a.g.e., s. 24

²⁷⁸ ULUBELEN, a.g.e., s. 172

²⁷⁹ UÇAROL, Siyasi Tarih..., s. 443

yetkilerle donatılmış iki Avrupalı Genel Müfettişten biri Erzurum, Trabzon ve Sivas bölgelerinde, diğeri de Van, Bitlis, Harput ve Diyarbakır vilayetlerinde görev yapacaktı. Anlaşma 8 Şubat 1914'te imzalanmış ve birinci bölge için atanacak Hollandalı Westenek ve ikinci bölge için atanacak Norveçli Binbaşı Hoff'la da 25 Mayıs'ta kontrat yapılmıştı. Ancak, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verip Osmanlı Devleti'nin 3 Ağustos 1914'te seferberlik ilan etmesi ve sonra savaşa girmesi üzerine, Osmanlı Hükümeti 31 Aralık'ta ilan ettiği bir irade ile bu işe resmen son vermiştir²⁸⁰.

1915 yılının sonlarına doğru, savaşta , İngiltere, Fransa ve Rusya zor durumda kalmışlardı. Özellikle İngiltere ve Fransa, Gelibolu'da büyük bir Türk direnişiyle karşılaştılar. İskenderun bölgesinde yeni bir savaş cephesi açarak kendilerine yakın olan Ermeniler de olmak üzere, yerel Hristiyan azınlıkları kullanmayı tasarlamaya başladılar. Bu yoğun çalışmalarda İngiliz İstihbarat Servisi'nin ve Ermeni propagandacılarının rolü büyük olmuştur. Osmanlı Devleti'ni askeri güçle yenmeyi başaramayan İngiltere, Devleti içten yıkmak için Osmanlı'daki Hristiyan azınlıklara para yardımı yaparak isyana teşvik etmiştir²⁸¹.

Savaş boyunca, İngiliz savaş propagandası Dışişleri Bakanlığı'nın kontrolündeydi. Bakanlık 1914 yılında Wellington House'da Savaş Propaganda Ofisi'ni kurmuş ve başkanlığına Lordlar Kamarası'ndan C. F. Maternann'ı getirdi. Resmi yapısı ne olursa olsun, İngiliz propagandası Wellington House ismi altında bilinmeye devam etti. Bu kurum, İngiliz hükümeti çalışanlarının ve akademisyenlerinin en parlak beyinlerini bünyesinde topladı. Bunlardan birisi de tarihçi Toynbee idi²⁸².

²⁸⁰ BURAK,a.g.t., s. 88

²⁸¹ R. Salahi SONYEL, "Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-Ermeni İlişkileri ve İngiliz Propagandası", *Belleten*, C. L VIII, Ağustos 1994, s. 377-378

²⁸² Justin McCARTHY, "I.Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası ve Bryce Raporu", *Osmanlı*, Yeni Türkiye yay., Ankara 1999,C. II, s. 133

İngiliz propagandasının ana hedefinin Almanlar olmasına rağmen, Türkleri karalamak için yoğun çaba sarf edildi. Bu durumun İngiltere'nin savaştaki düşmanlarına karşı yürütülen topyekün hareketin bir özelliği olmasına rağmen, Türkleri hedef göstermenin bazı özel nedenleri vardı. İngilizler, müttefikleri Fransa ve Rusya ile Ortadoğu'nun savaş sonrasında kendi aralarında paylaşılması için anlaşmışlardı. Bu arada dünyayı Osmanlı yönetiminin bir felaket olduğuna ve Türklerin egemenliklerindeki topraklarda zalim birer tiran olarak hüküm sürdüklerine inandırmak, bu topraklarda Avrupa kolonileşmesini daha da kolaylaştıracaktı. Bu şekilde İngiltere, özellikle Lloyd George'un etkisiyle, Türkiye'ye karşı bir karalama kampanyası başlattı. İngiltere'nin savaş propagandası için Ermeniler biçilmiş kaftandı. Azınlık haklarının savunuculuğunun yanı sıra, Babı Ali'nin 1915'te aldığı Ermenilere yer değiştirme kararı, İngiltere için suistimale uygun bir koz olarak beliriyordu. Ermeni dosyasını hemen açan Wellington House, Ermeni taraftarlarının ikinci hatta üçüncü elden toplanan doğruluğu kontrol edilmemiş bilgilerle²⁸³ savaş propagandasını başlatmıştır.

Genel olarak bu karalama kampanyasında Türklerin geri kalmışlığından ve egemenlikleri altındaki Ortadoğu'yu tek başlarına mahvettiklerinden bahsedilmiştir. Ermenilerle ilgili kampanya ile özellikle Toynbee ilgilenmiştir.

İngilizlerin Türklere karşı yürüttüğü kampanyaya ait belgelerin çoğu bulunamamakla birlikte az sayıda bulunabilen belgeler arasında Bryce Raporu İngiliz Hükümeti olan bağlantının gizlenmemiş olması açısından önemlidir. Bryce'ın Türklere bakış açısı ılımlı değildir. Ona göre Türk Hükümeti son binbeşyüz yıldır insanlığa bu derece etkisi bulunanların en kötüsüdür. Türkler hakkındaki görüşlerini ele alırsak, Viscount Bryce'in kaleme aldığı "The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire"²⁸⁴adlı kitap bize o kadar da garip gelmeyecektir. Bu kitabın giriş kısmında Arnold

²⁸³ M. Kemal ÖKE, *Ermeni Meselesi, 1914-1923*, İstanbul 1986, s. 117

²⁸⁴ McCARTHY ,a.g.m., s. 133

Toynbee'nin işbirliğini sağlama şansına sahip olduğunu, kendi coğrafi gözlemlerini ekleyerek anlaşılır kıldığı kaynakları topladı, bir araya getirdi ve düzene soktu denilmektedir. Kitap kişisel bir girişim gibi görünüyordu ancak, gerçekte, İngiliz hükümetinin propaganda çalışmalarının bir parçasıydı ²⁸⁵.

Ermenilerin maruz kaldığı vahşet üzerine yazılan kitap, Bryce'ın tarihçiler tarafından bugün şüpheyle karşılanan "Belçika'da Alman Vahşeti" konulu raporun devamı niteliğindedir. Bryce'ın her iki raporunda da kaynak olarak ifadelerine başvuru olanların çok azının ismi verilmişti ve kanıtlar daha çok anonim ifadeler üzerine kurulmuştu. Bryce'ın Alman raporu yalanlandığı ve sonradan kınandığı halde Türklerle ilgili raporu bugün hala kabul görmektedir. Toynbee'nin ilave kitaplarıyla birlikte her Bryce raporu, iyi planlanmış İngiliz propagandasının bir parçasıydı. İngilizler düşmanlarını karalamakta ve savaşın gidişatını değiştirmekte oldukça başarılıydılar. Ermeni komiteleri ve gönüllüleri, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla bağımsız bir Ermenistan kurmak için harekete geçtiler. İtilaf devletleri, hem içerideki hem dışarıdaki Ermenileri silahlandırıp bağımsızlık vaad ederek Osmanlı Devleti'ni kısa sürede saf dışı etmek üzere faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardı. Osmanlı Devleti ise savaş sebebiyle son verdiği ıslahat baskılarına karşılık, Ermenilerin cephede ve cephe gerisinde başlattıkları terör hareketlerini etkisiz kılmak, hem Türk, hem de Ermeni tebasını bunlardan korumak amacıyla başka bölgelere nakletmek ve bir çok cephede İtilaf Devletleri'yle savaşmak durumunda kalmıştır ²⁸⁶.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Ermeniler, 1914 Haziran'ında Erzurum'da yapılan kongresinde Taşnakyaşun, İttihat ve Terakki Hükümeti'nin Hristiyan unsurlara ve özellikle Ermenilere karşı eskiden beri takip ettiği iktisadi, sosyal ve idari politika ve ıslahat uygulama konusundaki tutumunu bahane ederek İttihat ve Terakki'ye karşı muhalefet etmeye ve ona

²⁸⁵ a.g.m., s.137

²⁸⁶ BURAK, a.g.t., s. 89

karşı mücadele etmeye karar vermiştir²⁸⁷. Bu karar bütün Ermeni gönüllüleri ve çeteleri tarafından uygulanmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askeri durumu hakkında casusluk yapmışlar ve Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle Ermeni komiteleri ve kiliseleri bağımsız Ermenistan kurulması için harekete geçmişler, Rusya'nın ve İtilaf devletlerinin emrine girmeye başlamışlardır²⁸⁸.

Osmanlı Devleti tehcir kararı almadan birkaç ay önce İtilaf devletleri donanmaları Çanakkale'de harekate başlamışlar ve Rusya gibi Fransa ve İngiltere de "küçük müttefikleri" Ermenileri harekete geçirmişlerdir. Bu husus Ermeni Kongresi ikinci başkanı Tchalkouchlan'ın 24 Mayıs 1916 tarihli ve Times'in Rusça kısmında 28 Temmuz'da yayınlanan konuşmasında şöyle ifade etmiştir:

"Üstümüze müthiş bir felaket yıkılıyor. Bu da İtilaf Devletleri'ne dostluk göstermemizden, Ermeni milletinin aldığı durumdan ileri geliyor. Fransızlar, parlak ve sevimli bir dille, bizim için "küçük müttefiklerimiz" diyorlar. Olabilir ki, cihan savaşına az hizmet etmişizdir. Fakat "büyük müttefik" vaziyetindeyiz..."²⁸⁹.

Savaş öncesinde Rusya'nın, İngiltere'nin ve Fransa'nın Ermeni komiteleriyle, kilise okulları ve çetelerin yürüttükleri propaganda, teşkilatlanma ve silahlanma faaliyetleri, savaş başlar başlamaz hemen uygulanılmaya konulmuştur. Osmanlı Devleti seferberlik ilan eder etmez Ermeniler, hem Osmanlı toprakları içinde, hem de dışında harekete geçmişler ve çeteler halinde yüz binlerce Müslümanı sistemli olarak katletmişler, köyleri kasabaları yakmışlar, yıkmışlar, orduyu arkadan vurmuşlardır. Faaliyetlerine katılmayan Ermenileri ve Türk unsurları da

²⁸⁷ Esat URAS, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul 1976, s. 581-582

²⁸⁸ URAS, a.g.e., s. 596-597, Azmi SÜSLÜ, Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı, Ankara 1990, s. 39-41

²⁸⁹ URAS, a.g.e., s. 592

öldürmekten çekinmemişlerdir. Zeytun , Kayseri,Bitlis, Sivas, Trabzon, Ankara, Adana, Urfa, İzmit, Bursa'da vahşetler yaratmışlardır.²⁹⁰

Zeytun'daki Hınçak Komitesi liderlerinden Çakıroğlu Panos'un evinde yapılan toplantıda "İngilizlerin İskenderun'a çıkacakları için Adana, Maraş işgal oluncaya kadar isyanlarla seferberliğe mani olunması, İngilizlerin hareketinin desteklenmesi, jandarmaların silah ve cephanelerinin ele geçirilmesi, kaymakam ve diğer Hükümet memurlarının ve ailelerinin öldürülmesi, telgraf tellerinin kesilmesi" tavsiye edilmiştir.²⁹¹

Elazığ vilayetindeki Ermeni çeteleri ve bilhassa Kafkasya'dan gelen gönüllülerle vilayette ve çevresinde sabotajlar yapmış, insanları katletmiş ve Ruslar, İngilizler ve Fransızlar adına casusluk yapmışlardır. Bunlardan bazıları; Merkez İngiliz Konsolosluğu'nda tercüman olarak görev yapan Osmanlı tebasından bir Ermeni, 11. Kolordu hakkında topladığı bilgileri Konsolos'a teslim etmiş, ancak raporlar Sefaret'e gönderilirken ele geçirilmiştir. Bununla birlikte, Konsolosluğun da yardımlarıyla bir casus Beyrut üzerinden Kıbrıs'a kaçmaya muvaffak olmuştur²⁹².

Bir taraftan Ruslar doğudan, İngiliz ve Fransızlar batıdan, Çanakkale'den ve güneyden Osmanlı Devleti'ne saldırırken, Anadolu'nun doğusu, batısı ve güneyinde harekete geçen Ermeniler, Osmanlı halkına, askerine karşı İngiltere'nin teşvikiyle isyana kalkışmış, birçok şehir, kasaba ve köyü harabeye çevirmiştir²⁹³.

İlk isyanlar 1914'te Zeytun'da çıktı. Komiteciler halka, İngilizlerin İskenderun'a çıkacaklarını, Adana ve Maraş alınıncaya kadar seferberliği

²⁹⁰ BURAK, a.g.t., s. 92

²⁹¹ SÜSLÜ, a.g.e., s. 71

²⁹² aynı eser, s. 83

²⁹³ aynı eser, s. 94

uğraştırarak İngilizlerin hareketlerine destek sağlanmasını tavsiye etmişlerdir.²⁹⁴

Osmanlı Devleti'nin ölüm kalım savaşı verdiği bu sırada Ermeniler, gerek cephede gerek cephe gerisinde düşmanların işine yarayacak faaliyetlerini bütün ülke sathına yaymışlardı. Hatta Ermenilerin topyekün bir isyana hazırlandıkları seziliyordu. Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilanından dokuz ay boyunca iyi niyetle ve küçük tedbirlerle işi çözmeye çalıştı. Ancak olayları çözemeyince köklü tedbirler alma yoluna gitti. Ermeni komite merkezlerinin kapatılması ve evraklarının el konulması ve elebaşlarının tutuklanması gibi. Komite ve teşkilatları için bir yıkım olan bu tutuklamadan dolayı Ermeniler, genelgenin çıkarıldığı tarihi, her yıl katliam günü olarak kabul ederler²⁹⁵.

Ermeniler konusunda Dahiliye Nezareti'nin tedbir aldığı bu sırada Rusya, Fransa ve İngiltere Hükümetleri 24 Mayıs 1915'te bir bildiri yayınladılar. Burada bir aydan beri "Ermenistan" diye adlandırdıkları Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Ermenilerin öldürüldüklerini ileri sürdüler. Buna karşılık kışkırttıkları ve destekledikleri Ermenilerin Türklere karşı işledikleri cinayetleri görmezlikten gelerek olaylardan Osmanlı Hükümeti'nin sorumlu tutulacağını bildirdiler²⁹⁶.

Artık isyancıların ıslah olmayacağını düşmanla açıktan işbirliği yaptığını ve Müslümanların büyük kayıplar verdiğini gördükten sonra, cephede bulunan bir çok tebasıyla birlikte Ermenileri cephe gerisine sevk ve iskan etmiştir. 1915 Mayıs'ından 1916 Ekim'ine kadar yaklaşık 1.5 yıl devam eden göç ve iskan olayında göçmenlerin can ve mal güvenlikleri ile ilgili 14 Mayıs 1331 (27 Mayıs 1915)'te Tehcir Kanunu, talimatnameler ve Kararnameler çıkartarak ve bunlara bağlı olarak mahallinde aldığı tedbirlerle

²⁹⁴ URAS,a.g.e., s. 607

²⁹⁵ HALAÇOĞLU,a.g.e.,s. 65

²⁹⁶ URAS,a.g.e., s. 610

o günün şartları ve savaş haline rağmen Osmanlı Devleti bu işi büyük bir titizlikle yürütmüştür. Ancak, bu sevkiyat sırasında ve ülkedeki savaş koşulları yüzünden, uzun yolculuk, gıdasızlık, kimi yerel aşiretlerin daha önce yakınlarını öldüren Ermenilere öç almak amacıyla konvoylara yaptıkları saldırı, ve en önemlisi İngilizlerin tahriki ve yoğun propagandası ile bizzat Ermeni militanlarının çıkardığı isyan, sabotaj ve baskın olayları sırasında ölen yaklaşık 400 bin Ermeni'yi İngilizler dünya kamuoyunun dikkatini çekmek için yoğun bir çaba saffettiler²⁹⁷.

Tehcirin yapıldığı bölgelerde bulunan yabancı gözlemciler, harp sırasında olmasına rağmen Osmanlı Hükümetinin bu işi büyük bir titizlikle ve iyi bir şekilde yürüttüğünü yazmışlardır. Buna karşılık içlerinde Rusya, İngiltere ve Amerika devletlerinin de bulunduğu ülkeler ile çoğu Batı basını, olayları olduğundan farklı bir biçimde yansıtmıştır. Özellikle yukarıda anlattığımız İngiliz propagandası gereği tehcir kasıtlı olarak Ermeni katliamı olarak kamuoyuna sunulmuştur. Ermenilerin katledildikleri iddiasının Avrupa'da yayılmasında İstanbul'daki Amerika sefiri Morgenthau'nun yanı sıra büyük çapta bilgileri yine Morgenthau'dan alan Lord James Bryce ve Alman Protestan papazı Johannes Lepsius'tur. Ayrıca Wellington House üyesi Arnold Toynbee de Morgenthau'nun sağladığı bilgilerden en çok yaralanan kişi olmuştur. Bu şahısların eserleri, bundan sonraki Ermeni soykırım iddialarıyla kaleme alınan eserlere de kaynak teşkil etmiştir. Ayrıca İran'da bulunan İngiliz konsoloslarından muhtemeldir ki Propaganda bürosunun yönlendirmesiyle hazırlanan raporlarında yer alan 1.000.000 Ermenin öldürüldüğü gibi iddialar, İngiliz parlamentosunda tartışılmış ve Türk Hükümeti'nin protesto edilmesi kararı alınmıştır. Osmanlı Devleti ise bunu yalanlamış ve Osmanlı ülkesinde yaşayan Ermeni nüfusunun hiçbir zaman bir milyona ulaşmadığı, savaş döneminde ise Ermenilerin çoğunun göçler dolayısıyla azaldığı belirtilmiştir²⁹⁸.

²⁹⁷ BURAK,a.g.t., s. 93

²⁹⁸ HALAÇOĞLU,a.g.e., s. 70-72

O tarihten bugüne tehcir konusunda birçok şey yazıldı. Başlangıçta üç yüz binden üç milyona kadar varılan rakamlarla ifade edilen Ermeni katliamı hikayeleri Bryce, Toynbee gibi kişilerin eserlerine dayandırılmıştır. Halbuki Osmanlı Hükümeti Ermenilerin katliamı ile ilgili bir imada dahi bulunmamıştır.

Türkiye'yi Ermeni katliamı konusunda itham eden devletlerden biri olan İngiltere, tüm dünyada Ermenilerin savunuculuğunu yaptıkları bir devirde, Sudan'ı işgal ettiği zaman ülkede sükunu sağlamak için eli silah tutan herkesi öldürmüştü. Fransız arşivleri de Transvaal'de, yerli halktan onbinlerce kadın ve çocuğun toplama kamplarında açlıktan ölüme terk edilişlerinin resimleriyle dolu bulunmaktadır²⁹⁹.

Ermeniler başta Rus savaş gücünü takviye etmek için faaliyete geçmeişlerdi. Ancak Rusların 1917'de savaştan çekilmeleriyle Ermeni lejyonu İngiltere için daha da önem kazanacaktır. Osmanlıların Kafkasya yolu ile Orta Asya'ya doğru genişlemeleri mümkün görüldüğü gibi, Rus imparatorluğunu oluşturan Türk devletlerinde ayaklanma hareketleri belirmişti. Bu gelişmeler, Turancılığın gerçekleşmesine doğru gidebilirdi. Türklerin uyanışı İngiliz sömürgelerine de bulaşabilir ve İngiltere buradaki isyanlarla uğraşmak zorunda kalabilirdi. İngiltere Türklerin ilerlemesini durdurabilmek için Ermenilerden medet umdu. Rusların savaştan çekilmesiyle Ermeni hareketinin baş teşvikçisi oldu. İngiliz savaş kabinesi Ermeni askerlerin Kafkas cephesine sürülmesi için Rusya'ya müracaat ettiği gibi, Amerikan Hükümetine de bu ülkedeki gönüllülerinin aynı yöreye aktarılmasında aracılığını rica ediyordu. Kendisi de Kafkasya'daki Ermeni gönüllü alaylarını yeniden teçhiz ederek, Türk birliklerine karşı savaştırıyordu. Bütün bunlara rağmen, İngiltere'nin Ermenilere somut bazı vaadler vermekten çekindiğini görüyoruz³⁰⁰.

²⁹⁹ GÜRÜN, a.g.e., s. 209

³⁰⁰ M. Kemal ÖKE, Ermeni..., s. 109

Her ne kadar Rusya, İngiltere ve Fransa sürekli Ermeniler ıslahat talep etseler de ve bağımsız Ermenistan vaatlerinde bulunsa da savaş döneminde Ermenilere vaad ettikleri bölgeler bu üç devlet tarafından paylaşılmıştır.

2.7.3. Filistin Meselesi, İngiltere ve Siyonizm

1516'da I. Selim'in fethiyle Suriye ve Lübnan'ın büyük bir kısmını da içine alacak şekilde Filistin toprakları Osmanlı hakimiyetine girmiş ve I. Dünya Savaşı sonlarına kadar bu böyle devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı dönemde bölge, Avrupalı güçlerin çıkar mücadelelerine sahne olmuştur. Üç büyük dinin merkezi olması sebebiyle Filistin'in önemi büyüktü. 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması ile sona eren Kırım Savaşı ile alevlenen Şark Meselesi sonrasında her büyük güç kendi dini ve mezhebindeki azınlıkları himayeleri altına almaları yarışına girmeleri sebebiyle bölge Batılıların yoğun misyonerlik faaliyetlerine sahne olmuştur. İngiltere, Rusya, Almanya, İtalya ve Fransa bu bölgede kiliseler, dini okullar ve misyoner cemiyetleri kurmuşlardır. Dini sebeplerin yanında Filistin Ortadoğu alt sisteminin bir parçası olarak da dünya siyasetinde önemli bir yer tutuyordu. Özellikle İngiltere için Filistin Hind sömürmesine ulaşım yollarının üzerinde önemli bir stratejik konuma sahipti³⁰¹.

İngiltere, 16. yy dan itibaren, özellikle Suriye ve Mezopotamya üzerinden Hind ticaretine karadan bir yol sağlamak düşüncesiyle, Yakındoğu'ya ilgisi artmış, Napolyon'un Mısır ve Filistin seferlerinin bu yolu tehlikeye düşürmesi üzerine, Doğu yolunu açık tutmak için daha önce de bahsettiğimiz şekilde Osmanlı'nın bütünlüğünü koruma politikası uzun süre İngiliz dış siyasetinin temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda yine Mısır'daki Mehmet Ali Paşa'nın Merkeze karşı ayaklanarak Suriye ve Filistin'e ilerlemesi üzerine İngiltere çıkarları doğrultusunda tavrını Osmanlı'dan yana koymuştur.

³⁰¹ M. Lütfullah KARAMAN, Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu, İstanbul 1991, s. 14-16

İngiltere'nin Filistin'e olan ilgisinin diğer bir boyutu ise Filistin'de İngilizlerin varlık gösterişiyle birlikte Yahudilerle ilişkilerinin ilerlemesidir. Özellikle Kudüs'te yoğunlaşan faaliyetlere bakıldığında İngilizlerin Yahudileri himaye edişi meselesinin Kudüs'teki İngiliz konsolosluğunun başta gelen ilgi alanı olduğu görülür³⁰².

19. asrın başlarında emperyalist emelleri doğrultusunda Filistin'de Yahudilerle ilgili planları yapan ilk devlet Fransa olmuştur. Bunun arkasından Filistin'de bir Yahudi devleti kurma fikrinin en revaçta olduğu ülke İngiltere olmuştur. Bunun önderliğini ilkin, bir İngiliz vatandaşı Yahudi Moses Montefiore yapıyordu. Siyonizm'in tarihinde ilk defa, İngiltere'nin himayesinde Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması fikrini M. Montefiore ortaya atmıştı³⁰³.

Suriye ve Filistin'in M. Ali Paşa'nın işgalinde bulunduğu sıralarda, fırsattan istifade peşine düşen büyük devletler, burada bazı imtiyazlar elde etmişlerdi. Amerikan ve İngiliz misyonerleri, ilk posta, okul, ve hastaneleri açtılar. Bunları Rus ve Alman müesseselerinin açılması takip etmiştir.

Başlayan dini rekabet 19. yy ortalarında milli rekabet halini aldı. Yine bu sıralarda Kudüs'te ilk İngiliz konsolosluğu açıldı. Bunu diğer devletlerin konsolosluklarının açılması takip etti. Bu konsolosluklar kapitülasyon anlaşmalarına istinaden faaliyet göstermekte ve korumaları altındakilerin haklarını savunmaktaydılar³⁰⁴.

İngiliz politikacıları da 1840'lı yıllardan itibaren Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması projesini ele almaya başlamışlardır. En üst düzeyde bu politikacıların başında İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Palmerston gelmektedir. Palmerston'un 1838'de Kudüs'te göreve başlayan ilk İngiliz konsolosuna 31

³⁰² aynı eser, s. 17

³⁰³ Süleyman KOCABAŞ, "Vaat Edilmiş Toprak" Filistin İçin Mücadele ve Siyonizm, İstanbul 1987, s. 128

³⁰⁴ SOY, a.g.t., s. 229

Ocak 1839'da verdiği ilk direktif Filistin'deki Yahudilerin halihazır durumları ile ilgili bir rapor istemek ve onları himaye etmek olmuştur³⁰⁵.

Almanya'nın II. Wilhelm'in tahta çıkmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nde siyasi ve ticari etkinliğini artırmasıyla, Anadolu'da Bağdat Demiryolu hattı boyunca ve Filistin'de Alman kolonileri kurmayı hedeflediği söylentileri yayılmaya başladı. Bu söylentilerin, her ne kadar Anadolu için gerçekleşmemiş olsa da Filistin'de resmi veya gayri resmi yollarla hayata geçirildiği görölmektedir. Bağdat Demiryolu imtiyazının Almanlara verilmesiyle, özellikle İngiltere'de demiryolu hattı boyunca Alman kolonilerinin oluşturulacağını ve bu konuda Almanlarla Osmanlı Devleti arasında gizli bir anlaşmanın yapıldığı iddialarının yaygınlaşmıştır. Ancak bunun doğru olmadığı ortaya çıkmıştır³⁰⁶. İngiltere Bağdat Demiryolu hattının bölgeye yakın olmasından dolayı Filistin'de Alman nüfuzunun artmasından endişe etmiştir.

Ancak 19 yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında batılı devletlerin yoğun çalışmaları sonucu hem Hristiyan hem de Yahudi kolonizasyonu Filistin topraklarında büyük oranda gerçekleşmiştir.

Filistin'e Yahudi göçü Siyonizm çerçevesinde olmuştur. Siyonizm'in kurucusu sayılan Theodor Herzl'in II. Abdülhamit'e başvurarak Yahudilerin Osmanlı Devleti'ne göç talebinden bahsetmesi ve bunun karşılığında Ermeniler aleyhine Avrupa'da propaganda yapma ve Osmanlı borçlarının Yahudi işadamları tarafından devralınması teklifinde bulunmuştur. Ancak II. Abdülhamit bu teklifi reddettiği gibi Herzl'i kovmaktan beter etmiştir. II. Abdülhamit Filistin'e Yahudi göçünü engellemek için Filistin'de yabancı uyruklu Yahudilerin bir aydan fazla kalmasını, Osmanlı tebası Yahudilerin ise üç aydan fazla kalmasını yasaklamıştır³⁰⁷.

³⁰⁵ KOCABAŞ, ...Filistin, s. 128.

³⁰⁶ SOY, a.g.t., s.228

³⁰⁷ ÖKE, ...Siyonist, s.85-86

II.Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte gelen hürriyetçi, özgürlükçü söylemler artış göstermişti. Jön Türklerin yönetimi ele geçirmesi Siyonistler için yeni bir umut olmuştu. Filistin'de Yahudiler için konulan yasaklar kaldırıldı. Ancak Siyonistlerin İttihatçılarla bu iyi ilişkileri fazla uzun sürmedi. II. Abdülhamit döneminde konulan kısıtlama ve yasaklar yeniden hatta eskisine oranla daha sıkı bir şekilde yeniden yürürlüğe konuldu. İttihatçıların Yahudilerin göçlerine dair yasakları Yahudileri hayal kırıklığına uğratmıştı. Ve önde gelen Yahudilerin Osmanlı Hükümeti'yle görüşmeleri sonucunda bazı koşullar altında ülkeye Yahudi göçüne izin aldılar. Buna göre, Yahudi göçü Filistin'de yoğunlaşmayacak ve göç edenler Osmanlı uyruğuna geçecekti. İttihatçılar bu koşullara uyulduğu takdirde Musevi göçünün birçok yararları olacağına inanıyorlardı. İttihatçılar Yahudi göçünü daha çok Mezopotamya çevresine yönlendirmeye çalışmışlardır. Bu ise İngilizleri tedirgin etmiştir³⁰⁸.

İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lowther 1910'daki Osmanlı Devleti ile ilgili yıllık raporunda yeni rejimin Hristiyanlar arasında yarattığı hayal kırıklığını belirttiikten sonra, İttihatçıların gün geçtikçe masonların etkisi altına girdiğini söylemiştir³⁰⁹. Hükümetteki Yahudi dönmesi Maliye Nazırı Cavid Bey'in, Dahiliye Nazırı Talat Bey'in ve birçok askeri mahkeme üyesinin mason olduğunu belirtmiştir.

İngilizlerin Ortadoğu'da hakimiyetini kurma uğrunda kullanma için Yahudilere olan ilgisi Almanların 1900'lerde Türkiye üzerinde nüfuzunun artmasına sebep olmuştur. Bu nüfuza karşı İngiltere de Ortadoğu'da dayanaklar aramaya başladı. Zira Osmanlı Devleti'nin yıkılışında Filistin'de kurulacak bir Yahudi devleti Londra hükümetinin Ortadoğu ve dolayısıyla Hindistan'daki çıkarları açısından oldukça yararlı olabilirdi. En azından Hindistan'a ulaşım yolları dost bir yönetimin idaresinde güvence altına

³⁰⁸ aynı eser, s. 114

³⁰⁹ WINSTONE, a.g.e., s. 21

alınırdı. Ancak İngilizlerin ve Siyonistlerin emellerini gerçekleştirmek için işbirliği yapmaları Birinci Dünya Savaşı'na kadar aktif duruma geçmemiştir.

İngiltere, Almanların Ortadoğu'daki güçlerini artırmak için Musevileri kendi amaçları doğrultusunda kullunadığına inanıyordu.

Almanların bir yandan Türkiye'deki Musevi kolonizasyonuna ön ayak olmaları öte yandan da Siyonistlere yakınlaşmak istemeleri, İngilizlerin Siyonistleri Berlin'in Ortadoğu'ya sızmak için kullandığı ajanlar olarak görmelerine neden olmuştu³¹⁰.

Almanların Filistin'de gerek Alman Hristiyanları ve gerekse Alman Yahudileri vasıtasıyla yerleşim alanları oluşturulması üzerine, İngiliz vatandaşı olan Yahudiler de bölgeye yerleşmeye ve koloniler kurmaya başlamışlardır³¹¹. İngiltere'nin Kudüs konsolosu Satow, Sir Lowther'e yazdığı bir mektupta, 1908 yılında çoğunluğunu İngiliz Yahudilerinin oluşturduğu bir topluluk tarafından Yafa'da kurulan Anglo-Palestine Development Company'nin Mısır toprağı olan Refah'ta bir tarım kolonisi kurmak amacıyla bölgedeki konsolosluk memuru Knesevich ile irtibata geçtiğini bildirmiştir. Knesevich, bunların çoğunluğunun İngiliz vatandaşı olması sebebiyle İngiliz çıkarlarına hizmet edeceklerine inandığını ifade etmiştir. Ayrıca bunların ileride bir İngiliz kolonisi oluşturacaklarına inandığını belirtmiştir³¹².

İngiltere, Yahudiler vasıtasıyla Almanya'nın bölgede üstünlük sağlamasına seyirci kalamayacağından, buradaki Siyonist hareketin içinde

³¹⁰ ÖKE,... Siyonist, s. 119

³¹¹ İngilizler, Filistin'deki Yahudilerle ilgisi 1840 yılında Şam'da ortaya çıkan olaylar yüzünden birçok Yahudinin öldürülmesi üzerine, Lord Palmerston'un buradaki konsoloslara talimatıyla insani amaçlarla Yahudileri koruma talimatı vermesiyle başladı. Palmerston'dan Possenby'e, Londra, 21 Nisan 1841, bkz. ÖKE,... Siyonist, s.94, İnsani duygularla başlayan bu himaye Osmanlı Devleti'nin fazla yaşayamayacağı kanaatinin uyanmasıyla, 1890'lardan itibaren maddi çıkarlar doğrultusunda kullanılabilecek bir araç olarak görülmeye başlanmıştır. Çünkü burada İngiltere'nin himayesi altında kurulacak bir Yahudi devleti, İngiltere'nin Hindistan yolunu güvence altına almakta faydalı olabilirdi. ÖKE,... Siyonist, s. 94-95

³¹² SOY, a.g.t., s. 247

ayrı bir hizip oluşturmak suretiyle İngiltere lehine kazanılması için faaliyete geçerek, bazı Siyonist liderleri İngiliz yanlısı siyaset izlemenin yararına ikna etmeye çalışacaktır. Siyonist liderlere Osmanlı Devleti'nin dağılmak üzere olduğunu ve bu gerçekleştiğinde de Filistin'in kaderinin en güçlü sömürgeci devlet İngiltere tarafından belirleneceği belirtilmiştir ve bu şekilde bazı Siyonist liderler ikna edilmeye çalışılmıştır³¹³.

İttihatçıların Yahudilere karşı gösterdikleri yumuşama İngiltere'nin bu tür söylemleri yüzünden beklenen etkiyi göstermemiştir. Yahudiler Osmanlı vatandaşlığına geçmek istememişler ve Osmanlı Devleti Musevilerden umduğu maddi desteği de bulamamıştır. Bunun üzerine eski yasaklar tekrar yürürlüğe konulmuştur. Osmanlı Devleti'nin Almanya ile birlikte I.Dünya Savaşı'na katılmasıyla birlikte bu uygulamalar savaş sonuna kadar devam etmiştir³¹⁴.

20. yy başlarına gelinceye kadar Filistin'de yaşayan ve sonradan göç eden Yahudilerin topraklarını genişletmeleri çok yavaş olmuştur. Bunun da iki sebebi vardır. Birincisi Osmanlı Devleti'nin genellikle yabancılara, fakat Filistin'de bilhassa Yahudilere; toprak satın almayı yasaklamış olmasıdır. İkincisi ise, Filistin Yahudileri topraksız oldukları için ekonomik bakımdan çok güçsüzdüler ve bu yüzden de dünyanın çeşitli yerlerindeki Yahudilerin mali desteklerine dayanmakta idiler. Fakat bu destek uzun süre yetersiz kalmıştır³¹⁵.

Sir Mark Sykes'ın Siyonizm'e girişi İngilizlerin Siyonistlerle bir işbirliğine girmesi düşüncesine yol açmıştır. İngilizler o dönemde daha çok Arapçı idiler. İngiltere Arapların, özellikle Filistinlilerin ülkeye Musevi göçüne karşı çıktıklarını bildiklerinden Siyonizm'e fazla yüz vermemeyi tercih etmişlerdi. Ancak, Sykes, Yahudi aleyhtarı mazisine rağmen İngiliz Ortadoğu

³¹³ ÖKE,...Siyonist,s. 159

³¹⁴ aynı eser,s.162-163

³¹⁵ ARMAOĞLU,Filistin..., s. 25

politikasını Siyonizm yörüngesine oturtacaktı. Sykes'e göre Müslümanlarla müzakere edilecek çok az konu vardı. Bölgede Yahudilere ayrılan yerlerin daha geniş tutulmasında, İngilizlerin büyük menfaati olacağına inanıyordu. Ona göre Filistin'in geleceği İngiltere için hayati bir öneme sahipti. Bütün bunların üzerinde kesinlikle Filistin, ne Fransa'ya devredilmeli, ne de fiili olarak Fransız kontrolüne verilmeliydi³¹⁶.

Sykes, Siyonizmle bağlantı kurduğu sıralarda aynı zamanda G. Picot ile Sykes-Picot anlaşması görüşmelerini yapıyordu. Sykes, Filistin'in tamamen İngiliz denetiminde olmasını istiyordu. Bu yüzden Fransa'nın bölgede faaliyetlerinden rahatsız olmuş ve onu burada saf dışı bırakmak istemiştir.

İngiltere ve Fransa arasında Filistin'de hakimiyet kurma rekabeti yanında Rusya da bu rekabete katılıyordu. Diğer yandan Filistin'de İngiliz hakimiyeti gittikçe artmaya başlamış ve sonuçta her şey İngiltere'nin istediği yönde gelişmiştir.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Yahudi kolonizasyonunun daha çok Almanya desteklemesine rağmen Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi Yahudilerde Almanya'nın kendi isteklerine cevap vermeyeceği hissi uyandırdı. Bunun üzerine Siyonistler İngiltere'ye yaklaşmayı uygun buldular. İngiltere de 1916 yılı başından beri savaşı kazanmak için dünyadaki etkili Yahudi desteğini ve gücünü İtilaf Devletleri safına çekmek ve Filistin'de Osmanlılara karşı Yahudilerden faydalanma uğrunda aktif bir faaliyet başlar³¹⁷.

İngiltere savaş sırasında bir yandan Arapları bağımsızlık ve bütün Araplarla meskun yerleri vaad ederken diğer taraftan Dünya Siyonist Teşkilatı ile müzakerelere girerek iki yüzlü bir politika gütmüş ve sonunda Arapların

³¹⁶ KARASAPAN,a.g.e., C.I., s. 153

³¹⁷ KARASAPAN,a.g.e., C.II.,s. 43-44

büyük çoğunlukla meskun bulundukları Filistin'in Yahudilere verilmesini kabul etmiştir. Bu vaadi alan Yahudiler Filistin'de Türkler aleyhine büyük bir casusluk faaliyetine girdiler³¹⁸.

Bu sırada İngiltere ve Fransa, Araplar için çok elim bir plan hazırlamakla meşguldüler. Aralarında Mayıs 1916'da imzaladıkları Sykes-Picot anlaşmasıyla Arap Ortadoğu'sunu paylaşmışlardı.

Filistin'de ilk silahlı Yahudi çetelerinin kurulması 1870-1914 yılları arasında ilk Aliyah sırasında sözde Osmanlı idaresindeki Filistin'de kurulan Yahudi yerleşim yerlerinin korunmasında olmuştur. Bunlar daha sonra 1913'te Avrupa'da Siyonist teşkilatlar ile ilişki kurmaya başladı.

Osmanlı idaresi, savaş sırasında düşman ülke vatandaşı olan Yahudileri Filistin'den çıkartarak bu silahlı Yahudilerin dağılmasını sağlamaya çalıştı ise de başarılı olamadı. Savaş sırasında Yahudilerin kurduğu "Gideonite" adlı teşkilat, İngilizler hesabına Filistin'de Osmanlı aleyhine gizli istihbarat faaliyet yürüten NILI (Netzah Yisrael lo Yeşaker)'nin temelini oluşturdu. Bu teşkilat bilhassa Osmanlı Ordusu içinde görev yapan ancak resmen görevlendirilmemiş memur statüsünde bulunan Filistinli Yahudileri hedefledi³¹⁹.

Öte taraftan, 1915'te Mısır'daki İngiliz ordusu içinde, Yahudi gönüllülerden oluşan Siyon Katırcı kuvveti ortaya çıkmıştı. Çanakkale Cephesi'nde yardımcı bir birlik olarak kullanıldıktan sonra fonksiyonsuz bırakılan bu Katırcı Kuvveti, Eylül 1917'de Jabotinsky 'nin girişimleri sonucu Yahudi Lejyonu'na dönüştürülerek, 38. Kraliyet Tüfekli Taburu adı ile İngiliz ordusunda görev almaya devam etti. Birlik ilk olarak İngiltere'nin güneyinde toplandı. Şubat 1918'de Mısır'a getirilen lejyon, Filistin'i işgal eden General

³¹⁸ aynı eser, s. 47

³¹⁹ Levent ELPEN, "Filistin Topraklarında Yahudi Terör Hareketleri Eşkiyalıktan "Ordu"ya", Tarih ve Düşünce, S.6, Haziran 2002, s. 30

Edmund Allenby'nin komutasındaydı. Bu birlik İngilizlerin ilerlemesine hem fiilen, hem de Kuzey Filistin'deki Siyonistlerle ilişki kurarak başka yönden, önemli katkılarda bulunacaklardır. Bu şekilde iki tane daha lejyon vardı. Her üç Yahudi lejyonundaki gönüllüler, Kasım 1918'de, Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren ateşkes anlaşmaları imzalanır imzalanmaz terhis edildiler. Buna rağmen, bu gönüllüler, Siyonist amaçlar doğrultusunda Filistin'i terk etmediler³²⁰.

Çanakkale'deki Siyon Katırcı Alayı ve İngiltere'nin Yahudilerle ilgili görüşünü belirtmek üzere, İngiliz komutanı General Ian Hamilton,

“General d'Amade iyi yolculuklar temennisi için gece 22.00'da gemiye geldi. Limanda yolum üzerinde Wardian Kampındaki Mülteciler Alayını denetledim. Bu birlik sadece malzeme taşıtı ile görevli katırlardan sorumluydu. Komutanları, korku romanları yazarı olan biriydi ve denetimim sonunda Yahudilerden faydalanacağımıza inandım. Mamafih, bu birlikler “Siyonist Alayı” haline getirilmeye çalışılıyordu. Yahudilerden bizim çıkarlarımıza uygun şekilde istifade edebilirdik. Şöyle ki, onları kendi çıkarlarımız için istismar edip, Yahudi gazetelerin ve bankerlerin çabalarını sağladık; Yahudi gazeteciler bizim davamıza renk katar, Yahudi bankerler de kesemize para yağdırırdı”³²¹ demektedir.

Bu şekilde İngiltere, Yahudilerin hem askeri hem de mali güçlerinden yararlanmak istedikleri anlaşılmaktadır. Yahudiler de Filistin'de bir Yahudi devleti kurabilmek için İngilizlerin desteğinden sağlamak yolunu seçmişlerdi.

Birinci Dünya Savaşı içinde Siyonistlerin sözcüleri Manchester Üniversitesi'nde Kimya profesörü olan Chaim Wieszmann ile 1914'te İngiltere'ye gelmiş olan Nahum Sokolow adlı bir gazeteci idi. Her ikisi de Rusya doğumlu idi. Bunlar teker teker İngiltere kabinesindeki bakanların ilgi ve sempatisini kazanmaya muvaffak oldular. Hükümet 1917 Şubat'ında Sir

³²⁰ ELPEN, a.g.m., s. 30-31

³²¹ General Ian HAMILTON, Gelibolu Günlüğü, Hürriyet yay., İstanbul 1972, s. 62

Sykes'ı Siyonist liderlerle müzakereye memur etti. Yahudiler sadece İngiltere değil Fransa ve İtalya'nın da desteğini kazanmışlardı.

Yahudi liderlerden Baron Rothschild 18 Temmuz 1917'de İngiliz kabinesine Siyonistlerin hazırladığı bir tasarı verdi. Burada İngiltere'nin Siyonist davasına ilgi gösterdiği açıklanıyordu. Bu tasarı İngiliz kabinesinde üç ay görüşüldü. Yahudilerin İngiliz kabinesini sundukları tasarı şöyle idi:

"Kraliyet Hükümeti, Siyonist Teşkilatının gayelerini inceledikten sonra Filistin'i Yahudi Halkının Milli yurdu olarak tanıma ve savaşı prensibini başarı ile sona ermesinden sonra Yahudi halkının barışın akdinde kurulacak bir himaye altında Filistin'de milli hayatını tesis etme hakkını kabul eder.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Ortadoğu'da İngiltere'ye dost bir devlet kalmamıştı. İngiliz menfaatleri, bu bölgede bir dost devlet bulunmasını icap ettiriyordu. Filistin'de kurulacak bir Yahudi devleti bu boşluğu doldurabilirdi. Böylece bir devletin kurulması İngilizlerin muavenetine bağlıydı. 2 Kasım 1917'de İngiltere meşhur Balfour Deklarasyonunu³²² ilan etti.

Bu deklarasyonda, "Majestelerinin hükümeti, Filistin'de, Yahudiler için milli bir Yurt kurmaya fevkalade bir nazarla bakar. Bu işi başarmak için, canla başla çalışır"³²³denilmektedir.

Bununla beraber, bu ifadenin hemen arkasından, Yahudiler için bir yurt kurulmasının, bu ülkede yaşayan ve Yahudi olmayan toplumların medeni ve dini haklarını hiçbir şekilde ihlal etmeyeceği de vurgulanıyordu. Bu ifade, "Filistin'in" bir Yahudi yurdu yapılmadığını belirtmek için kabine müzakerelerinde konulmuştu. Ayrıca, yine bu çerçeve içinde, Yahudi göçleri için hiçbir taahhüt verilmemiş ve bir Yahudi devleti'nin kurulmasının da söz konusu olmayacağı kararlaştırılmıştı.

³²² Balfour Deklarasyonu'nun metni için bkz. HUREWITZ, a.g.e., Vol.II, s.26

³²³ ANTONIOUS, a.g.e., s. 267

İngiltere Balfour Deklarasyonunu Ocak 1918'de Şerif Hüseyin'e resmen bildirdiler. Arap dünyası bunu tepkiyle karşıladı. İngiliz Dışişleri, Sir R. Wintage'ye (Kahire'ye) gönderdiği 4 Ocak 1918 tarihli yazıda, Şerif Hüseyin'le görüşmeye gidecek olan İngiliz yetkilisi Hogarth'a şu talimatı veriyordu:

“...Filistin'de hiçbir halk diğerine bağımlı olmayacak, burada mabedler, vakıflar ve mukaddes yerler vardır. Bu yüzden burada, Dünyanın tasvip edeceği özel bir rejim kurulmalıdır.Ömer Camii İslam'a bırakılacaktır. Yahudilerin Filistin'e dönmesini Yahudi kamuoyu da, Majestelerinin hükümeti de istemektedir³²⁴.

Filistin Araplarının Yahudilerin kontrolü altına girmeyeceğine inanan Şerif Hüseyin, verdiği cevapta, “Arapların malı olan bir evde oturtulacak olan akraba bir Sami ırka karşı iyi niyet kullanan bir üslup kullanmıştır”³²⁵.

İngiltere'nin bu deklarasyonu ile Filistin meselesi yeni bir sürece girmiştir. Bağımsızlık umutları ile İslamın Halifesine ve Türk ordusuna ihanet eden Araplar bunun sonucunda İtilaf devletleri tarafından aldatılarak bir karşılık almışlardır.

Yahudiler, Balfour Deklarasyonunun hiç bir hukuki dayanağı olmamasına rağmen sanki kendileri mevcut ve müstakil bir devlet mensubuymuş gibi ele aldılar ve hemen bir Siyon ordusu teşkil etmek suretiyle İngiltere'nin Kudüs'e girişinde İngiltere ile beraber yer aldılar. Böylece Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasında İngiltere baş rol oynamıştır.

İngiltere Filistin'e gelir gelmez derhal askeri idare ilan etti ve Balfour Deklarasyonunu tatbika koyuldu. Filistin'e Yahudi göçü teşvik edildi. Kültür

³²⁴ KÜRKÇÜOĞLU,... Arap,s. 223

³²⁵ ARMAOĞLU, Filistin...,s. 33

teşkilatları adı altında askeri topluluklar kuruldu. İngiltere askeri idare yerine sivil idareyi yürütmek için 30 Haziran 1920'de Herbert Samuel adlı bir Vis-Komiser tayin etti. Azılı bir Siyonist olan bu kişinin tayini, İngiltere'nin Siyonizm'e verdiği desteğin en açık bir göstergesidir. İngiltere 6 Temmuz 1921'de Filistin'de hakimiyetinin devamlı olacağını ilan etti³²⁶. 22 Temmuz İngiltere'nin bu kararı Cemiyet-i Akvam'da onaylandı. 1922'de İngiliz mandası Filistin'de başladı³²⁷. 29 Eylül 1923'te karar uygulanmaya başlandı. Böylece Müttefikler Filistin'in idaresini İngiltere'ye bıraktılar.

2.7.4. İngiltere ve Kürtler

Yakın ve Ortadoğu'daki mücadele ve rekabet, başta İngiltere, Fransa,Almanya ve Rusya olmak üzere, bütün büyük devletleri ilgilendiriyordu. Bölgenin zengin ve önemli stratejik konuma sahip bir parçası olarak Kürdistan, savaş öncesinde ve sırasında önemli bir yer tuttu.

İngilizlerin bu bölgeye olan ilgisi çok önceye dayanmaktadır. Doğu Hint Kumpanyası yetkililerinin Kürdistan'ı dolaşması, daha 18. yy ikinci yarısında başlamıştı. Bir kumpanya hekimi, 1758'de Kerkük üzerinden Mardin'e kadar uzanan bir yolculuk yaptı. Bir süre sonra aralarında D. Campell ve T. Howell'in bulunduğu başka kumpanya görevlileri, Kürdistan'ın öteki kesimlerini gezip araştırdı³²⁸.

İngiltere, Rusya, Fransa ve Almanya çok uzun bir süreden beri burada rekabet halindedir. Bu süreçte petrol, bu rekabetin en önemli amilidir. İngiltere ve Almanya özellikle burada rekabete girmişlerdir. Bu iki devleti birinci dereceden ilgilendiren ise Ortadoğu'nun petrol sahaları idi³²⁹.

³²⁶ HUREWITZ,a.g.e., Vol.II.,s. 29

³²⁷ aynı eser, s. 106-111

³²⁸ YAVI,a.g.e., s. 258

³²⁹ KARADAĞ,a.g.e., s. 83

İngilizlere göre, petrol önemli bir stratejik madde idi ve imparatorluğun savaş alanlarına en yakın akaryakıt kaynağı Körfez idi³³⁰.

Batılılar burada daha 19. yüzyıl sonlarında petrol aramalarına başlamışlardı. Almanlar 1903'te kısmen Kürdistan topraklarından geçirerek inşa etmeyi tasarladıkları Bağdat Demiryolu'nun her iki yanında, 20 kilometrelik şerit içinde kalan petrol yataklarını kullanmaya ilişkin bir imtiyaz elde ettiler. Bir yıl sonra Musul vilayetindeki petrolü çıkarmak üzere bir başka imtiyaz aldılar. Bu arada d'Arcay Co. Adlı İngiliz şirketi, bölgedeki petrole sahip olmaya çalışıyordu ve Osmanlılarla 1906'da konuya ilişkin müzakerelere oturdular. Amerikalılar da kendi adlarına aynı hedefe ulaşma peşindeydiler; Roosevelt 1908'de bu amaçla Amiral Chester'ı özel elçi olarak gönderdi. Ortadoğu'nun hassas kesimi olan Musul vilayetindeki, petrol konusunda Batılı devletler arasında çatışmalar baş gösterdi³³¹.

İngiltere ve Almanları da birinci dereceden ilgilendiren Ortadoğu'nun işlenmemiş ve etrafında binbir mücadele cereyan eden petrol sahaları idi. Ve bu sahalar Türkiye'nin elinde bulunuyordu. Bu petrol rezervleri de dünyanın sayılı petrol rezervlerinden en önemlileriydi³³².

Ortadoğu göbeğinde Kürdistan'ın stratejik konumu, söz konusu devletlerin Kürdistan'ın geleceğine ilişkin politikalarını belirleyen bir başka etkendi. Bu durum savaş öncesinde ve sırasında, Bağdat Demiryolu Projesinde kendini açıkça göstermişti.

20. yy başlarından itibaren petrolün bulunmasının ve Mezopotamya'nın taşıdığı önemin bir sonucu olarak, bu bölgeye olan İngiliz ilgisi önemli ölçüde arttı. İngilizler Yakındoğu ve Ortadoğu'daki nüfuzlarını

³³⁰ ERGİN, a.g.m, s. 166

³³¹ Ersal YAVI, *Emperyalizm Kıskaçında Türkler- Ermeniler-Kürtler*, 1856-1923, İzmir 2002, s. 252-253

³³² KARADAĞ, a.g.e., s. 83

koruyup yaymak için Mezopotamya ile birlikte Irak Kürdistan'ını önemli bir üs olarak kullanmak istiyorlardı.

İngilizler, Kürdistan'ın öteki kesimlerine oranla güneye daha çok önem vermekle birlikte, tasarılarında önemli bir yer tutan bu kesimleri ihmal etmediler. Savaş öncesi yıllarda olduğu kadar savaş sırasında da çok sayıda İngiliz gezgin ve görevlisinin, Kürdistan'ın daha önemli yörelerini gezme gibi zorlu bir işe girmesinin nedeni budur. Bunlardan bazıları daha önce yabancı ayağı değmemiş yerlere kadar ulaştılar. Binbaşı Soane 'un yolculuğunu sürdürdüğü sıralarda, bir başka İngiliz siyasal subayı Mark Sykes, Kuzey Kürdistan'da yaklaşık 12.000 km yi bulan uzun bir geziye çıktı, çok sayıda Kürt aşiretinin yaşamını yakından inceledi ve onların oturduğu bölgelerdeki yaşamın çeşitli yönlerini araştırdı. Kürdistan ve geleceğiyle ilgilenen bütün kişi ve kuruluşlar, onun tarafından toplanan ve bir bölümü yayımlanan bilgilerden yararlandı. Savaşın yaklaşmasıyla birlikte Kürdistan'daki İngiliz ziyaretleri ve seyahatleri sayıca artar ve daha kapsamlı hale gelirken, Yakın ve Ortadoğu'daki başka yerler gibi, buradaki gerçek hedefleri de daha açık bir nitelik kazandı³³³.

İngilizler çeşitli propaganda ve para yardımıyla çeşitli Kürt aşiretleri bu tür yöntemlere ve rüşvete başvurarak, Kelxurlar gibi tanınmış Kürt aşiretlerini Osmanlı'ya karşı kışkırttılar³³⁴.

Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz Generali Niessel "Kürdistan Kürtlere" sloganı ile Kürtlere yaklaştırmaya çalışmıştı. Bu amaçla Türk ordusunun denetimi kaybettiği Van'da bir komisyon kurup çalışmalar yapmış ancak Kürtler gerek bu slogana ve gerekse bu çalışmalara kulak asmamışlar, başkalarının vereceği bağımsızlık vaatlerine güvenmemişlerdir³³⁵. İngilizler,

³³³ YAVI, a.g.e., s. 260-261

³³⁴ KODAMAN, Şark Meselesi Işığında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası, İstanbul 1983, s.25

³³⁵ Hasan YILDIZ, Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan, Koral Yay., İstanbul 1991, s. 17

bölgedeki gelişmeleri takip etmek ve bunları kendi lehlerine çevirebilmek için, birçok ajanlarını bu bölgelere göndermişlerdi. Bunların arasında Binbaşı Noel'den başka, C.J.Edmonds, Albay Bell, yukarıda bahsettiğimiz Binbaşı Soane, Bolton, Albay Elphinson, Yüzbaşı Hay, Lees, Jardine, Clarke, G.R. Driver, Greenhouse, Yeni Zellandalı Mühendis A. M. Hamilton ve Yüzbaşı Woolley sayılabilir³³⁶.

Bu arada İngilizler Kürdistan'daki ulusal ve dinsel azınlıklardan yararlanmaya, onlar arasındaki nüfuzlarını sağlamlaştırmaya çalışıyordu. Savaş öncesinde ve savaş yıllarında bu amaçla, Asurilere yönelik yoğun bir çaba gösterdiler; bu çalışmaları yürütmek için de Hakkari bölgesindeki Kucanis köyünde kurulan ve doğrudan Van'daki İngiliz Konsolosu'nun yönettiği Hristiyan din okulu görevlendirildi. Asuriler arasındaki İngiliz propagandasının sonuçları, savaş sırasında ve izleyen yıllarda belirgin hale geldi. Yezidi Kürtlere yaranma konusunda, Asurilerin gönlünü kazanma kadar önem vermemekle birlikte, İngilizlerin bu doğrultudaki çabaları da boşa gitmedi. Savaş yıllarında ve özellikle İngiliz Ordusu'nun Bağdat'ı işgal etmesinden sonra, ordudaki siyasi subaylar Yezidilerle ilişkilere geliştirmeye başladılar³³⁷.

O sırada Ortadoğu'ya yönelik İngiliz politikasında Kürdistan'ın önemli bir yeri vardı ve bu durum her geçen gün daha da açık hale geliyordu. Rusya'ya karşı, Afganistan'dan batıya doğru çekilmek istenen duvarın tamamlanması ve Kürtlerin, Türklere karşı bir kuvvet ve siyasi bir alet olarak kullanılabilmesi için bölgenin İngiliz kontrolü altına alınması gerekiyordu. Ancak Kürdistan'ın sınırları ile Ermenilerin talep ettikleri topraklar çakışıyordu ve bu durum İngiliz yetkililer arasında fikir ayrılıklarına sebep oluyordu³³⁸. Fakat İngilizler buna da bir hal çaresi bulmuşlar ve kendilerini asıl ilgilendiren

³³⁶ T. Zafer TUNAYA, Türkiye'de Siyasal Partiler, İstanbul 1986, s. 188

³³⁷ YAVI, a.g.e., 261-262

³³⁸ Sina AKŞİN, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, 1918-1919, C.I., İstanbul 1992, s. 534

Musul bölgesinin de içinde olduğu Güney Kürdistan için ayrı bir politika, Ermenilerin istediği topraklar için ayrı bir politika takip etmişlerdi³³⁹.

İngiltere'nin Kürdistan ve Ermenistan adı altında bağımsız bölgeler oluşturmaktaki asıl amacı Türkiye ile Musul arasında tampon bölgeler kurmak ve böylece bölgeyi kendi kontrolleri altında tutmak yatıyordu. Bu dönemin İngiliz yetkililerinin raporlarında da açıkça görülebilir³⁴⁰.

Savaş sonunda Kürdistan hissesi İngilizlere düşmüştür. İngilizlere göre, denetimleri altında böyle bir ülke Anadolu ve Arap bölgeleri arasında tampon işlevini yerine getirebilirdi. En önemlisi ise petrol bölgesinde olmasıydı³⁴¹.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizlerin Kürdistan'a yönelik politikası; düzlüklerde kurulabilme imkanı olan herhangi bir düzenli yönetime basitçe bağlanabilmek bir ya da birkaç yarı otonom Kürt eyaleti kurmak, dağlık kesimlerde ise kesin vaatlerden kaçınmaktı³⁴².

Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Irak'ı işgal etmesinin ardından İngiltere, Süleymaniye kenti Belediye Başkanı Şeyh Mahmud Berzenci'yi Kürt bölgesine genel vali olarak atayarak bu aşamada İngiltere, Kerkük petroleri nedeniyle Kürtlerle iyi geçinmeye çalışmıştır.

Şeyh Mahmud, Kerkük'ü işgal eden İngiliz komutanına Kürt liderler tarafından imzalanmış bir yazı göndererek, İngilizlerin himayesinde Kürtlere özerklik verilmesini istemiştir. Bu arada, İngiliz Binbaşısı E. W. C. Noel de,

³³⁹ M. Kemal ÖKE, Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri ve Musul Kürdistan Sorunu 1918-1926, Ankara 1992, s. 43

³⁴⁰ bkz. AKŞİN, a.g.e., s. 105

³⁴¹ TUNAYA, a.g.e., C.II., s. 198

³⁴² YAVI, a.g.e., s. 263

İngiliz Hükümeti adına Şeyh Mahmud'un "Güney Kürdistan Emiri" tayin edildiğini ilan etmiştir³⁴³.

Bölgede bulunan bir İngiliz ajanının 1918'de yazdığı mektupta, Musul'un petrol, kömür ve tahıl yönünden çok zengin olduğu, İngiltere'nin bu bölgede büyük çıkarlarının bulunduğunu, İngiltere tarafından Türkiye'den bağımsız ve Musul'un içinde olduğu bir Kürt konfederasyonu'nun kurulması gerektiğini belirtmiştir³⁴⁴.

İngilizler Kürtleri ve Ermenileri Mustafa Kemal Paşa'ya karşı kullanmak istemiştir. Bunun için Kürdistan Teali Cemiyetini piyon olarak kullanmışlardır. Mr. Hohler'den Mr. Tilley' gönderilen bir yazıda Kürtleri Türkleri zayıflatmak için kullanmak ve Mezopotamya'nın İngiliz nüfuz alanı olması sebebiyle burada bir Kürt devleti kurarak kuzey dağlarını bu şekilde koruyacaklarını belirtmiştir³⁴⁵.

Ayrıca Mr. Hohler'den Mr. Kerr'e gönderilen bir başka yazıda Kürtlerle ilgilenmelerinin sebebinin Mezopotamya'da hakimiyetlerini garanti altına almak olduğunu ancak Kürtlerle Ermenilere vaad edilen yerlerin aynı olmasının bir sorun teşkil ettiğini belirtmiştir³⁴⁶.

Kürdistan davası önce Ermeni ve Arap projeleriyle çatışmak daha sonra emperyalist emeller doğrultusunda İngiltere, bölgede Fransızları istemediği için onlarla mücadele içerisine girmiştir. İngilizler başta Şeyh Mahmud'u desteklemiş, bölgeye İngilizlerin denetiminde Kürt memurlar yerleştirilmiştir. İngilizlerin baskısının artması üzerine Şeyh Mahmud isyan etmiş Ve Hindistan'a sürülmüştür. Sonuçta bölge tamamen İngilizlerin kontrolü altına girmiştir³⁴⁷.

³⁴³ YAVI, a.g.e., s. 264-265

³⁴⁴ M. Kemal ÖKE, Musul Meselesi Kronolojisi, (1918-1926), İstanbul 1987, s. 20

³⁴⁵ Document on British Foreign Policy, C. 4, s. 693

³⁴⁶ Documents on British Policy, C. 4, s. 742

³⁴⁷ TUNAYA, a.g.e., C. 2., s. 187-188

2.8. İngiltere'nin Savaş Döneminde Osmanlı ile Ayrı Barış Çabaları(1917-1918)

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti ile savaşın büyük yükünü İngiltere ve Rusya çekmiştir. İngiltere, Çanakkale Savaşları'yla boğazlardan kolayca geçip Osmanlı'yı kısa zamanda saf dışı bırakmayı amaçlamış fakat yanılmıştır. Basra-Bağdat hattından da İngiltere umduğunu bulamamış, Kut-ül Amara'da ciddi bir yenilgiye uğramış ve ordusunu Osmanlı'ya teslim etmiş, Bağdat'ı ancak 1917'de ele geçirebilmiştir. Osmanlı Devleti'ni sona erdirmek için İngiltere'nin kışkırttığı Arap isyanı umduğu gibi kısa zamanda geniş bir alana yayılmamıştır. 1917'de Osmanlı ile Savaşta İngiltere'nin büyük destekçisi Rusya çökme durumuna gelmiş ve İngiltere bu durumda Osmanlı ile ayrı barışı düşünmeye başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nı kazanmak için İngiltere ve Fransa'nın Rusya'nın büyük oranda desteğine ihtiyacı vardı. İngiltere için Rusya sadece Avrupa kıtasında değil Ortadoğu'da da savaş planlarının başarıya ulaşmasında önemli bir misyon üstlenmişti. Rusya savaş sırasında, Osmanlı Devleti'nin savaş gücünü kırmakla kalmamış, Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'da geniş bir alanı işgal ederek Osmanlı'ya ağır bir darbe indirmişti.

İngiltere ve Fransa, Mart İhtilali sonrasında Rusya'da gelişen olumsuzluğu bertaraf için Osmanlı Devleti ile ayrı bir barış imzalamayı ve Boğazları açarak Rusya ile doğrudan bağlantı kurup istikrarsızlığı gidermeyi düşünmüştür. Rusya'nın tamamen çökmesi durumunda Karadeniz'deki donanmasının Almanya'nın denetimine geçmesini engellemek de önemliydi. Ayrıca, barış yapıldığı takdirde Filistin ve Irak cephelerinde savaşın sona ermesiyle İngiliz askerleri Avrupa'ya sevk edilerek Rusya'nın bıraktığı boşluk nispeten doldurulacaktı. İngiliz ve Fransız sömürgelerindeki Müslümanların da teskin edilmesi sağlanmış olacaktı³⁴⁸.

³⁴⁸ Y Hikmet BAYUR, Türk İnkılabı Tarihi, C.III, Kısım IV, s. 149

Osmanlı Devleti ve İtilaf devletleri arasında ayrı barış yapılması konusunda İngiliz Dışişleri Bakanlığı bünyesinde yer alan istihbarat bürosu mensuplarının önemli raporları ve tahlilleri vardır. Bu dönemde özellikle Sir Mark Sykes ve Arnold Toynbee bakanlığın en çok istifade ettiği iki Osmanlı-Ortadoğu uzmanıdır. Konuyla ilgili uzun raporunda Toynbee, özellikle Bağdat'ın düşmesinden sonra Türkiye'nin mevcut askeri baskıya daha fazla karşı koyması mümkün değildi. Fakat ayrı barış için Osmanlı henüz gerekli tavizleri vermeye henüz hazır değildi. Ayrıca raporunda Enver'in savaşa ne olursa olsun devam edeceği, Talat'ın ise savaştan en az kayıpla savaştan çıkmak istediği ve bu şekilde Osmanlı'da gruplaşmalar olduğu ve Talat'ın ağırlığının gittikçe arttığı belirtilmiştir. Ülkede artan Alman nüfuzunun boyutlarını ve Rum ve Ermeni azınlıkların durumu değerlendirildikten sonra Toynbee, İtilaf devletleri arasında Osmanlı Devleti'nin geleceği ile ilgili sıkıntılarla ilgili olarak; Sykes-Picot Anlaşmasının, Siyonistlerin protestoları, Şerif Hüseyin'in ihtirasları ve Britanya'nın stratejik talepleri ile çatışması sonucu uygulanabilirliği zorlaşmıştı. Cidde'de İngiliz misyonunun varlığı ve Rusya'nın İran politikasındaki ani değişiklik İran'da İngiltere'yi rakipsiz bırakmış, bu gelişmenin sonucu güçlenen İran milliyetçiliğinin Almanya'ya meyil etmesine sebep olmuştu³⁴⁹.

İngiliz Dışişleri Bakanlığınca Kabinenin bilgisine sunulmak üzere hazırlanan "Türkiye'nin Barış Girişimleri Üzerine Memorandum" başlıklı yazı, Rusya'daki Mart 1917 ihtilalinin bu doğrultuda etkili olduğunu, nüfuzlu bazı Türk siyasetçilerinin İtilaf grubuyla ayrı barış yoklamalarında bulunduğunu ifade etmektedir³⁵⁰.

İngiltere, Rusya ve Fransa arasındaki paylaşma anlaşmalarına göre İstanbul Rusya'ya bırakıldığı ve Osmanlı'nın da barış şartı olarak İstanbul'un kendisinde kalmasını belirttiği için Osmanlı ile ayrı barış girişimleri olumsuz

³⁴⁹ Kaya Tuncer ÇAĞLAYAN, *İngiliz Belgelerine Göre İngiltere ve Osmanlı Arasında Ayrı Barış Girişimleri, 1917-1918*, Samsun 2003, s. 10-12

³⁵⁰ aynı eser, s. 12-13

sonuçlanmıştı. Ancak Rusya'nın İhtilal sonucu Bolşeviklerin eline geçmesi İstanbul ve İstanbul'u istemediklerini söylemesi İngiltere'yi ayrı barış konusunda rahatlatmıştır.

İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Rusya'nın endişeleri doğrultusunda Ocak 1915'te Türklerden gelecek muhtemel barış teşebbüslerine cevap verilmeyeceği garantisini vermişti. Rapora göre Türklerden ayrı barış teklifleri gelmekteydi.

Buna benzer bir gelişme Mayıs 1916'da gerçekleşmişti. Rapora göre Bakan Grey'e Türklerden ayrı barış teklifleri gelmekteydi. İstanbul'daki İttihat rejimine düşman olduklarını vurgulayan bu gruba İngiliz Bakan İstanbul'daki hükümet değişmedikçe barış görüşmesi yapmanın faydasız olduğunu, dolayısıyla ilk yapılması gerekenin hükümeti değiştirmek olduğunu belirtmişti.

Ayrıca Bern'deki Rus elçisi Baheraht'tan Başbakan ve Dışişleri Bakanı Sturmer'e 26 Ağustos 1916'da gelen bir telgrafa göre İttihat Terakki muhalifleri İsviçre'de Çarlık Rusya'sı ve İngiltere ile temasa geçmişlerdir. Bu telgrafta Mandelştam aşağıdaki bilgileri ekselelansınıza aktarmamı istiyor:

“Türk Muhalefet Partisi'nin İsviçre'deki üyeleri Kemal Mithat ve Ali Galip Genç Türklerin hükümetini devirmek konusunda bana bir muhtıra verdiler. Hazırlamış bulundukları plana göre Muhalefet Partisinin yeniden kuruluşu Paris'te bir komitenin başkanlığı altına verilmesi düşünülüyor. Cenevre'de de bir istihbarat şubesi bırakılacak ve bu şube özel gizli kuryeler vasıtasıyla Türkiye ile sürekli olarak bağlantıda bulunacaktır. Ayrıca Selanik'te sabotaj işleri ile meşgul olmak üzere ayrıca bir şube açılacaktır. Kısaca bu projenin başlıca gayesi, Türkiye'de güya Gençtürk boyunduruğunu atmak için fırsat bekleyen halk ve ordu arasında silahlı bir ayaklanma meydana getirmektir. Bu maksatla İngiltere ve Fransa'da bulunan, buralara göç etmiş olan Türk'lerden ve Türk savaş esirlerinden bir askeri kuvvet teşekkülü de düşünülüyor. Eğer bu kuvvet deniz yoluyla Anadolu'nun uygun bir yerine çıkarılacak olur, başına da bir şehzade geçirilirse kendilerine birçok valilerin

de katılacağından emin bulunuyorlar. Bu hükümet geçici olarak kurulur kurulmaz da hemen bizlerle sulh imzalamaya hazır bulunacak, bütün şartlarımızı da kabul edecektir.

Böyle bir kuvvetin teşkil edilmesi, istihbarat teşkilatının ve propaganda çalışmalarının meydana getirilmesi için masraflar için gerekli parayı da bizden ve müttefiklerimizden istemektedirler. Türk Muhalefet Partisi'nden hiç olmazsa istihbarat konusunda faydalanmak için bu meseleye de önem verilmesi konusunda Dışişleri Bakanlığı'nın dikkatini çekiyorum.

Bu belgenin altına Rus Çarı II. Nikola 20 Ağustos 1916'da kendi el yazısı ile şu notu düşmüştür: "Türkiye ile işi bitirmek lazımdır. Herhalde Türkiye'ye artık Avrupa'da yer yoktur. Bu sebepten size Türk Muhalefet Partisiyle münasebet kurmak lazım değildir"³⁵¹.

Böylece muhalefet Osmanlı Devleti'ni yıkmak için planlar bile yapmıştı. Bu plan Osmanlı'ya oldukça pahalıya mal olmuştur. Hürriyet ve İtilaf Partisi Mütareke döneminde İngilizlerin desteğiyle iktidara geldi. Bu partinin neler yaptığını biliyoruz. İlk işleri Anadolu'ya geçerek Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarının devlete başkaldırmış olduklarını ilan etmek ve katlinin caiz olduğunu bildiren fetvalar çıkartarak bunu Anadolu'nun her tarafına yaymak olmuştur³⁵².

Mart İhtilalinden sonra ayrı barış için ilk girişimin İngiltere'den geldiği görülmektedir. Suriye'de Osmanlı demiryolları imtiyazı sahibi olan J. R. Pilling adında bir İngiliz Bern'de Osmanlı elçisi Fuat Selim'e 31 Mart 1917'de İngiliz Başbakanı Lloyd George tarafından ayrı barış teklifi getirdiğini iddia eder. Pilling, Osmanlı'nın siyasal ve ekonomik ve mali bağımsızlık sağlanacağını ifade eder. Fuat Selim'in ayrı barış yerine genel barış teklifi üzerine Pilling

³⁵¹ Bu telgraf için bkz. Tercüman 27 Ocak 1992 Rus Gizli Belgelerinden Türkiye'nin Paylaşılması, No:22, s. 8, ADAMOFF, a.g.e., s. 317,

³⁵² Tercüman 27 Ocak 1992, Rus Gizli Belgelerinde Türkiye'nin Paylaşılması, No: 22, s. 8

tehditle karışık ayrı barışın avantajları üzerinde durur. Osmanlı elçisi bu teklifi Rusya'daki ihtilalin etkisiyle İngiltere'nin zayıfladığına bağlayarak Türk-Alman ittifakını yıpratma çalışması olarak değerlendirir. Elçinin İstanbul'a ulaştırdığı bilgi 10 Nisan 1917'de İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi'sinde görüşülür ve Enver Paşa'nın ısrarıyla genel barış yapılması kaydıyla görüşmenin yapılabileceği kararı çıkar. Pilling'in bir iki denemesi daha genel barış cevabı için Fuat Selim'e teklif getirdikleri bilinmektedir. İstanbul'da savaştan önce bankerlik yapmış olan Victor Mizrahi Paris'ten elçiliğe Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve mali yardım yapılacağını içeren bir teklif sunmuştur. Ancak buna da olumlu bir cevap verilmediği görülmektedir³⁵³. Ayrıca İngiltere ayrı barış için biraz da Amerika'nın baskısıyla 1917 Temmuz'unda Enver Paşa'ya iki milyon dolar teklif etmiştir. Ancak Enver bunu reddeder³⁵⁴.

Ayrıca İngiliz kaynakları Cemal Paşa'dan kendilerine teklif geldiğini belirtir.³⁵⁵

Haziran 1917'de İngiliz Hükümeti, Bern'den ayrı barış doğrultusunda Türk tarafından yeni bir girişimden bahsetmiştir. Dr Parodi, İngiliz elçiye, Hürriyet ve İtilaf Partisinin teklifini iletmıştır. Buna göre:

1. İtilaf devletleri, İttihat ve Terakki ile herhangi bir barış yapmayacaklarına göre, iktidar yıkılmalı
2. İstanbul Osmanlı Devleti'nin başkente olarak kalacak
3. Boğazlar Büyük güçlerin garantisi altında uluslar arası ticarete açılacak
4. Liberaller Ermeni meselesinin hallinde İtilaf devletlerini serbest bırakacaktır.
5. Mezopotamya, Suriye, Filistin mümkün olan en geniş otonomi haklarına sahip olacak şekilde idaresi tamamen yeniden yapılandırılacak
6. Osmanlı Devleti Hicaz'ı bağımsız bir krallık olarak tanıyacaktır.

³⁵³ BAYUR, Türk İnkılabı...C.III., K. IV, s.149-151

³⁵⁴ M. Kemal ÖKE, Ajanların Gizli Tarihi, Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı, İstanbul 1995, s. 28

³⁵⁵ ÇAĞLAYAN, a.g.e, s. 15-16

7. Osmanlı Devleti'nin gümrük gelirlerini telafi edecek miktarda bir ödeme yapmalarının karşılığında Arap emirlerinin bağımsızlığı tanınacaktır
8. Osmanlı Devleti Mısır devleti üzerindeki egemenlik haklarını bırakacaktır
9. Barış imzalanır imzalanmaz İtilaf devletleri Osmanlı Devleti'ne büyük bir kredi açacaklardır. Türkler, kredinin amacına uygun harcadığını gözlemlemek üzere her bakanlığa bir itilaf devleti mensubu danışmanın atanmasını kabul edecektir³⁵⁶.

Ancak İngiltere İstanbul'da bir ihtilal çıkması ihtimalini oldukça zayıf görüyordu. Ayrı barışa son derece karşı olan Enver Paşa bu tür girişimler için sıkı tedbirler almıştı³⁵⁷.

İngiltere belgelerine göre Türklerden ciddi anlamda (1) Muhalefet'ten (2) Cemal Paşa (3) Rahmi Bey (4) Talat Paşa ile barış görüşmeleri yapılmıştır.

Bu doğrultuda Türk tarafından önemli bir girişim Temmuz 1917'de Talat Paşa tarafından yapılmıştır. Ancak bazı şartları vardır. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Balkan savaşlarında kaybettiği Makedonya topraklarını geri almasına yardımcı olarak, Suriye, Mezopotamya ve Ermenistan bölgelerindeki muhtemel kayıpları tanzim edecekti. Bu garantinin verilmesinden sonra Talat ve Vehip Paşa III. Ordu liderliğinde orduda isyan çıkartacak, Mezopotamya'ya yapılacak taarruzu durduracak ve nihayet Kafkasya ordusunu Makedon topraklarını geri almak için Bulgaristan'a karşı kullanacaktı. Bern Büyükelçisi Rumbold ve Dr. Parodi, Mezopotamya'da başlayan operasyonların sonucunu görmeden Talat'tan ayrı barış doğrultusunda somut bir adım beklememekteydi³⁵⁸.

1917 ilkbaharından itibaren Rusya'da Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle İngiltere Ortadoğu'daki varlığının ciddi tehdit altına girdiğini görerek ihtilalden

³⁵⁶ ÇAĞLAYAN, a.g.e., 24-26

³⁵⁷ BAYUR, a.g.e., C. III., K. IV, s. 158-159

³⁵⁸ ÇAĞLAYAN, a.g.e., s. 27-29

büyük rahatsızlık duymuştur. Doğu'da Rus cephesi çökmek üzere olduğundan, Türklerin Almanlarla beraber Kafkasya, İran ve Orta Asya'da nüfuz kazanacağını gören İngiliz devlet adamları, Osmanlı Devleti ile ayrı barış yapılması konusunda somut adımlar atma ihtiyacı duymuştur.

İhtilal sonrasında Türklerin en büyük korkusu olan İstanbul'un Ruslar tarafından alınması ihtimali ortadan kalkmış, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü tehdit eden bir devlet savaştan çekilmiştir. Bu yüzden İngiltere, İstanbul'u ve savaş öncesi Osmanlı'nın Asya topraklarının büyük kısmını Türklerin idaresinde bırakmayı, karşılığında ise Almanya'nın stratejik değeri olan bir müttefikini kaybetmesini sağlamanın yanı sıra Türk Boğazlarını kullanarak ya doğudan ya da Balkanlardan Almanya'ya karşı yeni bir cephe açmayı mümkün görmüştür. Doğu Akdeniz ve Ortadoğu topraklarında bulunan İngiliz ve Fransız askerlerinin Avrupa savaşına sevk edilmesiyle Almanya'nın kısa zamanda teslim alınacağı planlanmıştı. Ekonomik yönden Osmanlı savaşı için yapılan harcama başka bölgelere aktarılmış olacak, Rusya'nın kaybının sebep olduğu moral bozukluğu giderilecekti. Özellikle İngiltere'nin Hindistan Müslüman tebası, Afganistan ve İran halkları arasında had safhaya ulaşmış olan İngiliz aleyhtarlığı sona erecek, aksi halde tarafsızlığını koruyan İran ve Afganistan yönetimleri Türk-Alman kampına dahil olabileceği gibi Hindistan İngiliz Valiliği Müslümanların isyanı ile uğraşmak zorunda kalacaktı.³⁵⁹

Ancak İngiliz devlet adamları arasındaki görüş ayrılığı, özellikle Sir Sykes'ın Ermeni, Yahudi ve Araplara verdiği tavizler sebebiyle Osmanlı ile ayrı barışa karşı çıkması, Bolşevik İhtilalinden sonra Osmanlı'nın İngiltere'ye yanaşmaması ve ABD'nin 1917'de İngiltere yanında savaşa girmesi, Gazze ve Filistin'de İngiliz ordusunun kazandığı başarılar gibi sebeplerle Osmanlı ile ayrı barış ihtiyacı 1918'den itibaren tamamen ortadan kalkmıştır.

³⁵⁹ ÇAĞLAYAN, a.g.e., s. 82

En önemlisi de Osmanlı Devleti ile yapılacak ayrı barış, Osmanlı topraklarının paylaşımını imkansız kılacaktı. Hindistan güzergahında Mısır'dan sonra Arap yarımadasında mühim ve petrol zengini bir coğrafya olan Mezopotamya imparatorluk dahiline alınacaktır. Osmanlı'nın paylaşımı Türkleri Ortadoğu ve Kafkaslardan koparacak, bir daha İngiltere'nin emperyalist emellerini tehdit edecek bir güç olma şansını yakalayamayacaktır. Dolayısıyla, ayrı barış konusu İngiltere'nin kısa dönemde mecbur kaldığı bir formüldü, aksi takdirde tercih ettiği bir çözüm değildi³⁶⁰.

³⁶⁰ aynı eser, s. 83

III. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUNDA ORTADOĞU VE İNGİLTERE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

3.1. Birinci Dünya Savaşı Sonunda Ortadoğu³⁶¹

Stratejik önemi ve petrol rezervlerinin bulunmasıyla değeri günden güne artan Ortadoğu'da mücadeleler de o oranda artış gösterdi. Savaş sonrasında Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde, Yunanlıların Anadolu'ya çıkartılması ve Filistin'de bir Yahudi yurdunun kurulması Ortadoğu'nun bu öneminden ve artan mücadelelerden idi.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'da büyük değişiklikler meydana gelmiştir. 1914-1922 yılları, Ortadoğu ülkelerinin sınırlarının çizildiği bir dönem olup, sınırları çizen Avrupa ve Amerikalılar olmuştur. Irak, Ürdün, Suudi Arabistan ve Kuveyt'in sınırları 1922 yılında bir İngiliz memuru eliyle çizilmiştir. Suriye ve Lübnan'da Müslüman ve Hristiyanlar arasındaki sınırlar ise Fransızlar tarafından çizilmiştir.³⁶² Araplar yalnızca Arap yarımadasında sahip oldukları bağımsızlığı önemli ölçüde sürdürebilmeyi başarmışlardır. Mondros Mütarekesi ile Türkiye'nin Yemen üzerindeki hiçbir zaman fazla etkili olmamış suzerenliği de tamamen kalmış oldu. Ülkenin uzak, ulaşım imkanlarının ise kısıtlı olması, buranın geri kalmış ama özgür bir ülke olmasını garantiliyordu. Hüseyin'in Hicaz Kralı olmasına karşılık yarımadanın geri kalan hemen hepsi, İbni Suud'un yönetimi altındaydı. İbni Suud, İngiliz himayesine girmemiş olan toprakları üzerinde egemenliğini kurmak için hiç vakit kaybetmemişti. 1924'te Vahhabiler Hicaz topraklarına girerek, Mekke'yi ele geçirdi. Hüseyin çareyi Kıbrıs'ta sürgün hayatı yaşamakta buldu. 1926'da İbni Suud Hicaz Kralı ilan edildi.³⁶³ Mısır ise Savaşta İngiltere'ye yardım etmenin karşılığında hiç olmazsa bağımsızlık mücadelelerinde desteklenmeyi umuyordu. Ancak İngiltere, Mısır'ı ne olursa olsun denetim altında tutulması

³⁶¹ Savaş sonrası İngiltere ve Fransız Manda Bölgeleri Haritası için bkz. Ek No:12

³⁶² KOCAOĞLU, a.g.e., s. 67

³⁶³ MANSFIELD, a.g.e., s. 67

gereken, Hindistan ve Uzakdoğu'yla olan emperyalist haberleşme ve ulaşım zincirinin çok önemli bir halkası olarak görmekteydi³⁶⁴.

San Remo Konferansına Amerika'nın katılmamasını fırsat bilen İngiltere ve Fransa Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altında "manda" haline getirecekleri "dört" bağımsız devlet kurdular. Fransızlar, Suriye ve Lübnan'ın, İngiltere de Irak ve Filistin'in kontrolünü ele geçirdiler. Yerel halkın katılımı olmadan kurulan bu koruyuculuk maskeli sömürge yönetimler, Arap dünyasındaki hareketlerin dönemsel yıkımı ve sonu oldu³⁶⁵.

Batılı devletlerin Ortadoğu'ya getirmiş oldukları yapay devlet sistemi, bölgeyi uluslaşmamış ülkeler bölgesi haline getirmiştir. Ortadoğu'daki yaşamın temeli olan dinin yerine İngilizler milliyetçilik ve hanedana bağlılığı getirmişlerdir.

3.2. Birinci Dünya Savaşı Sonunda İngiltere'nin Ortadoğu Politikası

3.2.1.Ortadoğu'da İngiliz İşgalleri

İngiltere Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın bir numarası haline gelmiştir. Ortadoğu'da Libya'dan Hayfa'ya kadar olan bölgeyi egemenliği altına almış, politik ve askeri alanda büyük üstünlük sağlamıştır.

İngiltere, savaş yorgunu ve aynı zamanda uzak ve pahalı serüvenlerden bıkmış olması sebebiyle, savaşta kazandıklarından mümkün olduğu kadar fazlasını elinde tutma amacını güden bir politika izlemeye başlamıştır.

İstanbul'a yüksek komiser atanan Akdeniz filosu komutanı Albay Catthorpe'a 8 Kasım'da verilen talimatta, kendisinin Osmanlı ile Britanya hükümetleri arasında bırakışmanın uygulanması ve Türkiye'deki İngiliz çıkarlarının

³⁶⁴ aynı eser, s. 69

³⁶⁵ İra M. LAPIDUS, *Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası*, Çev. Safa Üstün, İstanbul 1996, s. 113

korunmasında resmi haberleşme aracı olacağı bildirilmişti. Türk hükümetine, görevinin sadece bu konularla sınırlı kalacağını ve Türkiye Müttefikler arasındaki sorunların nihai çözümünün Barış konferansına ait olduğunu ve kendisinin siyasal konularda yetkili olmadığını açıklayacaktı.

Lord Balfour'un Catthorpe'a 9 Kasım'da yazdığı özel talimat mektubunda şu hususları belirtmiştir:

1. Mezopotamya, Suriye ve Arabistan'da tarafımızdan işgal altında bulundurulmuş ülkelerin Osmanlı egemenliğine ya da yönetimine geri dönmemesi siyasetimizin değişmez parçasıdır.
2. Türkler gerçek doğulu biçimde zevahiri kurtarmak için bütün İslam dünyasında bırakışmanın askeri yenilgi sonucu olmayıp bizimle uyuşma isteklerinden ileri geldiğini telkin etmeye çalışacaklardır. Şimdiden bırakışma hükümlerinin kendilerine elverişli olduğunu iddia ediyorlar, böyle bir izlenimi silmemiz gerekecektir. Mısır ve Hindistan'daki Müslüman uyruklarımızın Türklerin tamamen yenildiklerini anlatmalarını özellikle istiyoruz. Bu İslamcılığa, Turancılığa ve genel olarak İslamın siyasal bakımdan sömürüsüne öldürücü bir darbe indirecektir.
3. Türk bakanları kendilerini çiten İngilizci olarak sunup sizi kazanmaya, hatta bizim müttefiklerimizle aramızı bozmaya çalışacaklardır(Ancak mektubun sonunda Fransızların İtalyanların ve Amerikalıların takip edilmesini istemektedir. Zaten aralarında husumet var olduğu görülüyor)
4. Padişah ve diğer Türk ileri gelenleri ile toplumsal ilişkilerin tümüyle resmi olması ve onların dostça yaklaşımlarına nazikane bir uzaklıkla karşılık gösterilecektir. Hakkında pek az şey bildiğimiz Padişahın kişiliği konusundaki izlenimlerinizi özel bir ilgiyle izleyeceğim.
5. Ermenistan'a bir İngiliz soruşturma heyeti gönderilmesi için yapılacak Türk girişimlerine yanaşılmayacaktır. Yapılması gereken bu tür soruşturmanın gerçek bilgiler sağlanması için tek başımıza yapılması gerekir. Ermenistan'da en ufak bir karışıklık çıkması halinde, halkın korunması için derhal tedbirler almak ödevimiz olacaktır. Hatta ihtiyati tedbirler olarak gecikmeden Ermenistan'da stratejik noktaları işgal

etmeliyiz ki, sonradan çıkacak karışıklıkların Ermeni düzeni olduğu söylenmesin! Bence bırakışma bize bu yola gitme imkanını tamamen tanımaktadır.(Burada açıkça görüldüğü gibi Osmanlı Hükümeti İngiltere'nin bu niyetlerini anlamaktan çok uzaktır. İngiltere zaten Sykes Picot anlaşması ile işgal etmeyi düşündüğü yerleri bu sefer daha genişletilmiş olarak uygulamak amacındadır.)

6. İstanbul'da sözüm ona muhalefet partisi size yanaşmak ve şimdiki hükümetin yerini almak isteyecektir. Kamil Paşa öldüğünden beri bu parti, ileri gelen bir önderden yoksundur. Onun iktidarı çözülme ve karışıklıklara yol açar ki, bu bizim aleyhimize olur. Sonra bunlar batı devletlerine olan bağlılıklarından ötürü bir çok zorluklara uğradıklarını bir ölçüde haklı olarak ileri süreceklerinden, bunların kuracakları hükümete daha yumuşak şartlar tanımak için manevi bir hava ve borç doğmuş olacaktır. Oysa hükümetimizin Osmanlı Devleti'nin geleceği konusundaki niyetleri sert ve kesindir. Bu bakımdan İttihat ve Terakki Hükümeti'nin bırakışma sırasında iş başında kalıp, "...ileride barış şartlarını yüklenmek küçültücülüğüne bizzat katlanmaları tercihe değer" bu bakımdan herhangi bir destek sağlamamakla birlikte düşmelerini de sağlayacak herhangi bir davranışta bulunulmayacaktır.(Hürriyet ve İtilaf Partisi 22 Ocak 1919'da bir bildiri yayınlayarak harekete geçmiş ve Mütareke döneminde İngilizlerin desteğini alarak, İttihatçıların bir girişimi olduğunu savundukları "Kuva-yı Milliye" hareketini bastırmak için iç ayaklanmaları kışkırttılar. Ülkenin bulunduğu zor günler içinde İngilizlerle işbirliği yaparak, Türkiye'nin tümüyle parçalanması anlamına gelen Sevres Antlaşmasının imzalanmasında parmakları olduğu gerekçesiyle Ankara Hükümeti'nin boy hedefi oldular ve sonunda dağıldılar)(Böylece İngiltere Sevres Antlaşmasını Osmanlı Devleti'nin imzalaması için muhalefeti de kullanmışlardır.)
7. İktisadi konularda İngiliz tahvil sahiplerinin Duyun-u Umumiye'deki temsilcisi Sir Adam Block ile Türkiye'deki İngiliz çıkarlarını çok iyi bilen A. Ryan size yardımcı olacaktır. Fakat mahrem olarak bildireyim ki Block'un

Türkiye'deki siyasal sorunlar üzerindeki görüşleri hükümetimizce paylaşılmamaktadır³⁶⁶.

Bu mektupla , İngiltere'nin Mütareke şartlarını kendilerince uygulama konusundaki kararlılığı görülmektedir.İttihat ve Terakki'nin nüfuzunu kırmak için ağır mütareke şartlarına zorlanması da son derece mantıklıdır. İngiltere'nin savaş döneminde her milletin kendi kendini yöneteceği vaadi ise savaş sonrasında ise yalnız Hristiyan unsurları ön plana aldığı görülmektedir.

İngiliz Dışişlerinin Osmanlı'yı tamamen tasfiye etmek kararını bildirmesinden sonra bunun ilk yolu İngiliz orduları ile Osmanlı ülkesinin Arap illerini istila edip barış konferansında buraların yönetimine bir şekilde el koymaktı. Mondros'la birlikte bu işin ilk bölümü tamamlanmıştı. Ancak Adana, Musul, İskenderun gibi bölgelerin ele geçirilmesi isteniyordu ki bu da bırakışmayı çiğnemek bahasına da olsa sağlanıyordu. İngiltere bundan sonra içerilere kadar kendisi sokulamayacağı için Türkleri tamamen yok etme işin Yunanlılara ve Ermenilere bıraktı. Böylece İtalya ve Fransa'nın bölgedeki yayılmacılığını da önleyecekti.

İngiltere, Sykes-Picot Antlaşması yapılırken, Fransızların Filistin'deki isteklerini önlemek için Fransızlara Musul ve Suriye'yi vermiştir. Ayrıca İngiltere, Ruslarla arasında bir tampon bölge oluşturmak istiyordu. Ancak Rusya'da çıkan ihtilal sonucunda Rusya'nın savaştan çekilmesiyle Rus tehlikesi ortadan kalkmıştı. Ancak İngilizler zengin petrol kaynağı sebebiyle Musul'u ele geçirmek istiyordu. Bunun için İngiltere, Mondros Mütarekesi yapılmasına rağmen Musul'u haksız bir şekilde işgal etmiştir. Daha sonra İngiltere, Mondros mütarekesinin 7. maddesine dayanarak, Antep,Maraş,İskenderun'u da işgal etmiştir.

³⁶⁶ Sina AKŞİN, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, İstanbul 1983, s. 92-95

İngiltere, 1916'da Sykes-Picot Anlaşması ile Osmanlı Arap ülkelerini aralarında paylaşmalarına rağmen İngiltere koşulların çok değiştiğini ve Osmanlı ordularına karşı savaşın büyük yükünü kendisi çektiği gerekçesiyle bu anlaşmadan dönmeye çalışıyordu. İngiltere, Avrupa'da Fransa'yı koruduğu ve savaşın bu bölgede ağır yükünü kerdisinin çektiği, Ortadoğu Fransa'ya ayrılan yerlerin fiilen İngiltere işgalinde olması ve Emir Faysal'ın Sudiye'de İngilizleri desteklediğini ileri sürerek, başta Musul olmak üzere, Fransız nüfuz bölgesini kısıtlamayı başardı. İngiliz istihbarat örgütünün elemanı olan Lawrence, Avrupa'da Faysal'ın maiyetine Suriye'de Fransa'yı saf dışı bırakmak ve bölgeyi İngiltere'nin himayesine almanın peşindeydi. Nitekim İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın 1919 başlarında Faysal'a zırhlı araçlar ve tanklar sağlamak düşüncesini benimsediğini, fakat Mayıs sonunda Fransa'nın tepkisinden çekinerek bundan vazgeçtiğini görüyoruz³⁶⁷.

Savaş sonunda İngiltere'nin birinci amacı Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve böylece Ortadoğu'da hakimiyetini ve Hindistan yolu güvenliğini güçlendirmek olmuştur. İngiltere bunun için bölgede savaş döneminde olduğundan daha fazla azınlıkların desteklenmesini sağlamaya çalışmıştır. Ermenistan mandasının Amerika'ya verilmesini sağlamaya çalışmıştır. Kürtlerin mandaterliğini ise İngiltere kendi üzerine almak istemiştir. Böylece İngiltere, nüfuz alanı olan Mezopotamya'da Kürtleri, Türklere, Araplara ve Ruslara karşı baskı aracı olarak kullanabilecekti. Özellikle Mezopotamya petrol bölgesinde Kürt unsurunun bulunması, petrol dolayısıyla Kürtlerin İngiltere bakımından önemini artırıyordu³⁶⁸.

İngiltere, savaş sonrasında Sevr Antlaşmasını Osmanlı Devleti'ne kabul ettirebilmek ve dolayısıyla Syke-Picot Antlaşmasını uygulamaya koyabilmek için Yunanistan'ın Anadolu'yu işgal etmesini sağlamıştır. İngiltere, 1917 tarihli St. Jean de Maurienne anlaşması ile İtalya'ya verdiği yerleri Yunanistan'a vermişti. Bunun sebebi ise İngiltere, bölgede güçlü bir İtalya

³⁶⁷ AKŞİN, a.g.e., s. 100-101

³⁶⁸ KÜRKÇÜOĞLU, ...İngiliz, s. 63-69

yerine kendi emrinde emperyalist emellerine hizmet edebilecek bir Yunanistan'ı tercih etmesi idi³⁶⁹. Savaş sonunda İngiltere'nin yorgun düşmesi ve Mısır ve Hindistan'da başgösteren olaylar sebebiyle, İngiltere Türkiye üzerinde geniş bir harekate hazır olmadığı kanaatindeydi. Paris'teki İngiliz murahhas heyetinin 25 Nisan günlü bir muhtırasına göre, İngiltere, geniş ölçüde askeri bir harekate hazır olmadıkça eldeki imkanlarla Türkiye'nin tümüyle parçalanması çok zordur. İttihat ve Terakki'nin Mısır'da ve bütün Ortadoğu'daki siyasal faaliyeti sonucu, böyle bir işe kalkışmak, Kürdistan ve Mezopotamya'da ciddi tepkilere yol açabilirdi. Bu yüzden İngiltere, Türkiye'yi yom etme işini kendisi yapamayacaktı. Ancak bunu Yunanlılara havale etmişlerdir³⁷⁰. Böylece İngiltere, Ortadoğu'da emellerine ulaşıyordu. Bir yandan kendisi Mezopotamya ve Filistin'de hakimiyetini kurarken Anadolu'da kendi emrinde kukla devletler vasıtasıyla burada söz sahibi oluyordu.

3.2.2. İngiliz Manda Yönetimleri

Birinci Dünya Savaşı'nda Araplarla işbirliği yapan İngiltere, onlara bağımsızlık vaad etmişti. Daha önce de bahsettiğimiz gibi İngiltere'nin bu vaadi karşılığında Şerif Hüseyin Osmanlı'ya karşı 1916'da ayaklanmış ve kendisini Arap Ülkelerinin Kralı ilan etmişti. Ancak İngiltere Araplar arasındaki rekabetten yararlanarak nüfuzunu daha da genişletmiştir.

a) FİLİSTİN

Filistin'de İngiliz yönetimi fiilen 1917 sonlarında General Allenby komutası'nda İngilizlerin G. Filistin'e girmesiyle başlamıştır. 1920'lerden II. Dünya Savaşı sonuna kadar ise İngiliz manda dönemi başlamıştır. Bu dönemde İngilizler, Filistin'de Yahudi yerleşimini kolaylaştırmak ve sonra da bir

³⁶⁹ aynı eser, s. 71-72

³⁷⁰ AKŞİN, a.g.e., s. 223-224

Yahudi devleti oluşumunu sağlamak ve Filistin'e kesin bir şekilde yerleşmek için çalışmıştır. İngiltere, işgalin ilk yıllarında iki tarafa da (Arap ve Yahudi) çelişkili vaadlerde bulunsa da zamanla İngiltere Yahudilerden yana tavrını koymaya başlamıştır.³⁷¹ İngiltere, Filistin yönetiminin kilit noktalarına Siyonizm'e ilgisi olan Yahudi asıllı kişileri atar. Siyonist hareket hızlı bir şekilde ilerleme göstermiştir. Her geçen yıl daha fazla Yahudi göçmen Filistin topraklarına gelmiştir³⁷².

Filistin, San Remo Konferansı'nda Suriye'den ayrılarak İngiltere'nin mandası altına verilmiştir. İngiltere'nin Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması konusunda takındığı tavır Arapların tepkisini çekmiştir. Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulması çalışması olarak adlandırılan Siyonizm hareketi siyasi bir hareket haline gelmiş ve başkan Wilson'un desteğiyle İngiltere Yahudi devleti kurulması konusunda harekete geçmiştir. Savaş boyunca İngiltere Yahudi göçünü desteklemiş ve bunun sonucunda Araplar ve Yahudiler arasında 1921'de çatışmalar meydana gelmiştir. Nihayet 29 Eylül 1923'te Milletler Cemiyeti Filistin'de İngiliz manda yönetimini kabul etmiştir.

İngiltere Siyonistler ve Araplar arasındaki çatışmalar nedeniyle Filistin'i 1947'de BM'ye devretmiştir³⁷³.

b) IRAK

İngiltere, Sykes-Picot Antlaşması sonucu Mezopotamya'yı nüfuz alanı olarak belirlemişti. İngiltere Bağdad politikasını Sir Cox vasıtasıyla yürütüyordu. Cox, 23 Kasım 1914'te gönderdiği bir telgrafta Basra'da başka hiçbir gücün hakim olmaması gerektiğini yazıyordu. Mondros Mütarekesi'ni hiçe sayarak Musul'a giren İngilizler işgallerini genişletmiş ve bütün Irak'ı işgal etmişlerdir. Savaş kabinesi'nden Bağdad'a 29 Mart 1917'de gönderilen

³⁷¹ KARAMAN, a.g.e., s. 22-27

³⁷² TURAN, a.g.e., s. 157

³⁷³ aynı eser, s. 162

direktiflerde Basra'da kalıcı sir İngiliz yönetimi için Bağdad'ın İngiliz kontrolünde bir Arap eyaleti olması gerektiği yazıyordu³⁷⁴. Irak'ta 1917'de başlayan İngiliz hakimiyeti manda sistemi altında devam eder.

İngiltere zengin petrol yataklarına sahip Irak'a egemen olmak için 1921'de Hicaz Kralı Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı krallığa getirmiştir. Fakat 10 Ekim 1922³⁷⁵ yılında Irak'taki kontrollerini gevşeten anlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Bu arada İngiltere ve Türkiye arasında Musul sorunu halledilememiştir. İngiltere Türkiye-Irak sınırının Milletler Cemiyeti tarafından belirlenmesini istemiştir. Bunun üzerine Milletler Cemiyeti 1925 yılındaki toplantıda Irak'taki İngiliz manda yönetiminin 25 yıl daha uzatılması kararını aldı. 1926'da ise Musul Irak'a bırakılmıştır. Ancak Irak'ta halkın tepkisi dinmemiştir ve 1920'de çıkan ayaklanma sonucu İngiliz manda idaresi bozulmuştur. İngiltere, tepkileri azaltmak için Faysal'ı Irak tahtına oturtur 1924 yılında parlamenter sisteme geçilir. Sonuçta İngiltere halkın tepkisi ve Irak'ın petroleri dolayısıyla Irak'ı kaybetmek istememesi gibi sebeplerle 30 Haziran 1930³⁷⁶ yılında kendi lehine imtiyazlar alarak bağımsızlığını tanır³⁷⁷.

İngiltere, Irak'ın sınırlarını belirlerken doğal uzantısı olmasına rağmen Kuveyt'i stratejik önemi ve yer altı kaynakları sebebiyle Irak sınırlarının dışında tutmuştur. Sabah ailesinin yönetimi altında bulunan Kuveyt 1922 yılında S. Arabistan'la olan sınırının belirlenmesinden sonra Ortadoğu'da yerini almıştır³⁷⁸.

c) MISIR

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle İngiltere, Mısır'da 18-19 Aralık 1914'te hamiliğini tesis etti. Ancak Mısır'da bir zamanlar

³⁷⁴ KEDOURIE, a.g.e., s. 175-176

³⁷⁵ Anlaşmanın metni için bkz., HUREWITZ, a.g.e., Vol. II., s. 111-115

³⁷⁶ Anlaşmanın metni için bkz., HUREWITZ, a.g.e., Vol. II., s. 178-181

³⁷⁷ TURAN, a.g.e., s. 133-134

³⁷⁸ aynı eser, s. 115

İngiltere'nin Osmanlılar aleyhine kullandığı milliyetçilik başına bela olmuştur. 1919'da Vafd Partisi bütün memlekette ayaklanmalar başlattı. Bu ayaklanmalar 1921'de de oldu. Bunun üzerine İngiltere 28 Şubat 1922'de Mısır'ın bağımsızlığını, Süveyş Kanalı'nın ve Mısır'daki yabancıların haklarının savunmasını üzerine almak ve Sudan'daki kontrolü elinde tutmak şartıyla ilan etti. Ancak Mısır'lılar bundan memnun olmadılar. 1935 yılında İtalya'nın Habeşistan'a saldırmasıyla baş gösteren olaylar sebebiyle 1937'de İngiltere Mısır'daki kapitülasyonları kaldırmıştır³⁷⁹.

d) ÜRDÜN

Ürdün Milletler Cemiyeti kararı ile İngiltere'nin 1922'de mandası altına verilmiştir. Manda yönetimi Filistin'deki İngiliz komiserine bağlı olup, başına da Hicaz Kralı Şerif Hüseyin'in oğlu Kral Abdullah getirilmiştir³⁸⁰.

e) İRAN

İngiltere 1907 yılında Rusya ile yaptığı antlaşma ile Güney İran'ı nüfuz alanı olarak tanımlamıştır. Savaşın sonra Ağustos 1919³⁸¹'da İran'la bir antlaşma imzalayıp, İran'ı himayesi altına almıştır. Antlaşmanın İran'da tepki ile karşılanması üzerine bu konuda geri adım atmıştır³⁸².

Birinci Dünya Savaşı sonunda, Ortadoğu'da büyük bir çıkar alanına sahip olan İngiltere, bölgede durumunu korumayı amaçlayan bir politika izlemiştir. Bu politika ilk anlardan itibaren tepki almış ve İngiltere'nin Ortadoğu'daki nüfuzunun gittikçe azalmasına neden olmuştur. 1917 yılından itibaren Hindistan milliyetçiliği artış göstermiş, Mısır'da Vafd Partisi önderliğinde 1919'da olaylar çıkmış, 1920'de Şeyh Mahmut ayaklanma

³⁷⁹ ARMAOĞLU, 20. Yüzyıl..., s. 204-205, TURAN, a.g.e, s. 128-130

³⁸⁰ TURAN, a.g.e., s. 115

³⁸¹ Antlaşmanın metni için bkz., HUREWITZ, a.g.e., Vol. II., s. 64-66

³⁸² ARMAOĞLU, 20. Yüzyıl..., s. 208-209

ıkarmış ve M. Kemal nderlięinde Anadolu Hareketi de başarıya ulařmıřtı³⁸³.

³⁸³ AKŞİN,a.g.e., s. 221-222

SONUÇ

İngiltere'nin 19. yüzyıldan itibaren Ortadoğu politikasının esası doğal kaynaklarıyla ekonomik, doğu ile ulaşım bağlantısı yönünden, stratejik önemi olan sömürgesi Hindistan'ı güvenlik içinde tutmak olmuştur. 1800 yılından itibaren bölgeye gönderdiği misyoner ve ajanları vasıtasıyla, Osmanlı Devleti ile İran arasında yaşayan "sınır toplum" olan unsurlarla ilgilenmeye başlamıştır. İngiltere önce Doğu Hindistan Kumpanyası'nın 1806 yılında Bağdat'ta şube açmasıyla bölgede görülmüş, 1821-1822 yıllarından itibaren ise bir grup İngiliz subayı Süleymaniye şehrinde aşiretlere farklı milliyet şuuru vermeye başlamıştır. Ayrıca arkeolojik kazı adı altında, bölgenin yer altı kaynakları araştırılmış, çalışmalar sırasında aşiretlerin durumu da inceleme konusu yapılmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile Türk-İngiliz ilişkileri değişmiştir. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum İngiltere'nin Osmanlı Devleti politikasını yeniden gözden geçirmesine sebep olmuş ve Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçmiştir.

Bu dönemde İngiltere'de işbaşına gelen Salisbury, Osmanlı Devleti'nin zor günler yaşadığını, Batıda İstanbul, Doğuda Erzurum, Rusların tehdidi altında ve Osmanlı'nın buna daha fazla karşı koyamayacağını düşünerek, politikasını değiştirmiştir. Bundan sonra İngiltere; Osmanlı Devleti'nin parçalanıp yıkılmasını kaçınılmaz sayarak, stratejik değeri olan yerleri ele geçirmek veya kendi emellerine hizmet edecek küçük devletlerin kurulmasına destek olma politikasını takip etmeye başlamıştır.

20. yüzyıl başlarından itibaren İngiltere için birinci derecede önemli olan artık Ortadoğu bölgesidir. Burada ise karşısına Rusya değil Almanya çıkmaktadır. İngiltere, Hint güvenliğinin yanı sıra, özellikle petrol yönünden de değerini gördüğü, Osmanlı Devleti'nin Mezopotamya (Irak) topraklarına yönelmektedir. Osmanlı Devleti ise, siyasal varlığını sürdürebilmek için,

İngiltere'ye ve öteki devletlere karşı sömürgecilik yarışına yeni katılmış olan Almanya'ya dayanma yoluna gitmiştir. Osmanlı Devleti'nin Almanya ile birlikte gerçekleştirmeye yöneldiği Bağdat demiryolu projesi, bunun kendisi için doğuracağı iktisadi ve siyasal tehlikeleri gören İngiltere'nin tepkisine yol açmıştır. Bağdat demiryolu mücadelesi yaklaşan Dünya savaşında Osmanlı ile İngiltere'nin birbirlerinin karşısında yer alacağını gösteriyordu. Bölgede Alman etkisinin sürekli artmasından korkan İngiltere, sonunda Rusya ve Fransa ile anlaşma yolunu seçmiştir.

1913'te W Churchill'in gönderdiği bir heyetin hazırladığı raporlardan, Mezopotamya ve İran'daki petrolerin İngiliz donanmasına yakıt olabileceğinin anlaşılması üzerine Mezopotamya, özellikle Musul, o yıllarda büyük güçlerin petrol arama ve işletme imtiyazı için birbirleri ile yarış yaptıkları bir bölge olmuştur.

İngilizler o yıllarda "İngiliz-İran Petrol Şirketi"nin bölgedeki isteklerini desteklemiştir. 19 Mart 1914 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanlığının teşebbüsü ile Türk Petrol Şirketi'nin hisseleri İngiliz ve Alman temsilcilerinin imzaladığı bir metinle yeniden düzenlenerek %50'si D'arcy grubuna (İngiliz-İran), %25'i Anglo Saxon Şirketine, %25'i ise Deutshe Bank'a verilmiştir. Böylece İngiltere, bölge petrolü daha etkili duruma geçerken, Almanya'ya verilen payla anlaşma sağlanmıştır.

Öte yandan, daha Birinci Dünya Savaşı başlamadan aralarında Sir Mark Sykes'ın da olduğu bir grup misyoner, bölgede İranlı kimliği altında faaliyette bulunmuştur. 1909'da Şehrizar ve Süleymaniye bölgesinde, İngiliz istihbarat subayı olarak çalışan E.B.Soane, bir aşiret reisinin eşine Farsça katipliği yaparak, asıl kimliğini uzun süre saklamayı başarmış, 1914'te İngilizlerin Irak'a girmesi üzerine ordudaki görevine başlamıştır.

Bu şekilde İngiltere, bir yandan misyoner ve casusluk faaliyetleri ile diğer yandan ticari imtiyazlarla bölge üzerinde etkili olmuştur. Daha Osmanlı

Devleti savaşa katılmadan, Mezopotamya ve Ortadoğu'ya yönelik olarak askeri harekate hazırlanmıştır. 5 Kasım'da Osmanlı Devleti resmen savaş ilan etmeden, 3 Kasım'da Kuveyt'i İngiltere'nin himayesinde bağımsız bir devlet olarak tanımıştır. 5 Kasım tarihinde Kıbrıs'ı ilhak ettiğini, 18-19 Aralık'ta Mısır üzerinde himaye kurduğunu açıklayan İngiltere, 30 Nisan 1915 tarihinden itibaren Yemen, Arabistan ve Katar bölgelerini ele geçirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması ve Osmanlı Devleti'nin Kasım 1914'te Almanya'nın yanında savaşa girmesiyle Ortadoğu bölgesi iyice karışmaya başlamıştır. İngilizler bir yandan Arap İsyanı'nı kışkırtırken diğer yandan Siyonistlere vaatlerde bulunmuştur. Yahudilerin sermayelerinden ve üretim güçlerinden yararlanmaya çalışmıştır. İngiltere Hükümeti'nin Ortadoğu bölgesi politikasında, sömürgelerine giden yolun bu coğrafyada olması önemli bir rol oynamıştır.

İngiltere, Süveyş Kanalı'na özel bir önem vererek buradaki hakimiyetini korumak için Süveyş Kanalı, Mısır ve Kızıldeniz civarına nüfuz etmek isteyen diğer devletlerle mücadelelere girişmiştir. Bu arada Hindistan'a giden sömürge yolunun korunması için buradaki stratejik bölgeleri işgal etme yolunu seçmiştir.

İngiltere kendi emelleri uğrunda Arapları İslam Halifesi'ne karşı isyan ettirmişler ve sonuçta Mekke Şerifi Hüseyin, Mc Mahon ile gizli görüşmeler sonucunda İngiltere ile birlikte Osmanlı'ya cephe almıştır. İngiltere, Mekke Şerifi ile pazarlık yaparken bir yandan da Necid hakimi İbni Suud'la ittifak pazarlığına girmiştir. İngiltere, aynı şeyi Filistin'de Musevilere Yahudi yurdu kurma vaadiyle yapmıştır. İngiltere bu savaş sırasında Ermenilere de vaadlerde bulunmuştur. İngiltere savaşı kazanıp bu bölgedeki çıkarlarını garanti altına almak için, Müttefiklerine de Osmanlı topraklarından paylar dağıttı. Hatta savaşın sonucunu olumsuz yönde etkilememesi için, İngiltere, kendisi için büyük önem taşıyan Boğazları 1915 yılında Rusya'ya vermiştir.

Ortadoğu ile ilgili yapılan gizli anlaşmaların sonuçları bir nevi günümüz sorunlarının temel kaynağıdır. Batılı güçler Arap Devletlerinin sınırlarını öylesine şekillendirmişlerdir ki sürekli çatışmaları gündeme getirmektedir. Örneğin Hindistan yolunun güvenliğine önem veren İngiltere, doğal uzantısı olmasına rağmen Kuveyt'i stratejik önemi ve zengin yer altı kaynakları yüzünden Irak sınırlarının dışında tutmuştur.

Ortadoğu'nun paylaşılmasını konu edinen Sykes-Picot Andlaşması, Şerif Hüseyin'in kurmayı düşündüğü "Büyük Arap Krallığı" hayalini suya düşürmüştür. çevirmiştir. Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti'nin Arap toprakları İngiltere ve Fransa tarafından paylaşılmış ve savaş sonunda da bu paylaşma işlemi hayata geçirilmiştir. Ortadoğu ile ilgili savaş döneminde gerçekleşen en önemli olay ise Balfour Deklarasyonu olmuştur. Yahudiler İngiltere'nin Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulması ile ilgili bu vaadine sınırsız sarılmışlar ve bunun için İngiltere'nin yanında Osmanlı'ya karşı savaşmışlardır. Bu deklarasyon ile İngiltere Hükümeti, bir milletin toprağını bir başka devlete verilmesini ilan etmiştir. Böylece günümüze kadar gelen Filistin sorunda İngiltere'nin sömürgeci arzularının ve Arap isyanının büyük katkısı olmuştur.

Savaş sonrasında , Ortadoğu'nun haritası tamamen değişir. Savaştan önce sadece Osmanlı Devleti, İran ve Mısır'dan müteşekkil olan Ortadoğu'da sömürgeci devletlerin ulusal çıkarları doğrultusunda birçok suni devlet filizlenir.

İngiltere, savaştan sonra dünyanın bir numaralı devleti haline gelmiştir. Ancak bu güçlü görüntüsünün yanında İngiltere'de bazı olumsuz gelişmeler de meydana gelmiştir. İngiltere, İmparatorluk sisteminin anahtarı olan Hindistan yolunun güvenliğini sağlamanın güçleştiğini görmüştür. Oysa bu sırada, İngiltere, en büyük deniz gücü olmaktan çıkmaktadır. Fakat savaş sonrasında yeni iktisadi sorunları ise, hammadde kaynağı ve pazar olanakları sağlayan sömürgelerin önemini daha da artırmıştır. Bu durumda, İngiltere için Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak, gerekli olduğu kadar bir o kadar da

güçtür. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında kendisine ayrılacak nüfuz bölgelerinde tam bir hakimiyet kurmak için çeşitli çalışmalar içinde bulunarak Kürtlere, Araplara, Ermenilere çeşitli vaatlerde bulunmuştur.

Savaştan galip çıkan İngiltere ve Fransa'nın Sykes-Picot anlaşması ile Ortadoğu'yu kendi aralarında paylaştığını belirtmiştik. Bu iki güç, sömürgeci emellerini gizlemek ya da meşru bir zemine oturtmak için kendilerinin hakim olduğu Kavimler Cemiyeti'nde bu bölgeler için manda sistemini kabul ettirirler. Irak, Ürdün, ve Filistin'i İngiltere, Suriye ve Lübnan'ı Fransa alır.

Ancak İngiltere ve Fransa'nın bu şekildeki paylaşımı savaş esnasında kendilerine başka sözler verilen bölge halkının tepkisini çeker. Böl, parçala, yönet politikasının mimarlarından olan İngiltere, geniş bir coğrafyayı kapsayan ve son derece stratejik öneme sahip olan Ortadoğu'yu daha kolay yönetmek için kukla liderler tarafından yönetilen küçük devletçikler kurar. Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı Irak tahtına oturturken, Suriye'deki Fransızları taciz etmek için 1920'de daha sonra Ürdün olarak adlandırılacak bölgede suni bir devlet kurarak başına Abdullah'ı vali olarak atar.

Aynı zamanda, Zeydi imamlar tarafından yönetilen Kuzey Yemen'de haritadaki yerini alır. İngiltere, bu devletlerin dışında bölgede birçok önemli ülkeyi de (Umman, Güney Yemen, Katar) farklı isimler altında bağımsızlıklarını kazanacakları 70'li yıllara kadar hakimiyeti altında tutar. Birinci Dünya Savaşı öncesi çizilen haritanın günümüz Ortadoğu'sundan tek farklı yönü budur.

Ancak bu devletlerden ayrı olarak Türkiye Batı emperyalizmine karşı çıkarak bağımsız bir devlet kurma kabiliyetini göstermiş ve Ortadoğu'daki diğer ülkelere örnek teşkil etmiştir.

Ortadoğu'da oluşturulan suni sınırlar, bölgedeki istikrarsızlığın kaynağı olan çatışmaların kökenini oluşturduğu gibi, devre damgasını vuran büyük devletlerin bölgeye yönelik müdahalelerine zemin hazırlar. Dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi Ortadoğu'daki siyasi sorunların temelinde de 250 yıllık batı sömürgeciliği yatar.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Yıldız Tasnifi Sadaret Hususi

No: 418/22

Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı(HR.SYS)

Dosya No:93 Vesika No:13

Dosya Usulü İradeler Tasnifi(DUIT)

Dosya No:69 Vesika No:2(1-27)

Dosya No: 69 Vesika No:3 (1-49)

Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı
Kataloğu(HR.HMŞ.İŞO)

Dosya No: 39, Vesika No: 3

Eserler İncelemeler

ADAMOF, E.E., Anadolu'nun Taksimi Planı. Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde, Çev.(H. Rahmi), Gün Matbaası,İstanbul 1972

AHMAD, Feroz, "1908-1914 Yılları Arasında Büyük Britanya'nın Jön Türklerle Münasebetleri", Tarih Enstitüsü Dergisi, İÜEF, S.2, Ekim 1971

AHMAD, Feroz, "1914-1915 Yıllarında İstanbul'da Hint Milliyetçi Devrimleri", Yapıt, No:6, Ağustos-Eylül 1984

AKŞİN, Sina, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, 1918-1919, C.I., İstanbul 1992

ALASYA, H. Fikret, "İngilizler İdaresinde Kıbrıs'ta Tatbik Edilen Politika", Kıbrıs ve Türkler, Ankara 1964

ALTUĞ, Yılmaz, Çin-Vietnam-Ortadoğu Sorunları,İstanbul 1970

- ANDERSON, M. S., The Eastern Qestion, (1774-1923), London 1991
- ANTONIUS, George, The Arab Awakening, Hamish Hamilton, London 1955
- ARMAOĞLU, Fahir, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914) TTK, Ankara 1999
- ARMAOĞLU, Fahir, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları(1948-1988) Ankara 1994
- ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara 1986
- ASAF, Mehmet, 1909 Ermeni Olayları ve Anıları, yay. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1986
- AVCIOĞLU, Doğan, 31 Mart'ta Yabancı Parmağı, İstanbul 1969
- AVCIOĞLU, Doğan, Milli Kurtuluş Tarihi, Tekin yay. Ankara 1979, C. I
- BAYKAL, B. Sıtkı, Yeni Zamanda Avrupa Tarihi, Ankara 1988
- BAYUR, Y. Hikmet, Hindistan Tarihi, C. III., Nadir Şah'ın Akınından Bağımsızlık ve Cumhuriyete Kadar, (1737-1949), İstanbul 1982
- BAYUR, Y. Hikmet, Türk İnkılabı Tarihi, C. I, Kısım I, C II Kısım III , CIII, Kısım III, TTK, Ankara 1983
- BELEN, Fahri, 20. Yüzyılda Osmanlı Devleti, İstanbul 1973
- BİLGE, A. Suat, Milletlerarası Politika, Ankara 1966
- BOSTAN, İdris, "Basra Körfezi'nin Güney Kesimi ve Osmanlı 1876-1908", Osmanlı Araştırmaları, S. 9, İstanbul 1999
- BURAK, M. Durdu, Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-İngiliz İlişkileri (1914-1918) Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2000
- BURÇAK, Rıfkı Salim, Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri, 1791-1941, İstanbul 1946

Cemal Paşa, Hatıralar, Haz. Behcet Cemal, İstanbul 1977

ÇAĞLAYAN, Kaya Tuncer, İngiliz Belgelerine Göre İngiltere ve Osmanlı Arasında Ayrı Barış Girişimleri, 1917-1918, Samsun 2003

ÇANDAR, Cengiz, Ortadoğu Çıkmazı, Hil.Yay., 1.Baskı, İstanbul 1983

ÇAVDAR, Tevfik, Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu, İstanbul 1790

ÇAY, Abdulhaluk, Kıbrıs'ta Kanlı Noel, Ankara 1989

ÇAYCI, Abdurrahman, Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911), TTK, Ankara 1995

DEMİRBAŞ, Bülent, Musul Kerkük Olayı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kuveyt Meselesi, İstanbul 1995

DESCHAMPS, Hubert, Sömürge İmparatorluklarının Sonu, Çev. Oktay Akbal, İstanbul 1966

Documents on British Foreign Policy 1919-1939, Vol. IV, London 1956

EARLE, Edward Mead, Bağdat Demiryolu Savaşı, Çev. Kasım Yargıcı, İstanbul 1972

EBERHARD, Wolfram, Çin Tarihi, TTK, Ankara 1995

ELİBÜYÜK, Mesut, "Ortadoğu'nun Coğrafya Bakımından Adı, Yeri ve Önemi", Fırat Ü. Ortadoğu Ar. D. Sayı 1 Elazığ 2003

ELPEN, Levent, "Filistin Topraklarında Yahudi Terör Hareketleri Eşkiyalıktan "Ordu"ya", Tarih ve Düşünce, S.6, Haziran 2002

ERARSLAN, Cezmi, "Irak'ta Türk-İngiliz Rekabeti(1876-1915)", İ.Ü.E.F Tarih Dergisi, İstanbul 1994

ERASLAN, Cezmi, II. Abdülhamit ve İslam Birliği, İstanbul 1992

ERENDİL, Mustafa, Çağdaş Orta Doğu Olayları, Gen. Kur. Basımevi, Ankara 1992

ERİM, Nihat, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri , C.I, A.Ü.H.F. yay.1953

ERGİN, Feridun, "Musul Sorunu ve Körfez Petrolleri",Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt VII, Mart 1991, S. 20

Ermeni Komitelerinin İhtilal Hareketleri ve Besledikleri Emeller, Haz. İ. Parmaksızoğlu, Ankara 1981

EROĞLU, Hamza, Türk İnkılabı Tarihi, Ankara 1990

EVREN, Gürbüz, Ermeni Sorunundaki Çıkar Odakları , Ankara 2002

FAIRBANK, John King, Çin'in Sömürgeleştirilmesi ve Amerika'nın Asya Politikası(1840-1914), TTK, Ankara 1997

Genel Kurmay Başkanlığı, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi, Ankara 1986

GİRİTLİ, İsmet, Ortadoğu ve Komünizm: Bugünkü Ortadoğu'nun Önemli Sorunları, 2. Baskı, İstanbul 1975

GRAVENHAGE, S., "İngiltere ve Ermeniler(1839-1904)," M. Van Der Beek's Hafboekhandel 1918 Türkler-Ermeniler ve Avrupa, Çeviren ve Yayına haz. Bayram Kodaman, Süleyman Ü.Fen-Ed. F. Yay. No:1, Ankara 1994

GRAVES, P Philip, İngilizler ve Türkler, Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri(1789-1939)Çev. Mehmet Harmancı, Ankara 1999

GÜREL, Şükrü S., Kıbrıs Tarihi, (1878-1960)Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika, C. I., Kaynak yay., İstanbul 1984

GÜRÜN, Kamuran, Ermeni Dosyası, TTK, Ankara 1983

HALAÇOĞLU, Yusuf, Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918) ,TTK, Ankara 2001

HALİDİ, Mustafa, Phill Ömer Ferruh, İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm, İstanbul 1968

HAMILTON, Ian, Gelibolu Günlüğü, Hürriyet yay., İstanbul 1972

Harp Akademileri Komutanlığı, Ortadoğu'nun Tarihi Gelişimi, İstanbul 1992

HELLER, Joseph, British Policy Toward the Ottoman Empire (1908-1914), London 1983

HUREWITZ, J. C., Diplomacy in the Near and Middle East, Adocumentary Records: Vol I, II, London 1956

İRTEM, S. Kani, Osmanlı Devleti'nin Mısır, Yemen, Hicaz Meselesi, Haz. Osman Kocahanoğlu, İstanbul 1999

İslam Ansiklopedisi, CII- IV

KARAASLAN, Tufan, Ortadoğu Coğrafyası, Konya 1998

KARADAĞ, Raif , Petrol Fırtınası, İstanbul 1991

KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi ,C. VIII, IX, TTK , Ankara 1983

KARAMAN, M. Lütfullah, Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu, İstanbul 1991

KARASAPAN, Celal Tevfik, Filistin ve Şark ül- Ürdün, C.I,II., İstanbul 1942

KAYA, Mehmet, Türk Arap İlişkilerinde Lawrence, Düşünceler, 2. Baskı, Ankara 1996

KEDOURİE, Elie, England and the Middle East, The Vital Years, (1914-1921) London 1956

KOCABAŞ, Süleyman, Hindistan Uğrunu Yapılanlar İngiltere ve Hindistan , İstanbul1987

KOCABAŞ, Süleyman, İngiliz Tuzağı, Osmanlıların Yaşatılması ve Yıkılmasında İngiltere'nin Rolü 1783-1923, İstanbul 2003

KOCABAŞ, Süleyman, "Vaat Edilmiş Toprak" Filistin İçin Mücadele ve Siyonizm, İstanbul 1987

KOCAOĞLU, Mehmet, Uluslar arası İlişkiler Işığında Ortadoğu: Parçalanmak İstenen Topraklar ve İstismar Edilen İnsanlar; Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1995

KODAMAN, Bayram, Sultan II. Abdülhamit Devri Doğu Anadolu Politikası, Ankara 1987

KOLOĞLU, Orhan, Gazi'nin Çağında İslam Dünyası(1918-1938), İstanbul 1994

KOLOĞLU, Orhan, Bedevi Lavrens Arap Türk, İstanbul 1993

KURAT, Akdes Nimet, Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610), Ankara 1953

KURŞUN, Zekeriya, Necid Ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti: Vehhabi Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı, TTK, Ankara 1998

KÜÇÜK, Cevdet, Osmanlı Diplomasisi'nde Ermeni Meselesi'nin Ortaya Çıkışı, 1878-1897, İstanbul 1986

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918), Ankara 1982

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi (1919-1926)Ankara 1978

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri II (1838-1850), İstanbul 1976

LAPIDUS, Ira M., Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası, Çev. Safa Üstün, İstanbul 1996

LEE, Dwight E., Great Britain and The Cyprus Convention of 1878, Cambridge Harvard University Press, London 1934

McCARTHY, Justin, "I.Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası ve Bryce Raporu", Osmanlı, Yeni Türkiye yay., Ankara 1999, C. II

MEJHER, Helmut, Imperial Qest for Oil:Iraq 1910-1918, London 1976

MERAM ,Ali Kemal, Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi, İstanbul 1969

NEDİM, Ş Mahmut, Filistin Savaşı (1914-1918), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995

NOVİÇEV, A.D. ,Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi, Çev. Nabi Dinçer, Onur yay., Ankara 1979

ORHONLU, Cengiz, Habeş Eyaleti, İstanbul 1974

ORTAYLI, İlber, İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu, Ankara 1980

ÖKE, M. Kemal, Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri ve Musul Kürdistan Sorunu 1918-1926, Ankara 1992

ÖKE, M. Kemal ,Ermeni Meselesi, 1914-1923, İstanbul 1986

ÖKE, M. Kemal, Kutsal Topraklarda Siyonist ve Masonlar, İhanetler... Komplolar... Aldanmalar...., İstanbul 1990

ÖKE, M. Kemal- M. Lütfullah Karaman- Emir Turam- Mithat Baydur- Orhan Koloğlu, Kutsal Topraklarda Casuslar Savaşı, İstanbul 1995

ÖNGÖR, Sami, Ortadoğu (Siyasi ve İktisadi Coğrafya) AÜSBF yay, Ankara 1962

ÖNSOY, Rifat, Türk-Alman İktisadi Münasebetleri, İstanbul 1982

ÖZYÜKSEL, Murat, Osmanlı Alman İlişkileri Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları, İstanbul 1988, s.233-235

ÖZYÜKSEL, Murat, Hicaz Demiryolu, İstanbul 2000

RENOVUİN, Pierre, Birinci Dünya Savaşı Tarihi (1914-1918), CII, Ç. Adnan Cemgil, İstanbul 1969

SACHAR, Howard M., The Emergence of the Middle East 1914-1924, London 1970

SAGAY, Reşat, XIX ve XX Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler, İşbankası yay. Ankara 1970

SANDER, Oral, Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e, Ankara 2001

SEYHUN, Arif, "Yemen Savaş Anıları,(5 Mayıs 1914-15 Mart 1919)"Askeri Tarih Bülteni,ATASE, Yıl:22 Ağustos 1977, S. 43

SHAW Stanford- Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, CII,Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1982

SIEBERT, B. De, Entente Diplomacy and the World, ed. George Abel Schreiner, Newyork and London 1921

SIRMA, İ. Süreyya, Osmanlı Devletinin Yıkılışında Yemen İsyanları, İstanbul 1994

SONYEL, R. Salahi, "Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-Ermeni İlişkileri ve İngiliz Propagandası", Belleten, C, L VIII, Ağustos 1994

SOY, Hacı Bayram, Almanya'nın İngiltere İle Osmanlı Devleti üzerinde Nüfuz Mücadelesi (1890-1914), Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2002

SÜSLÜ, Azmi, Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı, Ankara 1990

TAMÇELİK, Soyalp, "Kıbrıs'ın Siyasi Tarihi ile İlgili Bir Belgenin Değerlendirilmesi", Belleten, LXII Nisan 1999

TAYLOR, A.J.P., The Struggle For Mastery Europe(1848-1919), London 1954

TEKİN, Mehmet, Arap İsyanı ve Suriye'nin İşgali, 1915-1920, Antakya 1995

TUNAYA, T. Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler, İstanbul 1986

TURAN, Ömer, Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu, İstanbul 2002

UÇAROL, Rıfat, 1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı- İngiliz Anlaşması(Ada'nın İngiltere'ye Devri), İstanbul 1978

UÇAROL, Rıfat, Siyasi Tarih (1789-1994) İstanbul 1995

ULUBELEN, Erol, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, İstanbul 1982

URAS, Esat, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul 1987, 2. Baskı,

ÜLMAN, A. Haluk, Birinci Dünya Savaşına Giden Yol, Ankara 1972

WILLIAMS, Ann, Britain and France in the Middle East and North Africa 1914-1967, Macmilan, London, 1968

WINSTONE, H.V.F., Ortadoğu Serüveni,1898-1926, Yılları Arasında Ortadoğu'daki Siyasi ve Askeri İstihbaratın Hikayesi, Çev. Fuad Davudoğlu, İstanbul 1999

YAVI, Ersal, Bir Ülke Nasıl Batırılır?Osmanlının İflasından Günümüz Türkiye'ne "Kissadan Hisseler", İzmir 2001

YAVI, Ersal, Emperyalizm Kışkacında Türkler-Ermeniler-Kürtler, 1856-1923, İzmir 2002

YILDIZ, Hasan, Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan, Koral Yay., İstanbul 1991

YILMAZ, Faruk, General Allenby'nin Hatıratı, Arap İllerinin Elimizden Çıkış Öyküsü, Ankara 2003

YÜCEL, Yaşar, "Mithat Paşa'nın Bağdat Vilayetindeki alt Yapı Yatırımları", Uluslararası Mithat Paşa Semineri, Bildirileri ve Tartışmalar, Ankara 1986

Gazeteler

Tanin 3 Şubat 1911

Tercüman, 12 Ocak 1992, Rus Gizli Belgelerinden Türkiye'nin Paylaşılması

Tercüman, 27 Ocak 1992, Rus Gizli Belgelerinden Türkiye'nin Paylaşılması

Tercüman, 29 Ocak 1992 Rus Gizli Belgelerinden Türkiye'nin Paylaşılması

ÖZET

İngiltere'nin 20. yüzyıl başlarındaki Ortadoğu politikasını ortaya koymaya çalışan bu tez, bir giriş, üç ana bölüm, sonuç ve bibliyografyadan oluşmaktadır.

İlk bölümde İngiltere'nin 1878'de Kıbrıs'ı işgalinden itibaren Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan Ortadoğu politikası ve İngiltere'nin bu dönemde Ortadoğu'da diğer devletlerle olan mücadelesi, ele alınmıştır. İkinci bölümde, Birinci Dünya Savaşı döneminde İngiltere'nin Ortadoğu'daki faaliyetleri, bu dönemde azınlıklar üzerindeki İngiltere'nin etkisi ve Ortadoğu'ya yerleşme çabalarına yer verilmiştir. Son bölümde ise Birinci Dünya savaşı sonunda Ortadoğu ve İngiltere'nin bu dönemde Ortadoğu'nun şekillenmesindeki rolü üzerinde durulmuştur. Böylece bu tezde, Ortadoğu'nun bugünkü şeklini almasında İngiltere'nin etkisi anlatılmıştır.

SUMMARY

This thesis which tries to reveal the politics of England on the Middle East at the beginning of the 20 th century, consist of a preface, three main chapters and bibliyography.

In the first chapter, the Middle East politics of England from 1878 to World War I and its struggle in this area with other governments are considered. In the second chapter, the activities of England in the Middle East during World War I, the influence of England on minorities and the efforts of England to settle down in the Middle East are discussed. In the last chapter at the end of the World War I the role of England and the Middle East on taking on a shape of the Middle East is explained. In this way , in this thesis the influence of England on taking Middle East's present shape is mentioned.

EKLER

Ek No: 1

Daire-i Sadâret

İmlâ-yı Divân-ı Hümâyûn

1245

Bugün İngiltere sefâreti ikinci tercümanı Bab-ı 'âli de nezd-i senâverîde ye gelip Mösyö Kaulla'ya verilecek Konya Demiryol hattı imtiyazının İngiliz menâfi'ini ihlâl edebileceği beyanıyla i'tâsında isti'câl olunmamasını sefîri namına tebliğ etmesiyle bunun ne cihetle İngiliz menâfi'ine dokunduğu istifsâr olunmakla beraber Konya hattının mûmaileyh Kaulla'ya i'tâsı tasavvuru Bağdat hattının ikdârı ve te'mîn-i inşâsı maksadından münba'is olup Bağdat hattı imtiyazının sermayedârânı İngiliz olsa dahi bi'ttabî' bu mu'âmelenin onlar hakkında icrâsı mecburiyetinde bulunmadığı ve İngiliz menâfi'i Aydın Demiryol hattının Çay'a kadar temdîdi hakkında akdemce vâkı' olan istid'âya müsâ'ade olunmaması ile ihlâl olunduğu beyan olunur ise buna şimdiye kadar devletçe müsâ'ade olunmamış olması Kasaba demiryolunun muhafaza-i menâfi'i mütâla'asından neşâ'et eylediği ve hükümet-i seniyyenin imtiyâzâtını ihsana buyrulduğu şimendüferlerin temd'idi zımnında bir nev'i kayd-ı mecburiyetinde bulunmadığından Aydın yolunun temdîd adem-i temdîdi kendi yedd-i ihtiyârımızda bulunduğunun sefir hazretleri tarafından i'tirâf olunacağı ümid eylediğini cevaben ifade olunarak tercüm'an-ı mûmaileyheavdet eylemiş olunmakla südde-i seniyye-i hilâfetpenahîye arz u mütemennâdır efendim

22 Cumâde'l Âhire 310 vefi 20 Kanun u Evvel 308

Sadarazam ve Yaver-i Ekrem

Ek 2 : BOA. DUIT., 69-2.8, 2266 nolu vesika (1 RebiülAhir 1319/ 4
Temmuz 1317)

بدر کورانی

باش کات واری

۲۲۶۶

کونیه فاشی مبارک یاشاند ایه ارسیده مذهب اهل اوزبک انجازه نمایان ایل انچه
حکومت کونیه شیه هده ایجا وید بفرس بوندیر نفق واورده ایلی سید ضایه افند خاخرنا سید
را نجه بیخ کن و افکله ایدین بید نفوز حکمت بنده اند اوزم نموناً سید بیدر شمدیه
کون و بیانه ازل که دراء سیدت س ازیم بوندین و از سیدین و از سید بیدر سید خاخرنا
سید سید نفیخ نفیخه لره در و بیانه فاشد اسه و سید مذهب حکمت افند بیدر
نفق مذهب سید سید سید و بی افند بیدر و از سید سید بیدر ای بیاد و از سید
رخ و اورده و مذهب سید سید سید ازل و بیانه ای جان انارک بیدر و بیدر
و بیانه انیک ایدیه اورده اسه مذهب حکمت سید مذهب سید بیدر سید افند
بیدر بیدر سید سید سید ازل و بیانه بیدر سید سید و بیدر و بیدر افند
نظر افند و افند افند و بیانه مذهب افند افند افند افند افند افند افند
مذهب مذهب و مذهب افند افند افند افند افند افند افند افند افند افند
اورده افند افند افند افند افند افند افند افند افند افند افند افند
مذهب مذهب و مذهب افند افند افند افند افند افند افند افند افند افند
حاکم سید مذهب افند افند افند افند افند افند افند افند افند افند افند

EK 2²

Yıldız Saray-ı Hümâyûnu

Başkitâbet Dairesi

2266 No'lu vesika

Kuveyt Kaymakamı Mübârek Paşa'nın İbni Reşit'e mağlup olması üzerine İngilizlere temâyul ederek İngiltere Hükümeti Kuveyt pişegâhında iki harp-i sefinesi bulundurmakta ve orada iki seyr ü sefâin hânesi te'sîs ve İngiliz bayrağı küşâd etmekte olduğu beyânıyla nüfuz u hükümet-i seniyyenin orada tamamıyla tesîsi için şimdiden gümrük ve liman idareleri gibi devâ'ir-i resmiyye inşâsı elzem bulunduğu Fransa sefîri tarafından bildirildiği Hâriciyye Nezâret-i Celîlesi'nce takdîm kılınan tezkirede arz u beyân kılınmıştır. Esası mütâla'a hukuk-u hükümrâni-i cenâb-ı pâdişâhî nokta'î mukaddesinin pek ziyade musîb ve beca olmakla beraber Fransa hükümetiyle beraber Almanya Devleti orada Devlet-i 'Âliyye'nin tamâmiyyet-i mülkiyyesini ira'e ve ispat edecek asârın teksîr-i vücûbunu ihtâr ve beyân etmekte olmalarıyla orada esasen hukukun hükümet-i seniyyeye ta'alluk-u tammi bulunan böyle şeylerden agraz edilecek olur ise hayırhah olan böyle hükümetlerin vaktiyle vuku bulan ihtârât-ı mahremesi nazar-ı i'tibâr ve i'tinâyâ alınmamış ve iş mesk-ût-un 'amm bırakılmış olmak mehâzîrini de dahi dâ'î olduğundan hukuk-u mukaddesesi Devlet-i 'Âliyye'yi her türlü nitâk-ı halelden inşa ve te'sîsi zımında iktizâ-yı hâlin bugünkü Meclis-i Mahsûsu-u Vükelâca tezekkürü şeref müte'allık buyrulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenahiye itkizâ-yi 'âlisinden bulunmasıyla olbabda emr u fermân hazret-i veliyyü'l emrindir.

Fi Rebiü'l Ahir 1319 ve Fi 4 Temmuz 1317

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyâri

² BOA, DÜİT,69/2-8

①

[illegible]

خارجی بازار	سولہ روپیہ کتبہ	جوبانی بازار	سرحد	عربی بازار	سیح اسلام	مدراس نظام
سلسلہ مسٹرے	نوائے خارجی بازار	ادغام خارجی بازار	رانی بازار و مضافاتی کوٹلی	طوبہ خانہ علی گڑھ		دینی بازار

مجلس مخصوص وکلای ملت علی بیوریلده اشوب و نه سنی اورین مو حبیبه اودو سیل هیداب خلوتیغناهی
سرفندول بورلسن اوله بدم ارووق به حضرت ولای لورکده ایله ده اولورجه ۱۸۹۰ عیسوی ۱۳۱۰ قمری

[illegible]

معهده یا کلاس بریده
سیه دست نگار، در کلاس خوشی
و کلاس فقه، معروضی و ملحق
ایه، نقل علی جواریه
نکله سائ صند نیا هدیانه
موجبه ادره سیه خا خا خا
بر فقه، بیوسر و فقه
زلیت فقه، فقه فقه فقه
البا و ارون فقه و فقه
فقه ادره سیه خا خا
فقه ادره سیه خا خا

EK: 3

Bâb-ı 'Âli

Daire-i Sadaret

Mektubi Kalemi

Basra Vilayeti'nden vârid olan şifre telgrafname hal.

Gayet müsta'celdir

Suret

Kuveyt'e dühûlum anda İngiliz sefine-i harbiyyesi süvarisi gelerek Kuveyt'in İngiltere Devleti himâyesinde bulunduğunu resmen ilan ve taşraya asker ve mühimmât-ı harbiyye ihrâc eyleyecek olursa harb edeceğini tehdidâne bir surette ifade ve bu evâmîr-i mahsûsâyı Londra'dan ahz eylediğini ilave eyledi Ba'de Şeyh Mübârek'le mülâkât ve İngiltere Devleti'nin himâyesine dehâlet eylediğini inkâr ve fakat tazyikât görür isem ileride dehâlet eyleyeceğim zarûridir ifadesinde bulunduğu diğer sûrette Kuveyt'e dühûlum anda beyne'l düvel cari olan kavâ'id-i resmiyye-i viziteyi icra eylemeksizin İngiliz harb-i sefine süvarisi bizzat beni tehdîd eylediğinden ve bu ise hukuk-u düvele ve merâsim-i bahriyyeye mügâyir bulunduğundan lazım gelen mu'âmele-i resmiyyenin icrası babında 13 Ağustos 317

Sevâhil-i Necdiyyi'yi devr-i teftîş için 9 Ağustos 317 tarihinde Basra'dan hareket eden zihâf hümâyûnunun mü'âniden elyevm Fav'e avdetle süvarisinin Basra Bahriyye Kumandanlığına yazdığı iki kıt'a telgrafnamenin sûret-i mahrecesi aynen bâlâde arz olundu Müşir Paşa hazretlerinin Basra'ya muvâsalatından beri Mübârek hakkındaki tehdidâtla Kuveyt'e dair olan teşebbüsâtında netice-i muzırrası şu suretle yüz göstermeye başlamıştır İbn-i Reşit'in Kuveyt'e hareket için hücum etmekte olduğu elsine-i avâma kadar intikâl eden aşâyirine mukâbil Mübârek Paşa'nın da asâyir-i bahriyyeyi tehiye etmek üzere Abdurrahman el Faysal'ın oğullarını aşâyir-i merkûme nezdine gönderdiği mevsûken istihbâr kalemine ve gerçi b u cihette paşa-yı mûma-ileyhden mükerriren istifsâr ettirilmiş ise de el-an cevab alınamadığı gibi ahvâl-i sâ'irede

muhaberesi hükümetten insilâb-ı emniyetini gösterecek bir derece-i mandûdeden bulunmuştur Şu halde halen ve atıyyen kesb edeceği ve hizmet-i sâ'ika-i sadakat ve ubûdiyyetle evvel ve âhir arz edilmiş ve bahriyye kumandanı ise zihâfın hatt-ı hareketi hakkındaki cevaba intizâr etmekte bulunmuş olmasına nazaran olacak mu'âmele 'arz u istizân olunur

Fi 13 Ağustos 1317 Basra Valisi

Bâb-ı 'Âli
Meclis-i Mahsûs
1511

Sevâhil-i Necdiyye'yi devr-i teftîş için Basra'dan hareket eden zihâf-ı karvet hümâyununun Kuveyt'e vüsûlunda İngiliz sefîne-i harbiyyesi süvarisi Kuveyt'in İngiltere Devleti himâyesinde bulunduğunu ilan edeceğini ve taşraya asker ve mühimmât-ı harbiyye ihrâc eyleyecek olursa harb eyleyeceğini tehdidâne bir surette mezkûr karvet süvarisine ifade ve bu yolda Londra'dan emir aldığını ilave eylediğinden bahisle Basra Vilayeti'nden vârid olan telgrafnamenin takdimini mutazammın tezkire-i husûsiyye-i ma'ruz manzûr-ı 'âlî olarak ol babda şeref müte'âllık buyrulan irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfetpenâhiye mübelliğ tezkire-i husûsiyye meyâne-i çâkerânemizde kırâ'at ve mütâla'a olundu nezd-i hakâyık ve fedd-i 'âlîde arz u beyândan müstağnî olduğu ve cümle-i emr u ferman-ı hümâyun cenâb-ı pâdişâhîden bulunduğu üzere Kuveyt icrâ-yı memalik-i mahrûse-i şâhânenen olarak öteden beri orada hükümet-i seniyye cânibinden kaymakam bulunduğu ve Devlet-i 'Âliyye'nin tamâmiyyet-i mülkiyyesi mu'âhedât ile musaddak ve mü'eyyed olduğu halde mezkûr İngiliz sefînesi süvarisinin ifâdât-ı vâkı'ası beyne'l devlete cari olan münâsebât-ı hüsnîyyeye muvâfık olmadığı İngiltere Devleti'nce dahi takdir olunacağı cihetle mugâyir 'uhûd-u hukuk olan bu gibi ahvâle meydan verilmemesi zımında icab edenlere ta'limât-ı lazıme i'tâsı için İngiltere kabinesi nezdinde teşebbüsât-ı lazıme icrâsı emrinde Londra sefâret-i seniyyesine hemen tebligât-ı lâzıme ifâsı tezekkür-ü tensîb kılındı ise de yine her ne vech ile emr u fermân-ı hümâyûn-u hazret-i hilâfetpenâhiyi şerefsünûh ve ve sudûr buyrulur ise isabet ende olacağı muhât-ı 'ilm-i âli buyruldukta ve kâtibe-i ahvâlde emr u fermân hazret-i veliyyü'l emrindir.

Fi 14 Cum^de'l Ūlâ 1319 ve Fi 15 Ağustos 1317

Hâriciyye Nâzırı Şûrâ-yı Devlet Re'isi Bahriyye Nâzırı Ser'asker Adliyye Nâzırı Şeyhü'l islam Sadrazam Sadâret Müsteşarı Ticaret ve Nâfi'a Nâzırı Evkâf-ı Hümâyun Nâzırı Tophane-i Âmire Müşiri Dahiliyye Nâzırı

Meclis-i Mahsûs-u Vükelânın manzûr-u 'âli buyrularak iş bu mazbatası üzerine mûcibince irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhî şeref müte'allık buyrulmuş olmakla ol bâbda emr u ferman hazret-i veliyyü'l emrindir. Fi 17 Cumade'l Ülâ 319 ve fi 18 Ağustos 317

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyâri Bâb-ı 'Âli

Daire-i Sadâret

İmlâ-yı Divân-ı Hümâyûn

1511

'Atufetli Efendim Hazretleri

Sevâhil-i Necdiyye'yi teftîş için Basra'dan hareket eden hümâyûnunun Kuveyt'e vüsûlunda İngiliz sefine-i harbiyyesi süvarisi Kuveyt'in İngiltere himâyesinde bulunduğunu ifade eylediğini vesaireyi hâvi Basra vilayetinden gelen telgrafnamenin takdimini mutazammın tezkire-i husûsiye-i ma'ruz manzûr-ı 'âli olunarak ol babda şeref müte'allık buyrulan emr u fermân-ı hümâyûn mülûkâneye mübelliğ tezkire-i husûsiyye-i 'âtufeleri Meclis-i Mahsûs-u Vûkelâda lede'l mütâla'a cereyân eden müzâkereye tevfikân kaleme alınan mazbata arz u takdim olunmakla mündericâtı hakkında her ne vechile irade-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhiyi müte'allık şerefsüdûr buyrulur ise manzûr-ı 'âlisi infâz edileceği tezkire-i senâveri takdim kılındı efendim

14 Cumade'lî Ülâ 1319

Sadrizam

Reside-i dest-i ta'zîm olup Meclis-i Mahsûs-ı Vûkelânın mazbata-i ma'ruzası ve melfûfu ile beraber manzûr-ı 'âli buyrulan iş bu tezkire-i sâmiye-i sadâretpenâhileri üzerine mûcibine irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhi şeref müte'allık buyrulmuş ve mazbata-i mezkûreyi zeyl terkîmiyle dahi teblîğ kılınmış olmakla ol babda emr u fermân hazret-i veliyyü'l emrindir

Fi 17 Cumade'lî Ülâ 1319 ve Fi 19 Ağustos 1317

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî

EK 4 ⁴

Yıldız Saray-ı Hümâyunu

Başkitâbet Dâiresi

3674

Kuveyt'e gitmiş olan İngiliz kruvazörü süvarisi İngiltere Devleti'nce Mübârek Paşa'nın taht-ı himaye alındığını beyan eylemiş ise de bu bâbda evvelce icrâ kılınan teşebbüsât üzerine İngiltere Hariciyye Nâzırı tarafına tekzîb-i keyfiyyet edilmiş olduğu halde bu yolda beyânâtta bulunması celb-i nazar-ı dikkat olduğundan bu bâbda Meclis-i Vükelâca bir karar ittihâzı hakkında vâkı' olan tebligâta cevaben bu husûsa dair Londra sefâret-i seniyyesine telgrafla yazılmış ve ahiren te'kîd edilmiş olduğu halde henüz cevap alınmadığı cihetle bir karar ittihâzı sefâret-i müşarû'l-ileyhâdan gelecek cevabı mütavakkıf olduğu ifadesine dair reside-i dest-i ta'zim olan 21 Cemeziye'l Evvel 1319 tarihli tezkire-i husûsiyye-i sadâretpenâhîleri lede'l 'arz manzûr-ı 'âli buyruldu Basra bahriyye komodorunun iş'ârına atfen Bahriyye Nezâret-i Celîlesi'nden alınan tezkirede Kuveyt'e bu kerre yedi aded İngiliz harb-i sefînesi gelmiş olduğu 'arz u beyan kılınmış ve Hâriciyye Nâzırı Paşa hazretlerine bi't tezkire evvelce teblîğ olunduğu üzere Almanya devlet-i fehîmesinin Londra sefîrinin İngiltere Hâriciyye Nâzırıyla vâkı' olan mülâkâtta nâzır-ı müşarû'l ileyh İngiltere'nin öyle bir himâye iddi'âsı olmadığı ve geminin süvarisinin ifâdâtında bir yanlışlık olmasını veyahud sû'i tefehhüm edilmiş bulunmasını beyan eylemiş olduğu Almanya seâretinin ma'rûzâtından ma'lûm u 'âli buyrularak Kuveyt kıt'ası ile Devlet-i 'Âliyye'nin eczâ-yı mütemmimesinden olmasıyla hâricin ve müdâhale ve himâyesine asla ve kat'a mahall olmadığına ve Devlet-i 'Âliyye'nin tamâmiyyet-i mülkiyyesi mu'âhedât ahkâmıyla mü'eyyid olmasına nazaran İngiltere Hâriciyye Nâzırı'nın Almanya sefirine vâkı' olan beyânât-ı meşrûhasının dersa'âdet İngiltere sefirine dahi te'yîd ettirilmesi

⁴ BOA,DUİT, Dosya No: 69 Vesika No:2(1-27)/11

lazımeden bulunmuş olduğundan ve her nasılsa Mübârek el Sabah Paşa ettiği fenalıklardan ürkerek taleb-i himâye gibi bir harekette bulunduyorsa o himâyenin Mübârek el Sabah'ın şahsına ait olmak lazım gelerek yoksa eczâ-yı memâlik-i şâhânedan bulunan bir kıt'aya bunun te'sîri olamayacağından ve bâlâde de zikr u beyân olduğu vech ile Devlet-i 'Âliyye'nin tamâmiyyet-i mülkiyyesi uhud-u düveliyye ile mahfûz bulunduğu gibi madem ki mahallinde asâyiş-i ber kemaldir artık asker sevkini icab eder bir hal olmadığı cihetle bundan sarf-ı nazarla şimdiye kadar nasıl idare olundu ise ol vech ile idare ve sükûn-u asâyiş-i mahall daima halelden vekâye olunmak muktezî idiğinden ve Londra sefâret-i seniyyesiyle muhâberâtın netîcesi alınamayarak işin dûçâr-i tasdîk ve te'hîr olması ise câiz olamayacağından ve Kuveyt'e kimlerin vürûdu keyfiyeti de şâyân-ı dikkat olduğundan ona göre iktizâ-yı hâlin ifâ ve Londra sefâret-i seniyyesine vâkı' olan teblîğâtın cevabı tesrî' ile beraber Hriciyye Nâzırı Paşa hazretlerinin dahi bugün behe-mahal İngiltere sefirini görerek beyânât-ı meşrûha dairesinde kendisinin ahz u teminât ile 'arz-ı 'atıbe-i 'ülya-yı mülûkâne olunması şerefsüdü' buyrulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhi iktizâ-yı 'âlisinde bulunmuş olmakla emr u fermân hazret-i veliyyü'l emrindir

Fi 22 Cemaziye'l Ülâ 1319 ve Fi 23 Ağustos 1317

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyâri

Ek 5 : BOA, HR. HMŞ. İŞO, 39/2-1 (7 Şaban 1337)

HM. HMŞ. İŞO.

1335-1337

بحرین

تا- نیجه . - قانونی سلطه سلطانه غایبه نه مانه سلطنتی بحرین هاکی تا بعینه عثمانیه یی
قبول اینکله مملکت و ولایتی سنجا و طریقیله کذبیه توجیه اولمک ایسه .
دیوانه های یونیه قیود اشدیه بیقرار بیرونه تاریخ عثمانی انجمنده اوده لایحه یی
(۱۱۶۱) مندرج ۸ ذی الحجه ۹۶۶ تا نیجه بحرین هاکی ملوک شاه یازیر
هکیم هابونده دایم بوندیه اقدم عقبه علیا مه نیجه دفعه آردان واردا و لوب
آستانه دولت آشیانه و سوره نیه سوره مکاتره عرضیه عبودیت و اخلاص و وفاداریت
و اختصاص ابد و ملک ابدیه سنوک محله عواصف علیه شاهانم ظهوره مملکت
و ولایت سنجا و طریقیله غایت اولنوب بات سعادت آیات قدر و اتم اتم
... الخ . « بوجیه صراحت ذکر ایدلک اولدیفنده بحرین امور اداره داخله
فتار اولوب دولت عثمانیه تابعینده ایسه .

حکومت سینه ملک نقطه نظری . - حکومت سینه بحرینی جزیره العرب سواحلده کائیه
اولفله و تاریخ بعضی دلیل ایه کندی تا بعینه برتلفله بحرینی اداره داخله
فتار فقط کندی سیاست توابع ممالک دوله عثمانیه نه عاقله ایسه .
دائما انظره حکومت قاره و برادره ده بولمک
۱۳۳۶

EK 5⁵

7 Şaban 1337

Bahreyn

Tarihçe

Kânûnî Sultân Süleyman Hân zaman-ı saltanatında Bahreyn tâbî'yyet-i Osmaniyyeyi kabul etmekle ve vilayet-i sancak tarîkiyle kendisine tevcih olunmuş idi Divân-ı Hümâyûn kuyûdâtından çıkarılarak tarih-i Osmani encümeninin on sekizinci cüz'i bende sahife 1141 münderic 28 Zilhicce 966 tarihiyle Bahreyn hakimi Murad Şah'a yazılan hükm-ü hümâyûnda "Bundan akdem 'atebe-i ülyâma nice defa adamın vârid olup âsıtane-i devlet-i âşiyân sudde-i seniyye mekanımızda arz-ı ubudiyyet ve ihlas ve fart-ı rıkiyyet ve ihtisâs eylediğin eelden senin hakkında avâtıf-ı 'aliyye-i şâhânem zuhura gelip memleket ve vilayetin sancak tarîkiyle 'inâyet olunup berât-ı sa'det ayât-ı husravânem ihsan olunup ..." bu cihet sarâhaten zikr edilmekte olduğundan Bahreyn umur-u idare-i dâhiliyyesinde muhtâr olunmakla beraber Devlet-i Osmaniyye tâbî'yyetinde idi.

Hükümet-i Seniyyenin nokta-i nazarı:

Hükûme-i Seniyye Bahreyn'i Cezîretü'l Arab olup sevâhilinde kâ'in olmakla ve tarihi delâ'il ile kendi tâbî'yyetinde bulunmakla Bahreyn'i idare-i dâhiliyyesinde muhtar fakat siyaseten tevâbi'-i memâlik-i Devlet-i Osmaniyye'den add etmek ister

Daima İngiltere hükümetine karşı bu iddiada bulunmuştur

İngiltere'nin nokta-i nazarı: İngiltere Bahreyn'i kendi himâyesinde olmak üzere dahilen müstakil add etmektedir

⁵ BOA,HR.HMŞ.İŞO, Dosya No: 39 Vesika No:3/2-1

1870 sene-i miladisinde İngiltere sefâ'in-i harbiyyesinden dört kıt'a sefîne Bahreyn adalarına asker çıkararak şeyhi bulunan zat ile hanedanına mensup birçok kimseleri alıp Bombay'a göndererek yerine İngiliz meclûbu olan Şeyh İsa'yı şeyhliğe ta'yîn ve orada te'sîs-i himâye eylemiş idi

İtilafnâme-i ahîrin Bahreyn hakkındaki ahkâmı

Madde 13- Hükümet-i Osmaniyye Lunbatü'l 'liyye ve Lunbatü'l safiliyye ismindeki iki küçük ada dahi dahil olduğu halde Hükümet-i Seniyye Bahreyn'in istiklâlini tasdîk eyleyip İngiltere hükümeti dahi Bahreyn adalarını kendi memâlikine ilhâk etmek niyetinde asla bulunmadığını beyan eyler

Madde 14- İngiltere hükümeti Şeyh tarafından inciyi hâvi istiridyelerin saydından dolayı en mesâ'ide olan diğer alâkadârândan ziyade bir resm-i ahkâmını dikkat edeceğini Hükümet-i Osmaniyye'ye karşı taah

Madde 15- Bahreyn şeyhinin tevâbi'ine memâlik-i Osmaniyye'de teba'a-i ecnebiyye nazarıyla bakılacak ve bunlar İngiltere konsolosları tarafından himâye edilebilecektir

Maafih Bahreyn ahâlisi uhûd-u 'atîka ile Bahreyn tebasına bahş olunan imtiyâzâtan istifâde hakkını hâ'iz bulunmadıklarından iş bu himaye Avrupa hukuku düvel-i kavâ'id-i 'umûmiyyesine tevfiikan icra edilecektir

EK:6

بسمه و برترج و اردو لایحه توفیق مع

دانشگاه اسلامی
مکتوبه
۱۳۸۸

مستند

سکرتیریه عیالیه ایردب انقاده برائی کسارای صوری
لیسی
برس

انقادران مه
موقوفه فوات

بسمه و برونسلا وارد اولو متفق تکراره من
 4
 ۱۲۸۶/۱۲/۱۲

مخبره

ع. ه. لایحه مجاوره انجمنین در وجود مبارک این مملکت اقسام تقدیم اید و تقدیر تفصیل
 اید و مجاوران در یک قریه غریبه و ماکم بریده برسانه عاقل شاهان اوزیر طه پاشا
 معین باشند
 لایحه بسمه و لایحه
 حیدر علی

EK :6⁶

Da'ire-i Sadaret-i Uzimi

Mektubi Kalemi

Yemen Vilayeti'nden Varid olan Şifre telgrafname Hal

İngilizlerin Hududa tecavüz ettikten sonra sekiz karyeyi zapt edip İngiltere bayrağı küşad eyledikleri ma'aruzdur ferman fi 16 Temmuz 317

Yemen Valisi Hüseyin Hilmi

B'ab-ı 'âli

Daire-i Sadâret

İmlâ-yı Divan-ı Hümayun

438

İngilizlerin tecavüzü Derince Karyesinin garbında ve hakim bir tepede bulunan asakir-i şahane üzerine top endantı suretiyle başlamış ve sekiz karye zapt olunup İngiliz bayrağı çekilmiş olduğuna dair Yemen Vilayeti'nin iki kıt'a telgrafnamesi arz u takdim kılındı efendim

Fi 14 Rebiü'l ahir 319 ve fi 17 Temmuz 317

Sadarazam

Bâb—'âli Daire-i Sadaret

Mektubi kalemi aded

Yemen Vilayeti'nden varid olan telgrafname aslı

Müsta'celdir

Fi 15 Temmuz sene 317 tecavüze İngilizlerin ne vechile mübaderet ettikleri akşam takdim edilen telgrafnamede tafsil edilmiş ve tecavüzün Derince karyesinin garbında ve hakim tepede bulunan asakir-i şahane üzerine top endantı suretiyle başlamış olduğu ma'ruzdur ferman

Fi 16 Temmuz 317

Yemen Valisi

Hüseyin Hilmi

⁶ Y.A. Hus. 418-59

Ek 7: BOA, DUİT, 69/3-36, 2712 Nolu vesika (17 Rebiü'l Ahir 1321 / 20 Haziran 1319)

بسم الله الرحمن الرحيم
 باغ کائنات درویش
 ۷۱۶
 نواحی قریب حدود اربعین صفی الخلدی خارج ناظرین و نوعی بیانات در
 کوندره سفار بنی سده کلاسه شرافت نک زحمه نصیب نقدیه زان زبانا عظیم
 روح ادوی الحی ثانی بنو نکره طبع حدیثنا هدی نقدیه نظر علی بریدیه
 ارتقاء اولی بنی دکت فیلد ریلاوه نقد ارضان دفع حدود خانان اصف بریدیه
 بایک فیلد تهنیک دکت فیلد ریلاوه نقد ارضان دفع حدود خانان اصف بریدیه
 قنیه و مضمون اول بنی دکت فیلد ریلاوه نقد ارضان دفع حدود خانان اصف بریدیه
 بولند فیلد نه اکالده افکار صحت ایضا سر نقد در بریدیه اراد بنی فیلد فیلد
 ایجا عیینه صله ارباب اور فیلد فیلد فیلد
 ساریه لای الحی ۱۷
 ۱۹
 ۲۰

EK No:7⁷

Nevahi-i Tis'a tahdîd-i hudud işi hakkında İngiltere Hâriciyye Nâzırının vuku bulan beyânâtına dair Londra sefâret-i seniyyesinden gelen telgrafnamenin tercümesi takdîm kılındığına dair-zîb-i enâmîl-i hal-i ta'zim olan 14 Rebiü'l Ahir 321 tarihli tezkire-i hususiyye-i sadâretpenahileriyle manzûr-ı 'âli buyrularak yalnız Na'tiyye şehrinin değil Na'tiyye denilen kıta arazisinin dahi hudud-u hakani dahilinde bulunduğu müsbet ve mutazammın olduğundan ve hukuk tamâmîyyet-i mülkiyye-i Devlet-Âliyye'nin mülkiyye-i Devlet-i Âliyye'nin te'min-i mahfuzunu ehemm ve elzem olduğundan ona göre iktizâ-yı hâlin ifası şerefsudur buyrulan irade-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhi icâb-ı 'âlisinden olmakla ol babda emr u ferman hazret-i veliyyü'l emrindir

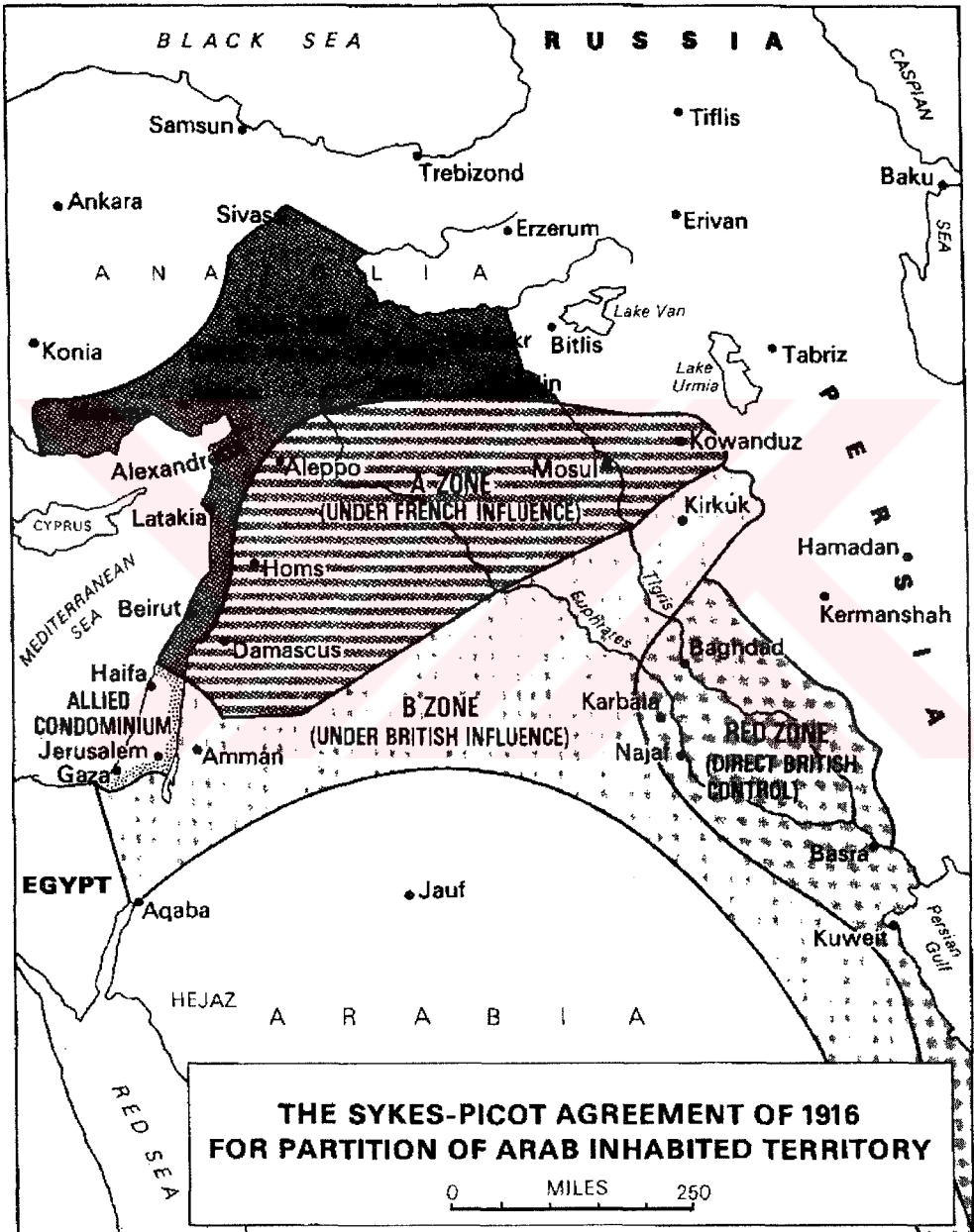
fi17 Rebiü'l ahir 321 ve fi 30 Haziran 319

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyari

⁷ BOA,DUİT, Dosya No.39 Vesika No:3/36

Ek 9 : Sykes – Picot Antlaşması

Inducements for Each Other

Kaynak, Sachar, a.g.e.

Ek 10 : Sykes – Picot Antlaşması ve Sir Edward Grey ve M. Cambon, Sir Edward Grey ve Rusya Londra Büyükelçisi Çount Berkendoff arasındaki yazışmaların asıl metni.

'His Majesty's Government take act with satisfaction that your Excellency's Government concur in the limits set forth in that arrangement, and I have now the honour to inform your Excellency that His Majesty's Government, on their part, in order to make the arrangement complete, are also prepared to recognise the conditions formulated by the Russian Government and accepted by the French Government in the notes exchanged at Pétrograd on the 26th ultimo.

'In so far, then, as these arrangements directly affect the relations of Russia and Great Britain, I have the honour to invite the acquiescence of your Excellency's Government in an agreement on the following terms:—

'1. That Russia shall annex the regions of Erzeroum, Trebizond, Van, and Bitlis, up to a point subsequently to be determined on the littoral of the Black Sea to the west of Trebizond.

'2. That the region of Kurdistan to the south of Van and of Bitlis between Mush, Sert, the course of the Tigris, Jezireh-ben-Omar, the crest-line of the mountains which dominate Anadia, and the region of Merga Var, shall be ceded to Russia; and that starting from the region of Merga Var, the frontier of the Arab State shall follow the crest-line of the mountains which at present divide the Ottoman and Persian Dominions. These boundaries are indicated in a general manner and are subject to modifications of detail to be proposed later by the Delimitation Commission which shall meet on the spot.

'3. That the Russian Government undertake that, in all parts of the Ottoman territories thus ceded to Russia, any concessions accorded to British subjects by the Ottoman Government shall be maintained. If the Russian Government express the desire that such concessions should later be modified in order to bring them into harmony with the laws of the Russian Empire, this modification shall only take place in agreement with the British Government.

'4. That in all parts of the Ottoman territories thus ceded to Russia, existing British rights of navigation and development, and the rights and privileges of any British religious, scholastic, or medical institutions shall be maintained. His Majesty's Government, on their part, undertake that similar Russian rights and privileges shall be maintained in those regions which, under the conditions of this agreement, become entirely British, or in which British interests are recognised as predominant.

'5. The two Governments admit in principle that every State which annexes any part of the Ottoman Empire is called upon to participate in the service of the Ottoman Debt.

'I have, &c.
E. GREY'

(2) M. Cambon to Viscount Grey. (Received August 26)

'M. le Vicomte,
'AMBASADE DE FRANCE, LONDRES, le 25 août, 1916
'Les termes "protéger un État arabe indépendant" et "protect an independent Arab State", employés dans les lettres que nous avons échangées, les 9

et 16 mai dernier, relativement à la question de Syrie, ayant semblé à votre Seigneurie devoir prêter à des erreurs d'interprétation, en pouvant laisser croire qu'il s'agit d'une sorte de protectorat, alors que nous avons seulement entendu garantir la pleine indépendance du nouvel État, je ne vois, en ce qui me concerne, aucun inconvénient à modifier ces expressions, suivant le désir que vous m'en avez exprimé.

'Il me semble que les mots "soutenir" et "uphold" rendraient plus exactement notre pensée. Si votre Seigneurie partage ce sentiment, la substitution pourrait en être faite dans les documents originaux.

'Veuillez, &c.
PAUL CAMBON'

(9) The Marquess of Crewe to M. Cambon
'FOREIGN OFFICE, August 30, 1916
'Your Excellency,

'I have the honour to acknowledge the receipt of your Excellency's note of the 29th instant, suggesting that for the words "protect (protéger)" an independent Arab State," which occur in the notes exchanged on the 9th and 16th May last, on the subject of Asiatic Turkey, the words "uphold (soutenir)" an independent Arab State" should be read.

'In reply, I have the honour to state that I see no objection to the adoption of the word suggested by your Excellency, and I have accordingly caused the necessary alteration to be made in the original text of your note of the 9th May.

'I have, &c.
CREWE'

(The words 'as the protectors of the Arab State' were also correspondingly deleted in article 10 of the agreement.)

(10) Count Benckendorff to Viscount Grey. (Received September 1)

'M. le Vicomte,
'AMBASADE IMPÉRIALE DE RUSSIE, le 1er septembre, 1916

'Par une note en date du 23 mai, aimée courante, votre Seigneurie a bien voulu m'informer qu'elle avait reçu de l'Ambassadeur de France à Londres une copie des notes échangées, le 26 avril, aimée courante, entre les Gouvernements français et russe, par lesquelles le Gouvernement Impérial acceptait, à certaines conditions, l'arrangement conclu entre la Grande-Bretagne et la France relativement à la création d'un État ou d'une confédération d'États arabes, ainsi qu'au partage des territoires de la Syrie, la Cilicie et la Mésopotamie, pourvu que la coopération des Arabes soit assurée.

'En outre, votre Seigneurie a bien voulu ajouter que le Gouvernement Royal est disposé, en vue de rendre l'arrangement complet, à reconnaître les conditions formulées par le Gouvernement Impérial et acceptées par le Gouvernement français dans les notes échangées à Pétrograd le 26 avril, 1916.

'J'ai, en conséquence, l'honneur de porter à la connaissance de votre Seigneurie que le Gouvernement de Sa Majesté britannique et le Gouvernement Impérial sont tombés d'accord sur les points suivants:

they desire and as they may think fit to arrange with the Arab State or Confederation of Arab States.

'3. That in the brown area there shall be established an international administration, the form of which is to be decided upon after consultation with Russia, and subsequently in consultation with the other Allies, and the representatives of the Sherief of Mecca.

'4. That Great Britain be accorded (1) the ports of Haifa and Acre, (2) guarantee of a given supply of water from the Tigris and Euphrates in area (A) for area (B). His Majesty's Government, on their part, undertake that they will at no time enter into negotiations for the cession of Cyprus to any third Power without the previous consent of the French Government.

'5. That Alexandria shall be a free port as regards the trade of the British Empire, and that there shall be no discrimination in port charges or facilities as regards British shipping and British goods; that there shall be freedom of transit for British goods through Alexandria and by railway through the blue area, whether those goods are intended for or originate in the blue area, or area (A), or area (B), and there shall be no discrimination, direct or indirect, against British goods on any railway or against British goods or ships at any port serving the areas mentioned.

'That Haifa shall be a free port as regards the trade of France, her dominions and protectorates, and there shall be no discrimination in port charges or facilities as regards French shipping and French goods. There shall be freedom of transit for French goods through Haifa and by the British railway through the brown area, whether those goods are intended for or originate in the blue area, area (A), or area (B), and there shall be no discrimination, direct or indirect, against French goods on any railway, or against French goods or ships at any port serving the areas mentioned.

'6. That in area (A) the Bagdad Railway shall not be extended southwards beyond Mosul, and in area (B) northwards beyond Samarra, until a railway connecting Bagdad with Aleppo via the Euphrates Valley has been completed, and then only with the concurrence of the two Governments.

'7. That Great Britain has the right to build, administer, and be sole owner of a railway connecting Haifa with area (B), and shall have a perpetual right to transport troops along such a line at all times.

'It is to be understood by both Governments that this railway is to facilitate the connexion of Bagdad with Haifa by rail, and it is further understood that, if the engineering difficulties and expense entailed by keeping this connecting line in the brown area only make the project unfeasible, that the French Government shall be prepared to consider that the line in question may also traverse the polygon Banias-Keis Marib-Salkhad Tell Ousda-Mesmie before reaching area (B).

'8. For a period of twenty years the existing Turkish customs tariff shall remain in force throughout the whole of the blue and red areas, as well as in areas (A) and (B), and no increase in the rates of duty or conversion from *ad valorem* to specific rates shall be made except by agreement between the two powers.

'There shall be no interior customs barriers between any of the above-mentioned areas. The customs duties leviable on goods destined for the interior shall be collected at the port of entry and handed over to the administration of the area of destination.

'9. It shall be agreed that the French Government will at no time enter into any negotiations for the cession of their rights and will not cede such rights in the blue area to any third Power, except the Arab State or Confederation of Arab States, without the previous agreement of His Majesty's Government, who, on their part, will give a similar undertaking to the French Government regarding the red area.

'10. The British and French Governments, as the protectors of the Arab State, shall agree that they will not themselves acquire and will not consent to a third Power acquiring territorial possessions in the Arabian peninsula, nor consent to a third Power installing a naval base either on the east coast, or on the islands, of the Red Sea. This, however, shall not prevent such adjustment of the Aden frontier as may be necessary in consequence of recent Turkish aggression.

'11. The negotiations with the Arabs as to the boundaries of the Arab State or Confederation of Arab States shall be continued through the same channel as heretofore on behalf of the two Powers.

'12. It is agreed that measures to control the importation of arms into the Arab territories will be considered by the two Governments.

'I have further the honour to state that, in order to make the agreement complete, His Majesty's Government are proposing to the Russian Government to exchange notes analogous to those exchanged by the latter and your Excellency's Government on the 26th April last. Copies of these notes will be communicated to your Excellency as soon as exchanged.

'I would also venture to remind your Excellency that the conclusion of the present agreement raises, for practical consideration, the question of the claims of Italy to a share in any partition or rearrangement of Turkey in Asia, as formulated in article 9 of the agreement of the 26th April, 1915, between Italy and the Allies.

'His Majesty's Government further consider that the Japanese Government should be informed of the arrangements now concluded.

'I have, &c.
E. GREY'

(7) Sir Edward Grey to Count Benckendorff, Russian Ambassador in London
FOREIGN OFFICE, May 23, 1916

'Your Excellency,

'I have received from the French Ambassador in London copies of the notes exchanged between the Russian and French Governments on the 26th ultimo, by which your Excellency's Government recognise, subject to certain conditions, the arrangement made between Great Britain and France, relative to the constitution of an Arab State or a Confederation of Arab States, and to the partition of the territories of Syria, Cilicia, and Mesopotamia, provided that the co-operation of the Arabs is secured.

(3) *M. Cambon to Sir Edward Grey (Received May 10)*

'AMBASSADE DE FRANCE, LONDRES, le 9 mai, 1916

'M. le Secrétaire d'Etat,

'Désireux d'entrer dans les vues du Gouvernement du Roi et de chercher à détacher les Arabes des Turcs en facilitant la création d'un Etat ou d'une confédération d'Etats arabes, le Gouvernement de la République avait accepté l'invitation qui lui avait été adressée par le Cabinet britannique en vue de fixer les limites de cet Etat et des régions syriennes où les intérêts français sont prédominants.

'A la suite des conférences qui ont eu lieu à ce sujet à Londres et des pourparlers qui se sont poursuivis à Pétersbourg un accord s'est établi. J'ai été chargé de faire connaître à votre Excellence que le Gouvernement français accepte les limites telles qu'elles ont été fixées sur les cartes signées par Sir Mark Sykes et M. Georges Picot, ainsi que les conditions diverses formulées au cours de ces discussions. . . .

[Follows the French text of the agreement, as printed in the *Dictionnaire Diplomatique* (Paris, 1922), vol. II, pp. 892-3 (Annex I to article, 'Syrie', by M. Picot).]

'Je serais obligé à votre Excellence, au cas où ces conditions auraient l'agrément du Gouvernement du Roi, de vouloir bien me le faire connaître.

'Veuillez, &c.

PAUL CAMBON'

(4) *Sir Edward Grey to M. Cambon*

'(Secret.)

'Your Excellency,

'FOREIGN OFFICE, May 15, 1916

'I shall have the honour to reply fully in a further note to your Excellency's note of the 9th instant, relative to the creation of an Arab State, but I should meanwhile be grateful if your Excellency could assure me that in those regions which, under the conditions recorded in that communication, become entirely French, or in which French interests are recognised as predominant, any existing British concessions, rights of navigation or development, and the rights and privileges of any British religious, scholastic, or medical institutions will be maintained.

'His Majesty's Government are, of course, ready to give a reciprocal assurance in regard to the British area.

'I have, &c.

E. GREY'

(5) *M. Cambon to Sir Edward Grey (Received May 16)*

'AMBASSADE DE FRANCE, LONDRES, le 15 mai, 1916

'M. le Secrétaire d'Etat,

'Par sa communication de ce jour votre Excellence m'a exprimé le désir, avant de répondre à ma lettre en date du 9 de ce mois relative à la création d'un Etat arabe, de recevoir l'assurance que dans les régions qui deviendront françaises ou dans celles où les intérêts français seraient prédominants, les

concessions et droits de navigation, ainsi que les droits et privilèges de tous les établissements religieux, scolaires et médicaux britanniques, seraient maintenus. Il serait entendu, par contre, que les mêmes droits seraient reconnus à la France par le Gouvernement du Roi dans la sphère dévolue à l'Angleterre.

'J'ai l'honneur de faire connaître à votre Excellence que le Gouvernement français est prêt à sanctionner les diverses concessions britanniques ayant date certaine antérieure à la guerre dans les régions qui lui seraient attribuées ou qui relèveraient de son action. Quant aux établissements médicaux, scolaires ou religieux, ils continueraient à fonctionner comme par le passé, étant entendu toutefois, qu'une telle réserve ne comporte pas le maintien des droits de juridiction et des capitulations dans ces territoires.

'Veuillez, &c.

PAUL CAMBON'

(6) *Sir Edward Grey to M. Cambon*

'(Secret.)

'Your Excellency,

'FOREIGN OFFICE, May 16, 1916

'I have the honour to acknowledge the receipt of your Excellency's note of the 9th instant, stating that the French Government accept the limits of a future Arab State, or Confederation of States, and of those parts of Syria where French interests predominate, together with certain conditions attached thereto, such as they result from recent discussions in London and Petrograd on the subject.

'I have the honour to inform your Excellency in reply that the acceptance of the whole project, as it now stands, will involve the abdication of considerable British interests, but, since His Majesty's Government recognise the advantage to the general cause of the Allies entailed in producing a more favourable internal political situation in Turkey, they are ready to accept the arrangement now arrived at, provided that the co-operation of the Arabs is secured, and that the Arabs fulfil the conditions and obtain the towns of Homs, Hama, Damascus, and Aleppo.

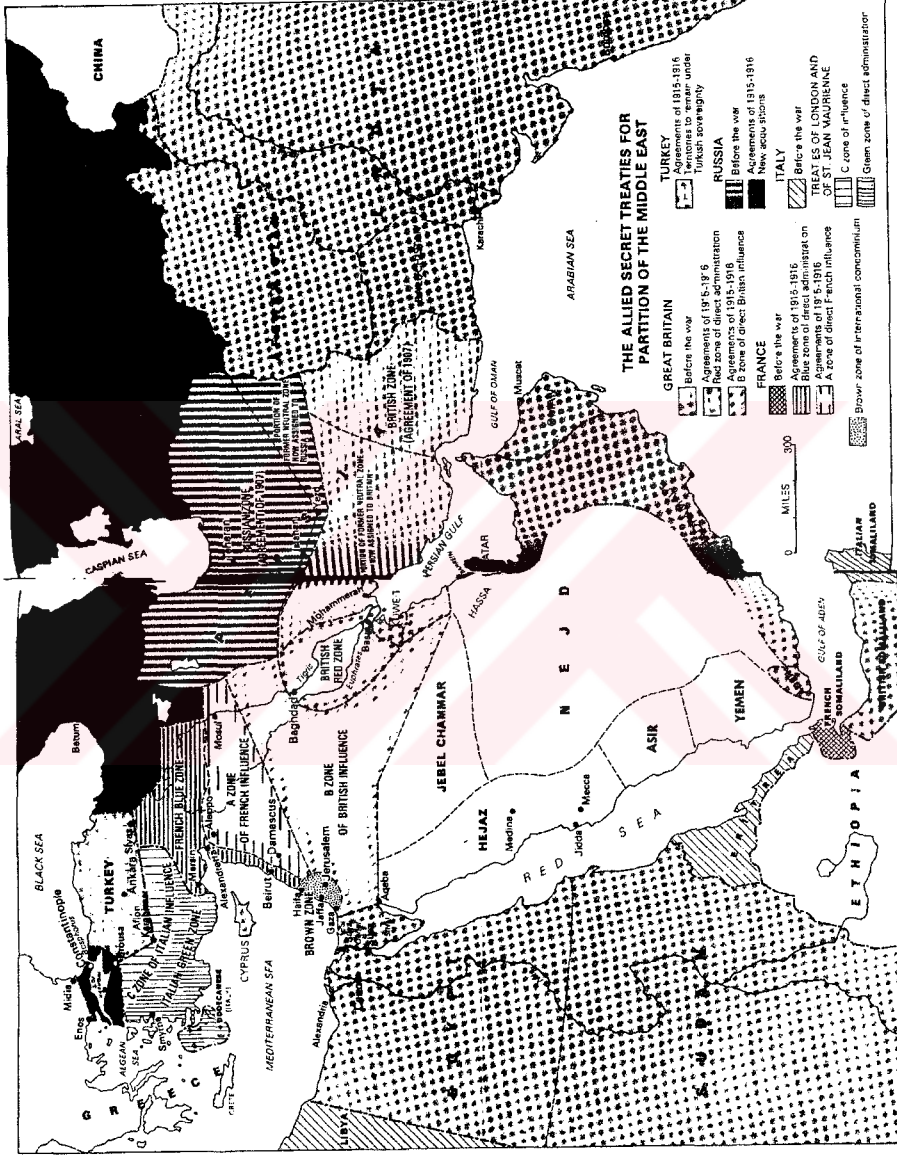
'It is accordingly understood between the French and British Governments—

'1. That France and Great Britain are prepared to recognise and protect an independent Arab State or a Confederation of Arab States in the areas (A) and (B) marked on the annexed map,¹ under the suzerainty of an Arab chief. That in area (A) France, and in area (B) Great Britain, shall have priority of right of enterprise and local loans. That in area (A) France, and in area (B) Great Britain, shall alone supply advisers or foreign functionaries at the request of the Arab State or Confederation of Arab States.

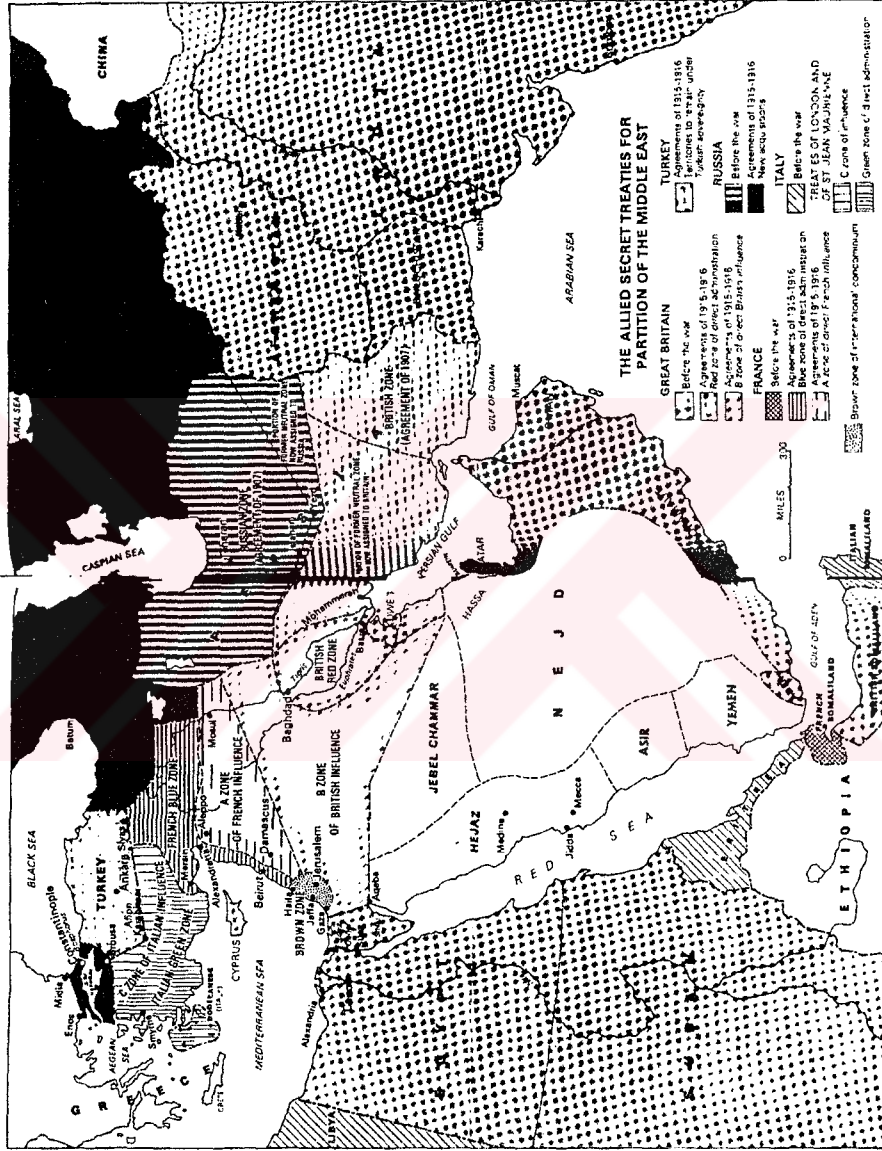
'2. That in the blue area France, and in the red area Great Britain, shall be allowed to establish such direct or indirect administration or control as

¹ Not here reproduced. The delimitations of the areas indicated in the map accompanying the present agreement were subsequently included in the map accompanying the Agreement of Saint Jean de Maurienne, for which see the Introductory Note to Chapter III below.

Ek 11 : Ortadoğu ile ilgili yapılan Gizli Antlaşmalar ve Ortadoğu'nun Paylaşımı

Ek 11 : Ortadoğu ile ilgili yapılan Gizli Antlaşmalar ve Ortadoğu'nun Paylaşımı

Ek 12 : Savaş Sonucu Ortadoğu'da İngiliz ve Fransız Manda Bölgeleri

The Emergence of the Middle East: 1914-1924

